

**ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM
HADTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

OSZTI JUDIT

**AZ ELEKTRONIKUS MÉDIA SZEREPE KORUNK HÁBORÚINAK
TÁRSADALMI-POLITIKAI MEGÍTÉLÉSÉBEN ÉS
A KÖZGONDOLKODÁS FORMÁLÁSÁBAN**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

DR. LÁNG PÉTER
ny. egyetemi docens

Budapest, 2009

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	2
Bevezetés	4
Kutatási célkitűzések és módszerek	6
A média szerepe a modern társadalmakban	9
Hatalmi eszközből hatalmi tényező	9
Az elektronikus média	15
Technológiai konvergencia és információs társadalom	18
A globalizálódó média	19
Korunk új médiuma: az internet	23
Telekommunikáció és tudástársadalom	28
A média megváltozott funkciója, etikája és felelőssége	32
Háborúk a média tükrében	39
A haditudósítások hőkora	39
Médianyilvánosság a világháborúk időszakában	41
A hidegháború korszaka	47
Az első „televíziós háború”: Vietnam	53
Elektronikus média az ezredforduló konfliktusaiban	60
Századvégi változások	60
„Valós idejű háború” a Perzsa öbölben	62
Fellobbanó nacionalizmus: a média dilemmája	66
Új fenyegetés a világra: a terrorizmus	71
A második Öböl-háború	73
A fegyveres összeütközések nyilvánossága napjainkban	79
Összegzés	90
Tudományos eredmények	91

A kutatás eredményeinek lehetséges felhasználási területei	92
Publikációs jegyzék	94
Felhasznált és áttanulmányozott irodalom	95
Könyvek	95
Folyóirat cikkek	103
Internetes források	106
Függelékek	109
A médiakutatás elméleti és katonai témákkal foglalkozó jeles képviselői	109
Szemelvények a háborúk képi dokumentumaiból	114

Bevezetés

A média¹ története nem más, mint technológiai és társadalmi invenciók története. A nyomtatott sajtó évszázadai után – a múlt század elején – a sajtóvilvánosság új korszaka kezdődött el. A bipoláris világ tudományos-technikai versengése forradalmi változásokat hozott a média világában, és korábban alig elképzelhető módon szélesítette ki a tájékoztatás, az információterjesztés lehetőségeit. Mindez lehetővé tette az elektronikus sajtó térhódítását; a rádió, a televízió, az internet mára legfontosabb információforrásunkká vált. *A csúcstechnológiák, ezen belül a számítástechnika és a telekommunikáció fejlődése a társadalmi élet új struktúráit hozta létre.* A modern technológiák, valamint a digitalizáció révén egymáshoz egyre inkább konvergáló új médiumok átalakították a társadalmi-kulturális időt és teret. A közösségek és az egyének életét meghatározó kérdésekről zajló kommunikációval ugyanis a hagyományos nemzetállami keret egyfelől a globális szintek felé tágul, másfelől a helyi, lokális témák irányába szűkül.

A huszadik század, majd az ezredforduló valamennyi fontos társadalmi, politikai és katonai eseményében, változásában döntő szerepet játszott a média. A társadalom és a tömegmédia viszonya a sajtó, a filmhíradó térhódítása óta foglalkoztatja a szakembereket. Az új technológiák, eszközök rendszerint hamarabb elterjednek, mint ahogyan valóságos társadalmi hatásaikkal tisztában lennénk, és megtanulnánk hatékonyan, felelősen bánni velük.

Minden technikai eszköznek előnyökkel és hátrányokkal egyaránt járó, bonyolult hatásmechanizmusa van. A média és a közönség viszonyának egyik legfontosabb kérdése, hogy a médiumok befolyásolják-e – és ha igen, miként – az emberek gondolkodását, értékítéletét, viselkedését. A válaszok részben ellentmondóak, ugyanis koronként, továbbá a vizsgált területet, közönséget illetően is eltérő a feltételezett és kimutatott hatás mértéke, minősége.

A társadalomra gyakorolt médiabefolyás általános elfogadottságának sajátos bizonyítéka egyebek között a tömegtájékoztatással szinte egyidős propagandatevékenység, de

---

¹ Jelen dolgozatban médiának tekintünk minden társadalmilag létrejött kommunikációs struktúrát, illetve – a definíciót kiterjesztve – így nevezzük e struktúrák hordozóit is.

a cenzúra intézménye is. A médiumok erőteljes hatását feltételezve a cenzúrával egyes gondolatok, ismeretek terjedésének igyekeztek gátat vetni, a propagandával pedig bizonyos nézeteket, normákat kívántak terjeszteni. *A média, miközben formálja, esetenként manipulálja a közvélekedést, maga is eszköz, amelyet a politikusok, a politikai erők és a katonai vezetők mind szélesebb körben használnak fel.* A diktatúrákban mindig is szigorú politikai ellenőrzés alatt tartották a média központi intézményeit, míg a demokráciákban alapvető jog az információforrások pluralizmusa, a tájékozódás szabadsága. *A háborúk, a fegyveres konfliktusok rendkívüli időszakában azonban egyes kormányzatok kiváltképp fontos propagandaeszköznek tekintették és tekintik a médiumokat.* Dominánssá válnak a nemzeti célok és érdekek, és fontos lesz, hogy a békeidőben plurális sajtó ekkor azonos hangon szólaljon meg. Megfigyelhető az a hatalmi törekvés, hogy ismét „...a politikai állam egyenirányítsa a nyilvánosságot, a közvéleményt”.²

Atömegmédiá, és főképpen – sajátos adottságai folytán – az elektronikus média politikai erővé vált, amely nem csupán tájékoztat, reagál, bírál és kommentál, hanem elő is készíti a politikai-katonai döntések társadalmi fogadtatását. A közvélemény támogatása nélkül ugyanis demokráciákban nem célravezető háborút folytatni. A hadviselő felek számára meghatározó jelentőségű, hogy a katonai cselekmények céljait és eszközeit elfogadtassák polgáraikkal. A tömegtájékoztatásnak ebben döntő szerep jut. Egyrészt teret ad a közösség véleményének, másrészt formálja, irányítja is azt. Az események megjelenítésének szelekciójával, kontrolljával befolyásolni képes a társadalmi szereplők elfogadó vagy elutasító attitűdjét. *A jelenkor háborúiban a küzdelmek már nem csak a hadszíntéren zajlanak, hanem a különböző médiafelületeken is: a legitimitás a közvélemény szemében nem kevésbé fontos, mint a katonai siker.*

Már szinte közhelynek számít – noha drámai valóság –, hogy az újkor egyetlen időszaka sem volt mentes a háborúskodástól. Nem volt ez másképpen az utóbbi évtizedekben sem. Valahol, valamely földrészeken mindig szóltak a fegyverek, de a világ „tudomásul vette” a perifériák belső viszályait, törzsi háborúit, és a média sem szentelt kellő figyelmet a távoli konfliktusokra. Bár nem tekinthető a klasszikus értelemben háborúnak, mégis gyakran torkollott fegyveres összetűzésekbe számos, a politikai átalakulásra irányuló népmozgalom, felkelés vagy szabadságküzdelem. Noha az elektronikus médiának ezeknek az eseményeknek

---

² Harai Dénes: *Katonadolog?* Budapest, 2003, Masszi Kiadó, 84. p.

a bemutatásában mindig kitüntetett szerep jutott, elemzésük – csakúgy, mint a perifériák összecsapásai – meghaladják e dolgozat kereteit.

A háborúk, a fegyveres összecsapások történelmi megítélésére többnyire időtávlattól kerül sor. Ezt fejezik ki az utólagos minősítések is: támadó, honvédő, igazságos, rabló, hódító stb. háború, vagy éppen függetlenségi harc, szabadságharc. A konfliktusok kirobbantói magától értetődően mindig önigazolásra törekedtek, különösen a harci cselekmények kárvallottjai előtt. Míg azonban a mindenkori hatalom szempontjait korábban alig befolyásolta azoknak a hangja, akik e konfliktusok ellenzői és elszenvedői voltak, korunkban a társadalmi megítélés gyakran tér el a hatalmi propaganda szándékaitól. A tömegmédiának, és különösen az elektronikus médiának ebben meghatározó szerep jut.

Kutatási célkitűzések és módszerek

A fentiekből következően dolgozatomban azt kívántam bizonyítani, hogy az elektronikus média szerepe alapvetően változott meg a modern háborúkban és fegyveres összeütközésekben. Elsődleges törekvésem azoknak a hadieseményeknek a felidézése volt, amelyek médiaábrázolásában érdemi változások következtek be akár a technikai, akár a tartalmi interpretáció terén. Az volt a célom, hogy a szükségesnek tartott elméleti alapvetés és a történeti előkép felvázolása után áttekintsem az elektronikus média háborús szerepvállalásának fejlődéstörténetét.

Vizsgálni kívántam a disszertációban, hogy elektronikus média fejlődésével milyen változások következtek be a katonai események nyilvánosságában, tartalmi és formai megjelenítésében, és e változásoknak milyen hatásai voltak a közvélemény illetve közgondolkodás alakulására. Célul tűztem ki annak elemzését, hogy az elektronikus médiumok megjelenítő erejének milyen szerepe van az etikai, hadijogi és morális megfontolások előtérbe kerülésében a modern háborúk során. Kutatni kívántam, hogy a tömegtájékoztatás terén végbement technológiai fejlődés milyen veszélyeket jelenthet, ha

terrorszervezetek használják saját céljaik eléréséhez, valamint hogy az elektronikus média tevékenysége és a biztonságtudat alakulása között milyen összefüggés mutatható ki.

Hipotézisem szerint a modern média az események egyszerű visszatükrözésén túl befolyásolni is képes a katonai cselekmények társadalmi fogadtatását, megítélését és politikai kezelését.

A téma ilyen jellegű áttekintésére a szakirodalomban nem találtam kísérletet; a médiakutató szakemberek is leginkább általános, teoretikus megállapításokat tesznek. A leggazdagabb forrásvidéknek az amerikai publicisztika kínálkozott, ezért a hiteles példák, leírások jelentős része azokra támaszkodik. Ennek taglalása azonban már a módszertan kérdéseire vezet át.

A médiakultúra világméretű elterjedése nagy társadalompolitikai kihívást jelent. Ez indokolta, hogy e dolgozat témájának tárgyalását elméleti megalapozással, a teoretikus szakirodalom áttekintésével kezdtem, és néhány sajtóetikai probléma felvetésével fejeztem be. A témaválasztást követően és az értekezés megírása előtt fontos célnak tartottam a vonatkozó irodalom feltárását. A vizsgálódás alapvető forrásának egyrészt az írott szakirodalom ígérkezett, beleértve a könyvészeti irodalmon kívül a katonai és médiaelméleti folyóiratok vonatkozó cikkeinek, tanulmányainak utalásait is. (Az anyaggyűjtést a magyar, angol, orosz és ukrán nyelvű, illetve a magyarra fordított irodalomban tudtam elvégezni.) Másrészt fontos kutatási forrást jelentettek az elektronikus médiumok is: a világhálón megjelenő tartalmak, adatbázisok, továbbá televíziós és rádiós hírsatornák interneten hozzáférhető archívumai. Éppen az internet volt segítségemre abban, hogy a katalógusok és bibliográfiák sokaságában tájékozódni tudjak. Ez a lehetőség nemcsak a retrospektív anyagok feltárásában, hanem a kurrens anyagok szemlélésében is nagy segítséget nyújtott. Igen hasznosak voltak és sok impulzust adtak a munkámhoz a személyes beszélgetések, interjúk olyan katonákkal és polgári személyekkel, akik valamely küldetés nyomán számolhattak be saját tapasztalataikról, élményeikről, benyomásaikról.³

---

³ Itt szeretnék köszönetet mondani Baráth István ezredesnek, Görög István ezredesnek, Hautzinger Gyula ny. ezredesnek, Király Miklós századosnak, Kiss Dezső ny. alezredesnek, Padányi József ezredesnek, Tálás Péternek, Siposné Kecskeméthy Klára ezredesnek, Urbán Lajos őrnagynak, Vándor Attila televíziós szerkesztőnek és mindazoknak, akik személyes adalékaikkal – tapasztalataikkal, élményeikkel segítettek munkámat.

A kutatást 2009 júniusában fejeztem be.

A média szerepe a modern társadalmakban

Az emberek meggyőzésének művészete magasabbrendű minden más művészetnél, mert általa szabad akaratukból válnak szolgánkká, nem kényszerből.

Gorgias

Hatalmi eszközből hatalmi tényező

Modern korunkban a tömegmédia szerepe nagymértékben megnőtt, és mára – az információtovábbítás forradalmi fejlődése nyomán – a legfontosabb közélet-befolyásoló tényezővé vált. A könyvnyomtatástól a széles sávú digitális adattovábbításig ívelő dinamikus fejlődés napjainkra az információáramlás új távlatait nyitotta meg.⁴ A média szinte észrevétlenül alakítja át kultúránkat, átstrukturálja a világ észlelési módját, értelmezi és tagolja számunkra. A társadalom számára a tájékozódásban, a közéleti-politikai ismeretek megszerzésében ma már semmi máshoz nem mérhető része van, mint ahogyan a közösségi vitáknak is szinte egyetlen lehetséges színtere maradt.

A Jürgen Habermas által kidolgozott társadalmi nyilvánosság-fogalom nem azonos a média nyilvánosságával. A globalizáció mai szintjén azonban – az elektronikus média, a világháló térnyerése mellett – a nyilvánosság a médiára egyszerűsödik le: szinte minden információ, szolgáltatás, kultúra és politikum mediatiszálódik. A sajtónak, a rádiónak, a televíziónak és az internetnek meghatározó szerepe van a nyilvánosság egészséges működésében, a mindenkori hatalom kontrolljában. (Míg Habermas a társadalmi nyilvánosságot történetileg közelíti meg, John Keane kifejezetten többes számba helyezi e fogalmat: nyilvánosságokról beszél. Az eltérő kiterjedésű „nyilvánosságok” három alapvető szintjét különbözteti meg: a mikro, a mezzo és a makro szintűt. Meghatározása szerint egy

---

⁴ A tömegmédia térhódításának mindegy 130 éve lehetünk tanúi: az első tömegmédiium, a nyomtatott sajtó a XIX. század végén vált tömegessé, a rádió a XX. század 20-as, a televízió az 50-60-as éveiben vált dominánssá. A közzétett információ mennyisége és a kommunikációban résztvevők száma egyaránt alig követhető mértékben megnőtt ez alatt az idő alatt.

nyilvánosság (public sphere) a térbeli viszonyok egy sajátos formája két vagy több ember között, akiket általában bizonyos kommunikációs eszközök kötnek össze.⁵⁾

A sokcsatornás kommunikáció megvalósulásával kiszélesedik, és egyre több befogadót érint a nyilvánosság: az újabb és újabb technikák megjelenésével mind újabb nyilvánossági fórumok nyílnak meg a kommunikáló felek között. A nyilvánosság szerkezetének változásával egyidejűleg megváltozik a diskurzusban résztvevők képzete is a nyilvánosságról, vagyis maga a „társadalmi szituáció.”

A technikai fejlődés eredményeként ma a média szinte egyidejűleg juttatja el az információt sok millió emberhez. Lehetőséget teremt a globális vagy lokális kérdések megvitatására, a vélemények begyűjtésére és operacionalizálására – ezáltal erősítve a demokratikus tendenciákat és közérzületet –, ugyanakkor korábban elképzelhetetlen hatékonysággal képes manipulálni is az embereket. És ha a média képes manipulálni az egyéneket, a közösségeket, akkor ez végső soron veszélybe sodorhatja a demokrácia intézményét is. Másfelől viszont a média kontrollálni is képes a demokráciával ellentétes törekvéseket.

A médiát gyakran emlegetik a negyedik hatalmi ágként. A meghatározás valójában a „negyedik rend” (fourth estate) elnevezés adaptációja, amelyet először Edmund Burke angol politikus és író használt a XVIII. század végén a nyilvánosságot képviselő, a választott politikusok tevékenységét ellenőrző sajtó befolyásának jelzésére. Burke ezzel mintegy kibővítette a társadalmi képviselet másik három – a nemesség, a klérus és a polgárság – parlamenti megjelenítőjét.⁶ A negyedik hatalom fogalmát sokszor hozzák összefüggésbe a francia Felvilágosodás jeles gondolkodója, Montesquieu elméletével is. A törvények szelleméről című műve nyomán három hatalmi ágat szoktak megkülönböztetni: a döntéshozó, a végrehajtó és az igazságszolgáltató hatalmat.⁷ A „negyedik hatalom”⁸ azonban nem az állam

---

⁵ Ld. Keane, John: Média és demokrácia. Budapest, 1999, Helikon; Structural Transformation of the Public Sphere In: http://www.johnkeane.net/pdf_docs/publicsphere/jk_public_sphere_full.pdf

⁶ „Burke azt mondta, hogy három rend van a parlamentben; de az újságírók karzatán ott ül a negyedik rend, jelentékenyebb, mint a másik három együttvéve. ... Parlament nekünk az irodalom is. Gyakran mondom, a nyomtatás, amely szükségszerűleg következik az írás után, egyenértékű a demokráciával; fedezd föl az írás mesterségét, s a demokrácia kikerülhetetlen. ... Bárki, ha tud beszélni, amint most egy egész nemzethez szól, hatalommá, a kormányzat egyik ágává nővi ki magát, elidegeníthetetlen súllyal a törvényalkotásban, a hatalom minden tényében.” Carlyle, Thomas: Hősökről. Budapest, 2003, N-Press, 191-192. p.

⁷ A három klasszikus hatalmi ágat tulajdonképpen Arisztotelész alapozta meg. Ő a közügyekről tanácskozó testületet, a magisztrátusokat és az igazságszolgáltatás szervét említi, ami – a parlament összetett szerepét tekintve – megfeleltethető a törvényhozás-végrehajtás-igazságszolgáltatás trichotómiájának.

része, nem rendelkezik a hatalomgyakorlás legitim eszközeivel, így alkotmányjogilag nem sorolható a hatalmi ágak közé. Ugyanakkor aligha vonható kétségbe, hogy a médiumok nagymérvű hatást gyakorolhatnak a hatalmi-politikai rendszerre. A média esetében tehát befolyásról, annak mértékéről, hatásáról beszélhetünk, míg a hatalomban, a demokratikus hatalommegosztásban csak áttételes lehetőségei vannak.⁹ Denis McQuail nyomán a média és a társadalom viszonyát számos oldalról vizsgálhatjuk, de ha azt az aspektust helyezzük előtérbe, amely szerint a média hatalmat képvisel, akkor többféle értelemben is beszélhetünk e hatalomról. Helyzete ugyanis *kontrollt* biztosít a társadalom egyes jelenségei fölött, lehetőséget ad a címzettek *befolyásolására*. Hatalom ugyanakkor a média *innovatív* képessége is, mivel a valóságot nemcsak megjeleníti és tükrözi, hanem konstruálja.¹⁰

A tömegmédia nyilvánossága mint a modern társadalom specifikus „részrendszere” jelenik meg, amely átveszi a társadalom egészének egy funkcióját. A rendszerelmélet szempontjából azonban a nyilvánosság csak a technikai fejlődéssel, az infrastruktúra kiépítésével, a független tömegmédia kifejlődésével nyerte el differenciált társadalmi rendszer jellegét. Ez a folyamat – kivált a nyugati demokráciákban – mára csaknem befejeződött; a polgárok naponta használják főképpen elektronikus médiaberendezéseiket.¹¹

A modern tömegkommunikációs eszközök megjelenése átalakította a társadalmi nyilvánosság szerkezetét és funkcióját, megváltoztatta a politizálás közegét, módosította a közéleti diskurzus jellegét.¹² A média elismerten döntő szerepet játszik a közvélemény formálásában, és már akkor a propaganda eszköze volt, amikor érdemben még nem tudta befolyásolni a politikai napirendet. Mára komoly szerepe lett abban, hogy mi legyen napirenden, mely témák fontosak a közéletben; hatalmában áll tematizálni a közbeszédet, részt vesz a politikai köznyelv kialakításában és befolyásolásában. Először Bernard Cohen, a

---

⁸ A sajtó ellenőrző szerepére utalva újabban gyakran használják, a „nyilvánosság őrktutyája” (public watchdog) formulát is.

⁹ A hatalom és a befolyás különbözőségének legmarkánsabb jegyeit A. Prittwitz összegezte egy 1994-es monográfiában. Idézi Bayer József: A politikatudomány alapjai. Budapest, 1999, Napvilág Kiadó, 75-76. p.

¹⁰ Ld. McQuail, Denis: Mass Communication Theory. London–Newbury–Beverly Hills–New Delhi, 1987, Sage. Idézi Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: A tömegkommunikáció szimbolikus üzenetei. Budapest, é.n., Sajtóház Kiadó. 16. p.

¹¹ Ld. Gerhards, Jürgen: A politika nyilvánossága. In: Média, nyilvánosság... i.m. 642-644. p.

¹² Rooseveltt idejében a rádió, Kennedynél a televízió, Obamánál az internet jelentette azt az új tömegmédiumot, amelyet az amerikai elnökök sikeresen alkalmaztak politikai karrierjük érdekében. Barack Obama jelentős részben köszönhette győzelmét a világhálóban rejlő lehetőségek felismerésének és kiaknázásának. A múlt század harmincas éveiben Franklin D. Rooseveltt, kihasználva a rádió adottságait, rendszeres rádiós szerepléseivel gyökeresen megváltoztatta az elnöki megszólalások gyakorlatát, mint ahogyan a hatvanas évek elején John F. Kennedy is egy akkor új tömegmédium, a televízió mindent elsöprő sikerére alapozta imázsa felépítését.

Wisconsini Egyetem politológusa fogalmazta meg *The Press and Foreign Policy* (1963) című könyvében: a média – különösen a hírmédia – elsősorban nem azt szabja meg, hogy mit gondoljunk, hanem azt, hogy miről gondolkodjunk.

Vitathatatlan, hogy a média szerepe nem merülhet ki az események abszolút semleges és objektív megjelenítésében. A témaválasztás és témavezetés, a kontextuális bemutatás jelentésmódosító hatásai akkor is érvényesülnek, ha az egyes médiumok – szándékuk szerint – nem törekednek véleményformáló hatásra. A gyakorlatban azonban a média képtelen a politikai-közéleti események teljes köréről, teljes terjedelemben beszámolni. Némegyszer két-három sorban vagy két-három mondatban kell leírni, bemutatni egy összetett eseményt illetve helyzetet, figyelembe véve a műfaji attribútumokat is, miközben az újságíró maga a legkritikább esetben tanúja annak a történésnek, amelyről majd „hírt ad”. A közléstartalom így szerkesztői döntések függvénye, akik nem egyszerűen megjelenítik, közvetítik a tényeket, hanem előzetesen különféle szempontok szerint szelektálják azokat, megvilágítva a valóság egyes tartományait és figyelmen kívül hagyva a többi. A tartalom emiatt szükségszerűen magán viseli egyrészt a súlyozás, a keretbe helyezés és az interpretáció egyéni megfontolásból, nézőpontból, világszemléletből adódó jegyeit, másrészt a hírtermelésre jellemző szakmai, gyakorlati-szervezési kritériumokat, követelményeket, értékeket.¹³ Természetesen mindez nem független az adott médium tulajdonosi-támogatói viszonyaitól továbbá a megcélzott közönség vélt vagy valódi igényeitől, elvárásaitól sem.¹⁴ A hírek kiválasztásával és bemutatásával a szerkesztők, az újságírók, a műsorszolgáltatók fontos szerepet játszanak a társadalmi valóság formálásában. (A média ugyanakkor nem önálló, független hatalomforrás, és a rajta keresztül áramló politikai és gazdasági befolyás a társadalom hatalmi központjaiból ered.¹⁵)

A tömegkommunikáció tartalma jelentősen befolyásolja a társadalom közéleti és szociális érdeklődését, értékrendjét; az emberek rendszerint azt tartják a legfontosabbnak, amiről a legtöbbet látnak-hallanak-olvasnak. A közönség nem csak a szóban forgó kérdésekről, eseményekről értesül, hanem – a közölt információ mennyisége és a hír pozicionálása alapján – elképzelést alkot arról is, hogy milyen fontosságot tulajdonítson

---

¹³ A média fontos etikai követelménye a hír és a vélemény szigorú elválasztása.

¹⁴ A tulajdonos vagy támogató többféle módon is beavatkozhat a hírek szerkesztésébe. Pozitív beavatkozásról beszélhetünk, ha azt mondja meg, hogy milyen gazdasági, politikai vagy kulturális információ kerüljön be a hírek közé, negatívról, ha – érdekeinek megfelelően – bizonyos események, információk kimaradnak a műsorból.

¹⁵ Ld. McQuail, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó. 419. p.

nekik. (A szociológus Dékány István már egy 1938-as munkájában a következőket írta: „A sajtó ... az információs anyagot maga válogatja: ezek lesznek a közönség számára is azok a »fontos« környezetelemek, változások, »valóságos események«, szenzációk, amelyekhez gondolatban megpróbál alkalmazkodni, s megkísérli az ő helyzetét leszámítolni.”¹⁶)

A történések bemutatásakor szükségképpen mindig érvényesül egyfajta szelekció úgy a tárgy, mint az alkalmazott eszközök tekintetében, eltérést generálva a valóság és a bemutatott médiakép között. A fő kérdés az eltérés mértéke, hiszen ezen múlik, hogy a média tájékoztat vagy félretájékoztat, moderálja vagy manipulálja a társadalmi párbeszédet, azaz megjeleníti-e a különböző véleményeket, vagy bizonyos preferenciák szerint szelektálja azokat.

Egyes társadalmi rétegeknél az olvasás háttérbe, míg a képi hatás előtérbe került. A sugárzott híranyag befogadása sokkal kevesebb időt és fáradságot igényel, mint az írott sajtó olvasása, mindazonáltal kevésbé van lehetőség a tartalom érdeklődés szerinti válogatására. A képi közlés – jellegéből adódóan – csak tényszerű, tárgyyszerű lehet. De hogy a szerkesztett anyagok a valóságból mit mutatnak meg és mit hallgatnak el, annak manipulációs eszköztára hasonlóan gazdag az írott sajtó lehetőségeihez. Annyiféle vizuális igazság van, ahány „látószögből rögzítik” – véli Wisinger István.¹⁷

Tanulmányok sora támasztja alá, hogy a képi ábrázolás emocionális hatása rendszerint meghaladja az írott anyagokét, az emberi agy ugyanis gyorsabban dolgozza fel a vizuális, mint a szövegalapú információt. A hatásokat illetően azonban egyáltalán nem mindegy, hogy hová közvetítik az eseményeket, milyen képkultúrájú a célközönség. (Egyazon képsorokat egészen eltérő módon értelmezhetnek a különböző civilizációkban, más számít erkölcsösnek, tolerálhatónak, illendőnek vagy elfogadottnak.¹⁸) A látottak kommentálása, elemzése, magyarázata ezért már hagyományos újságírói munka. Kísérletekkel bizonyították, hogy

---

¹⁶ Dékány István: A sajtó szerepe a természetes és mesterséges közvélemény alakításában. A Sajtó, 1938. 3–4. sz. 11. p.

¹⁷ Ld. Wisinger István: A televízió háborúba megy. In: http://www.filmacademy.hu/data/files/350/Wisinger_dolgozat.pdf 89. p.

¹⁸ Például az iszlám vallásban bűnnek számít az emberábrázolás, különösen Mohamed próféta ábrázolása. (Az ábrázolást, a képalkotást a teremtő Isten művének tartják, így nézetük szerint a képkészítés Isten teremtő munkájának utánzása, és az embernek nincsen sem hatalma, sem isteni felhatalmazása arra, hogy ezt megtegye.) Egy dán újság 2005-ben megjelent 12 karikatúrája, amelyek negatív módon ábrázolták Mohamedet, hatalmas felháborodást váltott ki a muszlimok körében az egész világon. Marokkóban és Indonéziában gyilkos tüntetések söpörtek végig, amelyek során a dán és más nyugati nagykövetségeket felégették, illetve egyes muszlim országokban bojkottálták a dán kereskedelmi termékeket.

azonos képanyag eltérő alámondással és értelmezéssel ellentétes hatást képes kiváltani a közönségből.

Aligha szorul bizonyításra, hogy a tömegkommunikációs eszközök – kitüntetetten az elektronikus média – társadalmi szerepe és hatása a közgondolkodás formálására ma meghatározó bármely állami-politikai törekvés sikerében vagy kudarcában. (Innis szerint a kommunikációs technológia a gazdasági és a politikai hatalom és centralizáció legfontosabb paramétere: a térbeli uralom az információ keletkezésének, terjesztésének és tárolásának technológiáján múlik.¹⁹) „A technológiai újdonságok átszervezik az érdeklődési területünket. Mindazt, amiről gondolkodunk. Módosítják szimbólumaink jellegét: tehát azt, ahogyan gondolkodunk. Végül megváltoztatják a társadalom sajátosságait: vagyis azt a közeget, ahol gondolatainkat kifejtjük.”²⁰

Harold A. Innis és Marshall McLuhan szerint a kommunikációs eszközök az általuk közvetített tartalmaktól függetlenül – hosszabb távon – formálják azokat a társadalmakat, amelyek használják őket. Hatásukra változik az emberek valóságérzékelése, gondolkodása és értékrendszere is. A változások tükröződnek fizikai környezetükben, életük és munkájuk szervezésében, a társadalom egészének működésmódjában.

A tömegmédia beépül a társadalmi-politikai folyamatokat, változásokat irányító mechanizmusok rendszerébe, és a különféle hatalmi technikák célpontjává, nem ritkán manipulatív közvélemény-formáló eszközzé válik. Ugyanakkor a média mindössze az egyik az embereket befolyásoló számos tényező közül, a különböző szocializációs ágensek különböző nézeteket közvetítenek és ezek együttesen hatnak. A média hatását nem lehet elkülöníteni a többiétől, már csak azért sem, mert a különböző társadalmi hatások magát a médiát is folyamatosan alakítják.

Korunkban a média a high-tech világ frontvonala, ahol a virtuális hadszíntéren zajlik a küzdelem az információk „fogyasztóiért”. *Ma a világban végbemenő fontos események, jelenségek, folyamatok megértése és értelmezése a tömegtájékoztató eszközök segítségével valósul meg, amelyek már nem csupán ábrázolják, interpretálják a valóságot, hanem a saját belátásuk, érdekeik, szabályaik szerint alakítják is azt.* „A világtársadalom élete ma már

---

¹⁹ Ld. Innis, Harold A.: A sajtó a 20. század gazdaságtörténetének mellőzött szereplője. Budapest, 2002, Aula Kiadó 17.; 38. p.

²⁰ Uo. 6. p.

elképzелhetetlen a média nélkül. A korábbi korszakokban az ember nem létezhetett a fegyverek használata nélkül, később a gépek vagy az elektromosság segítségével, ma viszont nem létezhet a média nélkül. A veszély abban rejlik, hogy a média, amely hatalommá vált, már nem elégszik meg azzal, hogy kizárólag információt közvetítsen. Nagyra vágyóbb célt tűzött ki maga elé: a valóságot kezdi alakítani.”²¹

Az elektronikus média

A távíró felfedezésével kezdetét vette az elektronikus kommunikáció fejlődése,²² és a hírtovábbítás sebessége jelentősen megnőtt. A múlt század hatvanas éveiben az audio- és a vizuális médiumok – amelyek közös technológiai háttérét kezdetben a hírközlés, majd az informatika nyújtotta – radikális átalakuláson mentek keresztül, a legszembeűnőbb változás az információáramlás határainak elmosódása volt. A technológia a médiareprezentáció részévé vált, és meghatározta a tudósítások jellegét. Lehetőség nyílt az események élő, úgynevezett real-time követésére. Kiterjedt az információs rádiusz – tágítva azoknak a körét, akik számára elérhetővé válik a hír, megjelent a részvétel lehetősége, az interaktivitás.

A változások nyomán kialakuló médiaviták a technikai újdonságok újraértékeléséhez vezettek. Széleskörű egyetértés alakult ki abban, hogy a médiumok terén bekövetkezett technológiai változásoknak jelentős társadalmi és kulturális következményei vannak, e következmények jellege és köre azonban már vitatottabb. Politikai vagy inkább pszichés hatásokról van szó? Politikai oldalról a demokráciáknak vagy a diktatúráknak kedveznek a változások? Pszichológiai szempontból az olvasás a mások iránti empátiát, nyitottságot vagy a befelé fordulást erősíti? Vajon a televízió, a világháló lerombolja az emberi közösségeket vagy újfajta közösségeket, kapcsolatokat teremt?²³ George Gerbner magyar származású

---

²¹ Ryszard Kapuścińskiival beszélget Wielław Kot. Plemienna Planeta. Wprost, 1997, 52 sz. In: <http://www.forrasfolyoirat.hu/0407/ryszard.html> 2009.01.23.

²² A távíróról Salisbury angol miniszterelnök 1889-ben kijelentette, hogy közvetlen hatással lesz „az emberiség erkölcsi, illetve szellemi természetére és tevékenységére”, ugyanis „egyetlen hatalmas egésszé kovácsolta az emberiséget, hiszen mindenki láthat mindent, ami csak történik a világban, hallhat minden kimondott szót, megíthet bármiféle politikát – s mindezt azonnal, késlekedés nélkül.” Briggs, Asa – Burke, Peter: A médiatársadalom története. Gutenbergtől az internetig. Budapest, 2004, Napvilág Kiadó, 131. p.

²³ Ld. Briggs – Burke, 17. p.

amerikai médiakutató szerint a média hatása hosszú távon nyilvánul meg, tehát kumulatív módon érvényesül, mégpedig oly módon, hogy a társadalomban fellelhető heterogén véleményeket homogenizálja.²⁴

Az elektronikus média az írásbeliség előtti beszélt társadalmak egyik alapvető sajátosságát hozta vissza: a cselekedet, az észlelés és a reakció egységét. Az érzékelés ismét a kommunikáció fontos részévé vált.

A médium, a technikai közvetítő közeg sohasem semleges; jellege határozza meg, hogy mit lehet általa közölni. Az elektronikus média forradalma újabb és újabb kommunikációs módokat hoz létre, és átalakítja a közösség, mint geopolitikai entitás fogalmát. Több kutató foglalkozott azzal, hogy az elektronikus média hatására a tapasztalás függetlenedik a tértől. A „valós idejű terrorra” gyakran az első Öböl-háborút hozzák fel a legkifejezőbb példának, amelyet a televízió egyszerűen tudósítássá változtatott. A posztmodern felfogás szerint a televíziós tér és idő „számúzi a valódit.”²⁵

A már említett Denis McQuail véleménye szerint az is elképzelhető, hogy a médiának a társadalomra gyakorolt hatása párhuzamosan változik a társadalmi, a politikai, a kulturális és a technikai körülmények változásaival. McLuhan mára szállóigévé vált mondása: *The medium is the message* – azaz a média maga az üzenet – valójában arra utal, hogy az információ hordozójának (a médiumnak) a sajátosságai kihatnak az üzenetre és az általa közvetített jelentésre is.

Neil Postman szerint viszont a média korunk metaforája: nem egzakt kijelentéseket közvetít a világról, hanem rejtett utakon hat. Postman úgy véli, hogy az elektronikus média, elsősorban a televízió elterjedése drámai változásokat idézett elő a társadalmi nyilvánosságnak mind a tartalmában, mind a formájában. A nyilvános diskurzus immár elsősorban vizuális eszközökkel zajlik, a vitázók nem szavakat váltanak egymással, hanem képeket. Ennek politikai következményeként a televízió-megkövetelte tartalom jelentősen

---

²⁴ A George Gerbner nevéhez kötődő kultivációs kutatás nem a televíziózás direkt hatásait vizsgálta; a modell hívei szerint a televízió mint korunk meghatározó médiuma, egy olyan szimbolikus struktúrát „kultivál”, ami aztán visszahat arra, ahogyan a nézők a valóságot, az őket körülvevő világot látják.

²⁵ Ld. Saxer, Ulrich: A posztmodern mítosza: kommunikációtudományi megfontolások. In: Média, nyilvánosság, közvélemény. Szöveggyűjtemény. Szerk. Angelusz Róbert – Tardos Róbert – Terestyéni Tamás. Budapest, 2007, Gondolat Kiadó. 151. p.

különbözik más médiumokétól.²⁶ „McLuhan és követője, Walter Ong a televízió hatalmát technológiai sajátosságaira és a technológia által létrehozott elektronikai térre vezetik vissza, amely könnyűszerrel költözik be az emberek otthonába, és így egyetemes és irreverzibilis következményekkel jár.”²⁷

A második világháborút követően az elektronikus médiára, elsősorban a televízióra joggal tekintünk úgy, mint kulturális környezetünk egyik legfontosabb tényezőjére. Olyan egyetemes forrás, amelynek a modern társadalmakban nélkülözhetetlen szerepe van az értékek közvetítésében, a közügyek alakításában, a szabadidő eltöltésében, valamint abban, miként szocializálódnak a felnövekvő nemzedékek.

A demokráciaelméletek gyakran idézett tézise, hogy a közvélemény racionalitása tájékozottságától függ. A televízió megjelenése a tájékozottság lehetőségét sokszorosára emelte. „...Szinte példa nélküli a televízió fejlődésének hatása az újságírási mezőre – s rajta keresztül az összes többi kultúratermelési mezőre – írta a francia szociológia nagytekintélyű művelője, Pierre Bourdieu. – Ez a hatás összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint amit az iparszerűen üzött irodalom (a nagy tömegekhez eljutó sajtó és a folytatásos regények) megjelenése kiváltott...”²⁸

A közvélemény alakulására számos tényezőnek van jelentős szerepe – a téma kutatói és az elemzők gazdagon szólnak erről –, de valamennyien megegyeznek az elektronikus média meghatározó szerepében.²⁹ E hatás több tényezővel is magyarázható. Az egyik legfontosabb az információ terjedés térbeli és időbeli korlátainak eltűnése, „a Föld lapossá válása”. Lényeges különbség továbbá a korábbi médiumokhoz viszonyítva, hogy egyszerre több érzékszervre is képes egyidejűleg hatni, és ezáltal befolyásolni az emberi gondolkodás kognitív folyamatait.

---

²⁶ V.ö. Bayer József: Globális média, globális kultúra. Magyar Tudomány, 2002. 6. sz.

²⁷ Silverstone, Roger: A közönségről. <http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/38/05silver.htm> 2009.05.12.

²⁸ Bourdieu, Pierre: Az újságírás hatalma. In: Média, nyilvánosság... i.m. 113-114. p.

²⁹ Ld. Stokes, Valdemar, Miller, Fishkin, Lane, Price, Wiebe, Neijens, Mathews Converse, Lazarsfeld, Keeter, Katz, Rakove, Campbell, Caprini, Noelle-Neumann, Lasswell, Mutz, és mások vonatkozó munkáit.

Technológiai konvergencia és információs társadalom

Az informatika, a távközlés és az elektronikus média világának legkarakterisztikusabb jelensége napjainkban e három terület konvergenciája. A konvergencia folyamatát a digitális technológia nagyléptékű fejlődése idézte elő: a digitalizáció egyik következménye, hogy eltűnőben van a telekommunikáció és a műsorszórás közötti határ. Az infokommunikációs konvergencia a technológiák egységesülésében, a piacok összeforrásában, a szabályozások harmonizációjában és a szolgáltatások, a technikai eszközök, a tartalmak összeolvadásában egyaránt megnyilvánul. Az új technológiák nyújtotta lehetőségek kiaknázása, az egyes területek funkcióinak, megoldásainak többlettértékkel járó kombinálása gyökeresen új típusú hálózati struktúrákat, termékeket, szolgáltatásokat eredményezett.³⁰ A digitalizáció és a konvergencia által előidézett változások átrajzolták korunk médiatérképét. A telekommunikációs ipar és a médiabirodalmak összefonódása, egybeolvadása mára olyan globális univerzumot teremtett, amely a korábbiakhoz képest jóval hatékonyabban működik és alig kerülhető meg.

A huszadik század második felének információs és kommunikációs technológiai forradalma, az információ és a tudás ötvöződése így újabb minőségek forrása lett. Az infokommunikációs konvergencia jelenségének meghatározó szerepe van az információs társadalom megvalósulásában, ugyanis nem szűkül le pusztán a technológia szintjére, hanem az értékteremtő folyamatok szinergikus egymásra hatásával társadalmi jelenséggé is válik. *A technológia hatással van a társadalomra, amiképpen a társadalom is hatással van a technológiára.*³¹

Az infokommunikációs technológiák társadalomban betöltött szerepét az általuk támogatott individuális és kollektív kognitív képességek térben és időben történő kiterjesztése, az információkezelési teljesítmény egyre gyorsuló ütemű növekedése határozza meg. A technológia ebben a vonatkozásban másodlagos ugyan, de a társadalmi változásokra

---

³⁰ Ebben döntő szerepet játszott, hogy az információ továbbításának, tárolásának és feldolgozás fajlagos, azaz egy információegységre számított költsége drámai mértékben csökkenése.

³¹ Castells, az információs társadalom legtöbbet idézett teoretikusa az infokommunikációs technológiák létrejöttét a társadalmi átalakulás felől közelíti meg. Nézete szerint a hálózat az információs korszak társadalmi struktúrája. Az információ, a hatalom, a pénz és maga a társadalom is hálózati formában termelődik újjá, és az infokommunikációs technológia révén válik kezelhetővé. Ld. Castells, Manuel: *Az identitás hatalma*. Budapest, 2006, Gondolat-Infonia

gyakorolt hatása nem.³² Az információs társadalom kifejezés arra is utal, hogy korunk társadalomtípusa már különbözik az előbbiektől: megjelenik az új embermodell, a „homo informaticus”, majd nyomában az azonnali tájékozódás lehetősége és igénye a maga kiterjedt hatásmechanizmusával.³³

Az időbeliség mind nagyobb szerepet kap korunkban. Bolgár Judit ezredes, katonapszichológus érzékletes megfogalmazásában: „Az elektronika révén bizonyos értelemben egyidejűvé válnak a világesemények, az információknak lényegében megszűnt az utazási sebességük. Az eseményeket a »virtuális valóság« olyan közelségbe hozza, hogy szinte hétköznapi élménnyé válik az is, amit régen a távolság jótékonyan ható burka vett körül.”³⁴ Az egyre fejlettebb infokommunikációs technológiák médiumként történő felhasználásával olyan trend előtt nyílik meg az út, amelyben a virtualitás és a valóság viszonya gyökeresen megváltozhat. A virtuális valóság³⁵ párhuzamos világgként létezve a valóság helyébe léphet, és megváltoztatja arról alkotott képünket.

E változások azokkal a nemzetközi tendenciákkal járnak együtt, amelyek alapvetően alakítják át napjainkban a világot. A globalizációval, az integrációval – ez utóbbi gyakorlata sokak értelmezésében mint közösség-szervező folyamat jelenik meg – mindent átfogó minőségi változások következnek be a társadalmi fejlődés minden szegmensében.

A globalizálódó média

---

³² Ld. Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig. (Szerk. Pintér Róbert) Budapest, 2007, Gondolat Kiadó – Új Mandátum 47- 60.p.

³³ Balogh Gábor szerint három civilizációs korszak különíthető el: a „származási”, az „ipari korszak” és az „infokommunikáció korszaka”. Ld. Balogh Gábor (szerk.): Az információs társadalom dimenziói. Budapest, 2006, Gondolat-Infonia, 12-15. p.

³⁴ Bolgár Judit: Etikai dilemmák magatartás lélektani aspektusa, különös tekintettel a kulturális sokjelenségre. Ld. Egyetemes értékek lehetősége nemzetközi konferencia. (Szerk. Birher Nándor.) Veszprém, 2008, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola, 64. p.

³⁵ A virtuális valóság elnevezést használják szűkebb (technikai-digitális) és tágabb (szellemtörténeti-filozófiai) értelemben is. Az előbbit – számítógépes környezet által generált mesterséges, a valóságban nem létező világot – először az Egyesült Államok hadserege és az amerikai űrkutatási hivatal, a NASA alkalmazta sikeresen. A hadiipari fejlesztéseket a katonák minél valóságosabb, egyben olcsóbb és veszélytelenebb kiképzése motiválta. Később előtérbe kerültek a szórakoztatóipari felhasználások, itt a valóságélmény fokozása a kikapcsolódást szolgálta. A virtuális valóság-technológiák felhasználási köre lényegében végtelen, a jövőben egyfelől a hadtudomány, az orvostudomány, az ipar, másfelől az egyre több számítógépes játék és még számos terület veszi majd vélhetően óriási hasznát az ilyen tudományoknak.

Az emberi civilizáció történetét számos kutató három nagy szakaszra osztja a kommunikáció meghatározó formája alapján: a szóbeliség kultúrájára, az írás-nyomtatás kultúrájára és a globális elektronikus kultúrára.

A kommunikációs hálózatok a tizennyolcadik század végétől fokozatosan szőttek be a világot, a tizenkilencedik században pedig megkezdődött a kontinenseket összekötő kapcsolatok kiépülése.³⁶ Mindez tovább erősítette a globalizációs folyamatokat. Az új kommunikációs technológiák megjelenése és globalitása egyfelől azt jelenti, hogy az elektronikus sajtó az emberek és a társadalmak megismerésének, kapcsolatteremtésének világméretben is fontos eszközévé vált, másrészt hogy már nem pusztán a tájékoztatásban játszik elemi szerepet, hanem a világ közvéleményének formálásában is.

„A technológiai haladás a média területén legyőzte az időt és a teret, és az óriási távolságok ellenére megteremtette a személyek közötti azonnali és közvetlen kapcsolat lehetőségét. Ez a fejlődés hatalmas erőforrás, amely a közjót hivatott szolgálni...” – állapította meg XVI. Benedek pápa 2006 májusában, a tömegtájékoztatás 40. világnapja alkalmából írt üzenetében.³⁷ Az új tömegkommunikációs eszközöknek köszönhetően eltűnőben van a távolság az események és médiareprezentációjuk között. Mindenki mindenről igen gyorsan értesül, mindent „lát”, és az élő közvetítést lehetővé tevő korszerű technológia eredményeként a történések helyszínén érezheti magát. Ha valamit elmulasztott, visszaidézheti a rögzítő technikák útján, kibővítheti, részletezheti ismereteit a világháló alig behatárolható adathalmazából.

A telekommunikáció terén végbement fejlődés eltörölte az információs térben a nemzeti határokat: a globális hálózatok könnyedén átszelik azokat, és az információ pillanatok alatt terjed szét az egész világon. Az elektronikus médiumok elterjedését megelőzően egy adott társadalom klasszikus nyilvánosság keretei rendszerint egybeestek a nemzetállam határaival. Az információs társadalom térnyerésével a területen kívüli információáramlás korszaka következett el. A számítógépes kommunikáció egyre inkább kikerül a nemzetállami szabályozás alól, és gyengül az állam információ feletti hatalma.

---

³⁶ A technológiai változásokban többezer éves szabályszerűség figyelhető meg, nevezetesen a fejlődés egyre gyorsuló üteme: a radikálisan új technológiai rendszerek megjelenése közti idő rohamos tempóban rövidül, miközben alkalmazásuk költségei folyamatosan csökkennek.

³⁷ XVI. Benedek pápa üzenete a tömegtájékoztatás 40. világnapjára. „Média – a kommunikáció, a közösség és az együttműködés hálója”. http://www.magyarokurir.hu/index.php?m_op=view&id=10372 2008.06.16.

Mindezek következményeit ma még csak találgatni lehet. „Valószínűnek látszik, ... hogy a technológia még nem fog egyenlő kommunikációs csatornákkal szolgálni minden ember számára. Nem fogja egészen kinyitni az ablakokat a nemzetek között. A behuzalozott világnak sokféle kultúrája lesz, melyeket globális mintázatokba szőnek a telekommunikáció és a nemzetek közötti megállapodások. ... Amikor ma nagy civilizációkról beszélünk, földrajzilag határolt régiókra utalunk ... Lehetséges, hogy a globális kommunikáció néhány évtizede elteltével a »civilizációk« világot átívelő szálak lesznek, noha alapvetően más értékekkel és kultúrákkal... A hazafiság hanyatlik, és talán még inkább hanyatlani fog a fejlett globális kommunikáció évtizedeivel.”³⁸ – válaszolja fel Castells által is sokat hivatkozott munkájában James Martin az egyik lehetséges fejlődési irányt.

Az egységes világfalut megálmodó McLuhan-i metaforáról megállapítható, hogy a globális média legfeljebb virtuális egységet teremt a népek között. A világ eseményeit közvetítő híradások elsősorban azoknak a világképét sugározzák, akik elég tőkével rendelkeznek hírügynökségek, információs hálózatok fenntartásához: a hírek elsősorban a pénzvilág, az azt befolyásoló politika hírei, és szinte azonnal éreztetik hatásukat a világ legtávolabbi részein is. Minél nagyobb fokú a tömegkommunikáció feletti monopólium, annál valószínűbb, hogy a média véleményalakító hatása sikeres lesz.

Roger Silverstone³⁹, az ismert médiakutató elmélete szerint, ha az elektronikus média központi helyet kap a modern ember életében, úgy az már nem pusztán a szórakoztatóipar egyik bázisa lesz, hanem egyben a modern világ egyik társadalmi, kulturális hatalmává lép elő. Azaz a „globális világpolgár” szinte függő helyzetbe kerül: haszonélvezője, de egyben kiszolgáltatottja is lesz a modern média latens és valós hatalmának. „A média üzletág globálissá vált, a tőke, a tehetség, a technológia és a nagyvállalati tulajdon behálózta az egész világot, s kikerült a nemzetállamok fennhatósága alól.”⁴⁰ Mindemellett a kommunikáció technológiai fejlődése nemcsak a média globálissá válását eredményezte, hanem – egyidejűleg – a lokális médiumok fejlődése is felgyorsult. Megfigyelhető, hogy e helyi médiumok gyakran nagyobb politikai autonómiát élveznek. Komoly érdeklődésre tudnak

---

³⁸ Martin, James: *Telematic Society: A Challenge for Tomorrow*. Englewood Cliffs, NJ, 1981, Prentice-Hall. 215-217. p. Idézi: Nyíri Kristóf: *Castells: The Information Age*. In: Kondor Zsuzsanna – Fábri György (szerk.): *Az információs társadalom és a kommunikációtechnológia elméletei és kulcsfogalmai*. Budapest, 2003, Századvég Kiadó, 180. p.

³⁹ Roger Silverstone 2006-ban bekövetkezett haláláig a London School of Economics Médiatanszékét vezette. Egyike volt az ún. birminghami iskola azon kutatóinak, akik elsősorban szociokulturális szempontokra fektettek súlyt. Esszéje *Miért van szükség a média tanulmányozására* címmel (Budapest, 2008, Akadémiai Kiadó) magyarul is megjelent.

⁴⁰ Castells, Manuel: *Az identitás hatalma*. Budapest, 2006, Gondolat-Infonia, 376. p.

szert tenni a célközönségük körében, és így nem lebecsülhető közvéleményt formáló hatások sem.

Az elektronikus hírközlés globális fejlődése ma még igen egyenetlen. Bár a regionális szervezetek között interaktív a kapcsolat, nem hagyható figyelmen kívül a globális rendszer kiegyensúlyozatlansága, egyes vezető nyugati médiabirodalmak monopolhelyzete a hírcsere-rendszerek irányításában. Azonban a média globalizációja nem feltétlenül jelenti a nyugati civilizáció és eszmerendszer kizárólagosságát, még ha dominanciája szembetűnő is. Napjainkban egyre több, különböző kultúrájú csoport, érdekkör próbálja terjeszteni eszméit, nézeteit, és befolyásolni, alakítani a közvéleményt. E szándékok megvalósítására – éppen a technológiai innovációk eredményeként – egyre több lehetőség is nyílik. (A legszemléletesebb példa talán e törekvések sikerére az arab nyelvű al-Dzsazíra [al Jazeera] hírtelevíziós hálózat.⁴¹⁾

Az információs forradalom nyomán minőségi változás következett be a tájékozottság, a tudatosság, a szervezethez és a közéleti szereplők látóköre tovább tágult. Ennek természetes hozadéka lett, hogy a közvélemény „feje felett” egyre nehezebb pusztán hatalmi szempontok szerint eljárni. Következésképpen az elektronikus médiának – kivált a fejlett, demokratikus társadalmakban – mind nagyobb szerepe van a hatalmi döntések kontrolljában. Ez nem kevesebbet jelent, mint hogy a politika már nem hagyhatja figyelmen kívül azok álláspontját, akiknek a „bőrére megy” intézkedésük, akiknek utóbb a következmények mind személyi, mind anyagi terheit vállalnia kell.⁴² Vagyis a tömegmédia mára szerves része lett a társadalmi folyamatokat, változásokat befolyásoló tényezők rendszerének.⁴³

---

⁴¹ A műholdas al-Dzsazírát 1996-ban alapították katarai kormánypenzből. A csatorna – amelyet gyakran neveznek az arab világ CNN-jének – rövidesen a térség legnézettebb televíziója lett, arab nyelvű szolgáltatásának közel negyven milliós közönsége van. Az utóbbi időben több nyelven, elsősorban angolul is sugároznak műsorokat, és internetes hírportált is működtetnek. Szellemisége miatt több arab országban megtiltották sugárzását. Az al-Dzsazíra az eseményeket arab nézőpontból bemutató hírtelevízióként lett ismert a világban, és ma már a nyugati média is számos esetben támaszkodik értesüléseire. Ugyanakkor sok kritika is éri a csatornát amiatt, hogy rendszeresen publicitást biztosít a terroristáknak: mind Oszama bin Laden és a tálib vezetés, mind Szaddám Huszein gyakran választotta bejelentései közvetítésére.

⁴² A tájékoztatás-befolyásolás demokratikus formáiban vannak azonban országonkénti eltérések. Angliában minden kongresszusi döntést, így a konfliktusokhoz, a NATO-hoz kapcsolódó határozatokat is viták, kerekasztal-beszélgetések előznek meg a sugárzott médiában. A BBC azonban már két héttel egy téma parlamenti vitája előtt elzárkózik annak tárgyalásától, hogy a közmédia ne befolyásolhassa a törvényhozást.

⁴³ Számos ismert és nagyhatású gondolkodó állítja: a médiának, utóbb az elektronikus médiának az újkori történelemben jelentős szerepe volt autokratikus rezsimek lebontásában is. Ugyanakkor elmarasztalják kiszámíthatatlansága és következetlensége miatt, amiért negatív közelítései és a botrányhírek dominanciájával gyakorta keltett bizalmatlanságot a politikai közélettel szemben és nehezítette meg ezáltal az új társadalmi berendezkedések konszolidációját.

Korunk új médiuma: az internet

A világháló megjelenése új fejezetet nyitott a média globalizációjában. Amikor a múlt század hatvanas éveiben az Egyesült Államok tudományos műhelyeiben zárt katonai, kutatási és állami intézményközi hálózat kiépítésével kísérleteztek, még senki sem számolt az új eszköz gyors „világkarrierjével”. A nyolcvanas évektől azonban a különböző technológiával működő informatikai rendszerek és hálózatok integrálódtak, átíveltek a határokon, és a század végére az új globális kommunikációs kapcsolatrendszer, az internet meghódította az egész világot. Napjainkra a világháló az információközvetítés mindennapos közegévé vált.⁴⁴

Az internet egyrészt technológiák, másrészt közösségek összessége. Sikerének kulcsa is kettős: egyaránt függ attól, hogy mennyire tudja kielégíteni a hálózati közösség elvárásait, és hogy azok mennyire tudják előrevinni a világháló infrastruktúráját, fejleszteni a technológiáját.⁴⁵ A világháló olyan új érintkezési formákat kínál, amelyek felélénkítik az emberi kollektívákat. A tér- és időkorlátok megszűnése újonnan formálódó társadalmi csoportosulásokat, úgynevezett *on-line community*-ket hoz létre. Az internetező nem kényszerül semminek a befogadására, tartalmak sokasága közül választhat, és maga választhatja meg a csoportokat, amelyekhez tartozni kíván. Ezek a közösségek széles körben terjednek, olyan kommunikációs módokat hozva létre, mint például a fórumok, nyilvános chatszobák, a rendkívüli népszerűségnek örvendő közösségépítő weboldalak, az újabban a politikusok által is előszeretettel használt internetes naplók, a blogok, a szerzői jogi kérdéseket is felvető fájlcsereelő rendszerek, kép- és videomegosztó portálok.⁴⁶ A sor, a technológiai fejlődésnek is köszönhetően, napról napra bővül.

A nagy informatikai hálózatok, az internet korszaka változást hozott a média és a politika viszonyába. Átalakulóban van a társadalmi nyilvánosság szerkezete. A számítógépes

---

⁴⁴ Becslések szerint napjainkban mintegy másfél milliárd „hálófüggő” van a földön. A világon jelenleg nagyjából négy évente duplázódik meg az internet használók száma.

⁴⁵ Az internetes technológia gyors fejlődése egyebek közt annak is köszönhető, hogy alapvető dokumentumai, specifikációi szabadon hozzáférhetőek.

⁴⁶ Számos országban a politika sem tekint többé az online közösségi hálózatokra úgy, mint a tinédzserek játszótérére, sokkal inkább olyan eszközre, amellyel sokkal könnyebben tudnak kapcsolatot teremteni az emberekkel.

hálózatok, a távközlési rendszerek és a multimédia összekapcsolása olyan információs csatornákat nyitott, amelyek lehetőséget teremtettek az interaktív kommunikációra, politikai ellenőrzésük vagy korlátozásuk pedig csak igen nehezen oldható meg.⁴⁷

Az interneten közzétett tartalmakat automatikusan a média fogalmkörébe szokás sorolni, de jelentős részük valójában nem tekinthető sajtónak. A sajtó tradicionális fogalmai az interneten nem értelmezhetőek: a megjelenés periodicitása a világhálón éppúgy felborul, mint az elektronikus sajtóban megszokott lineáris műsorrend. (Nincs klasszikus értelemben vett „lapzártá”: az internetes „újság” tartalma rendszerint napjában többször, az eseményekre azonnal reagálva változik-frissül. Egy írás gyakran akkor befejeződik be, ha maga az esemény is befejeződött, míg máskor egy közlemény akár napokig is vezető hír lehet. Az audiovizuális tartalmak a hálóról tetszés szerint bármikor letölthetőek.) Minden számottevő médiumnak van ma már – „saját életet élő” – internetes honlapja, ezek illeszthetőek be talán legkönnyebben a sajtó megszokott kategóriájába. Az on-line újságírás révén a média új eszköztárral gazdagodik, több olyan lehetőséget is nyújt, amit a hagyományos sajtó nem. Ilyen a rendkívül gyors hírfrissítés, a multimedialitás, a hipertext, a hírarchívum,⁴⁸ és az elektronikus akadálymentesítés. Az internetes újságok esetében minden más médiumnál jobban érvényesül az interaktivitás, az olvasók-felhasználók bevonása a hírfolyamba.

A nyomtatott sajtó és annak elektronikus párja között tematizációs különbségek figyelhetőek meg. A két megjelenési forma különböző szerkesztési elveken alapul, a szerkesztés módja pedig, legalább is részben, hatással van az olvasók által fontosnak illetve érdektelennek tartott témák hierarchizálására. Az elolvasott cikkek kiválasztásában megmutatkozó megnövekedett rugalmasság (hiszen az olvasót kevésbé vezérli a lineárisan felépülő hierarchia) megváltoztatja az egyes események, hírek fontosságáról levont olvasói következtetéseket. A sajtóorgánumok online változatának olvasóinál tematikus beszűkülés mutatható ki a nyomtatott újság olvasóihoz mérve, és szisztematikus eltérés figyelhető meg a két olvasói csoport között a leglényegesebb kérdések percepciójában is.

---

⁴⁷ Az internetet még akkor sem könnyű cenzúrázni, ha a társadalom többsége által elfogadott okokból tennék (például pedofil tartalmak, kollektív öngyilkosságot szervező oldalak, bombagyártási receptek, stb. esetében). Még inkább így van ez a politikai indíttatású cenzúra esetén. Kínában például az „erkölcsösséget” és a „politikai megbízhatóságot” komoly technikai háttérrel több tízezer szakember felügyeli. Az Egyesült Államokban élő kínai informatikusok azonban olyan szolgáltatást működtetnek, amelyekkel feloldható az internetezés blokádjá, és a Kínából kezdeményezett forgalmat áterelik ártalmatlannak tűnő kiszolgálókra, elrejtve a hatóságok szeme elől. Hasonló módszerekkel próbálják kijátszani Iránban a szigorú iszlám erkölcsöket védő korlátozásokat.

⁴⁸ A mesterséges intelligencián alapuló kereső rendszerek, amelyek már a szövegösszefüggések szerint is képesek értelmezni tartalmakat, az egészen közeli jövőben kiegészítik a kulcsszavas keresést.

A világháló lényege demokratikus jellegéből fakad. *Az internet olyan világ, ahol mindenkinek módja van az aktív részvételre.* A tradicionális sajtóhoz viszonyítva – amelyben főképpen egyoldalú kommunikációra van lehetőség – a hálózati technológia lehetőséget teremtett a többirányú kommunikációra. Az internet az eddigieknél jóval könnyebben hozzáférhető, alacsony költségű, és közvetlen közlési, visszajelzési lehetőséget biztosít. Az alapvetően demokratikus karakter nem érvényesül ugyan maradéktalanul, de a korábbiaknál jóval szélesebb kör számára teszi lehetővé a megjelenést, a közvitában való részvételt. A hagyományos médiumokból kiszoruló irányzatoknak az internet jelenthet alternatív nyilvánosságot.⁴⁹ Módot ad az egyénnek a kollaboratív viselkedésre, közösségek alakítására, társadalmi interakcióra és visszacsatolásra – ráadásul olyan horizontális struktúrában, ahol nincsenek alá- és fölérendeltségi viszonyok.⁵⁰

A második generációs, felhasználóbarát internetes szolgáltatások – amelyek alkalmazásához már nincs szükség speciális tudásra – elterjedésével a tartalom kerül előtérbe a technológiával szemben.⁵¹ Gyakorlatilag bárki bármit közzétehet a hálózaton, működtethet folyamatosan aktualizált tartalmú, tájékoztatásra irányuló weblapot, saját internetes naplót, fórumot⁵², újságot. A részvétel, a megjelenés, a reakció, az interaktivitás, kitágult lehetősége tehát először jelentheti azt, hogy a szubjektum közvetlen esélyt kap az eddigi kommunikációs korlátok átlépésére, részt vehet a folyamatokban és egyéni véleménye is széles körben hozzáférhetővé válik. A világháló negatív újdonsága ugyanakkor, hogy lehetővé teszi az anonim, test és identitás nélküli részvételt a társadalmi nyilvánosságban, gyengítve ezáltal a közösségi normákat.

---

⁴⁹ Az internetet elterjedésének kezdeti időszakában a szabadság, az egyenlőség és a cenzúramentesség megtestesítőjének tartották, mint ami kívül esik a hatalom ellenőrzésén, lehetőséget ad a nyilvánosságból eddig kiszorultak megszólalására, és ami által az állampolgárok számára is kitarul a világ, végtelen információforrást adva a kezükbe. Az utóbbi években azonban az internetes sajtó üdvözítő specifikumának tekintett decentralizáltság csökkenőben van, a tulajdonkoncentráció itt is éppúgy megjelenik, mint a hagyományos tömegkommunikációban. Ld. Szabó Gabriella: Internetes portálok médiaszociológiai és politológiai elemzése. In: Politikatudományi Szemle. 2008. 4. sz. 62-63. p.

⁵⁰ Azokban az államokban, ahol nem működik a demokrácia, blokkolni, de legalább megfigyelni igyekeznek a közösségi oldalakat, hiszen minden olyan kezdeményezés, amely akadályozza a kontrollt, veszélyt jelent a hatalom számára.

⁵¹ Míg az első generációs internetes alkalmazások esetében – a hagyományos, „egyirányú” médiumokhoz hasonlóan – a felhasználók által elérhető tartalmakat kisszámú alkotó hozta létre, addig az új hálózati technológia segítségével a tartalmakat immár maguk a felhasználók teszik közzé a hálón, és osztják meg egymással.

⁵² Az internetes fórumok esetében érdekes kérdés, hogy az egyes társadalmakban megjelenő innovációk milyen diffúziós folyamatokat gerjesztenek a fórumokon, és ebben az újfajta kommunikációs helyzetben hogyan reprezentálódnak a tényleges társadalmi párbeszéd.

Mint látható tehát, a sajtó fogalma internetes közegben nem szűkíthető le a magukat újságnak, hírportálnak stb. nevező oldalakra, hiszen bármely szerkesztett weblap közvetíthet információt. Másrészt az internet jóval nagyobb szabadságot nyújt az „olvasó” oldalán is: akkor és azt nézzük, olvassuk az interneten, amit és amikor akarunk, azaz a világhálón megtalálható tartalmak jellemzően csak a közönség aktív részvételével válnak hozzáférhetővé – így aztán nem jellemző a televíziónál, rádiónál oly sokszor emlegetett „erőszakos behatolás” az otthonokba. Az internetes keresők fejlődésével ugyanakkor egyre kifinomultabb módszerek jelennek meg a keresési eredmények befolyásolására és ezáltal a felhasználók irányítására is bizonyos tartalmak felé. Ezeket rendszerint üzleti megfontolásból alkalmazzák, de nem ritka az ideológiai-politikai célú manipulációs szándék sem.

A fentiekből adódóan az írott és elektronikus sajtó eddigi szabályozási megoldásai jórészt alkalmatlanok az internet esetében. Az új médium több tekintetben felülmúlhatja a hagyományos sajtó- vagy televíziós kommunikációt, – például abban, hogy interaktivitást kínál az eddig passzív szerepre kárhozott közönségnek –, de ha a világháló nincs szabályozva, olyan tartalom is megjeleníthető, amit az információs szabadság legelkötelezettebb védelmezői sem tartanak tolerálhatónak. Másrészt azonban jogos az aggodalom, hogy az interneten zajló kommunikáció szabályozása szükségképpen valamiféle cenzúrát jelent, és ez éppen a hálózat legfőbb értékét, az információ kötetlenségét, szabadságát korlátozná.

A jó szándékú szűrést keskeny határmezsgye választja el az ideológiai cenzúrától. A közelmúltban megjelentek olyan felekezeti internetes kereső oldalak a Google mintájára, amelyek kategorizálják a keresési eredményeket és megszürik a keresett tartalmakat aszerint, hogy mit nem szeretne látni az interneten kalandozó (vagy a szerkesztők mit tartanak/nem tartanak helyesnek). Ha a felhasználó letölti ezeket az oldalakat, máris mentesül egy sor bosszúságtól, amit egy hívőnek okoznak a hagyományos keresők szüretlen találatai.⁵³ Ugyanakkor az ilyen típusú tartalomszűrések komoly manipulációs lehetőségeket is rejtenek.

Az internethasználat kezdetén a visszaélések mai lehetőségeivel még nem számoltak. Mint Tasnádi Attila egy tanulmányában kifejti: „... a katonai illetve tudományos célokat

---

⁵³ Egyelőre ezek a szolgáltatások elsősorban az angol nyelvterületeken élőknek segítik, itt azonban több felekezetnek is van keresője, például a katolikusoknak a Cathoogle (<http://www.cathoogle.com>), a zsidóknak a Jewgle (<http://www.jewgle.org>) vagy az ultraortodox héber nyelvű koogle (<http://www.koogle.co.il>), a muszlimoknak pedig a gummah (<http://www.gummah.com>) vagy a jelenleg még fejlesztés alatt álló muslimgoogle (<http://www.muslimgoogle.com>).

szolgáló hálózatok szereplői követték a számukra előírt magatartást, azaz nem önérdékkövetően, hanem központilag előírt szabályokat betartva viselkedtek. ... Ez az ideális helyzet már régóta megváltozott, mivel az interneten jelenlevő profitorientált szolgáltatók, valamint a ... felhasználók önérdéket követő szereplőkként viselkednek.”⁵⁴ De az internet sem válhat teljesen törvényen kívüli téré, ahol a felhasználók minden felelősség nélkül mozoghatnak. A kommunikáció módjainak diverzifikációja, a média interaktivitása, a konvergáló platformok ugyanakkor egyre nyilvánvalóbbá teszik, hogy a szabályozásnak a jövőben platform-semlegesnek kell lennie.

*Az internet úgy formálta át a világot, hogy annak minden területét, kitüntetetten a társadalmi nyilvánosságot alapvetően reformálta meg, miközben mind újabb távlatok felé nyitott tere. „A modern technológia összefonódott a globális világgal, s már egyik sem lehet meg a másik nélkül. S ebből a hálózathoz nincs menekvés. Az emberek előbb függővé, majd az évek múlásával egyre inkább kiszolgáltatottá is váltak... Egyszerre vagyunk hétköznapi polgár, és a virtuális világban létező netizen, aki éppúgy otthonos a valóságban, mint a kibertérben.”*⁵⁵

A társadalom „behálózása” a társadalmi és politikai jelenségek igen széles körének mind intenzívebb elektronikus megvitatására kínál lehetőséget. Az internetes kommunikáció a legkülönbözőbb csoportok aktivistáinak teszi lehetővé, hogy elektronikus úton erősítsék fel üzeneteiket, rendezzék támogatóik sorait, és ez – a szociálpszichológiában használt fogalommal – csoport-polarizációhoz vezet. E számítógép-közvetítette tevékenységeknek köre igen széles: a jóindulatú hálózati aktivizmustól a rosszindulatú, de nem végzetesen kártékony „hackerizmuson” át a jogtalan, törvénytelen és akár nemzetbiztonsági veszélyt is jelentőt kiber-terrorizmusig terjed.

A társadalom informatizáltsága láthatóbbá teszi a fejlődésbeli egyenlőtlenségeket, az elmaradottságot, a szegénységet. Az új technológia egyszerre ad és elvesz, és nem egyenlő mértékben: egyes társadalmi csoportokat erősít, míg másokat gyengít. Sokan vélik úgy, hogy az elektronikus média alkalmas eszköz lehet az úgynevezett tudásszakadék csökkentésére. (Egyes tanulmányírók szerint míg a nyomtatott média tágítja, az elektronikus média általában

---

⁵⁴ Tasnádi Attila: Az internet játékelméleti modellezése. Magyar Tudomány. 2009. 5. sz. 559. p.

⁵⁵ Sebők János: A harmadik világháború. Mítosz vagy realitás? Bp., 2007, Népszabadság Zrt., 16-17. p.

csökkenti a tudásszakadékot.⁵⁶) A világháló kiegyenlítheti, vagy legalább enyhítheti a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket azáltal, hogy csökkenti a közvetlenül begyűjthető tapasztalatok jelentőségét. Ezzel együtt megállapítható, hogy a technológiai teljesítőképesség erősödése és a hozzáférés akár robbanásszerű növekedése önmagában még nem vezet az internet kínálta lehetőségek optimalizálásához.

Telekommunikáció és tudástársadalom

Századunk információs társadalmában megváltozik az információ és a tudás szerkezete, valamint kapcsolatuk is. A telekommunikációnak jelentős szerep jutott és jut abban a folyamatban amelynek során a modern, fejlett társadalmak tudástársadalommá alakulnak. „A tudás ... a társadalmi cselekvés legfőbb bázisává, mintegy alapkövévé válik”.⁵⁷ Az elektronikus média orozslánrészt vállal a tudományos ismeretterjesztésében, és – elsősorban az internet – a tudományos kapcsolattartásban. A kutatások is mind gyakrabban kötődnek a médiában közzétett, bemutatott hírekhez. E kooperációval lehetővé válik, hogy „nagy társadalmi, politikai, környezeti kérdésekhez kapcsolva relevánssá lehessen tenni a szaktudós munkáját” – írják a tudomány és a média összefüggéseit elemző kutatók.⁵⁸ Egyes szakértők – mint láttuk – kifejezetten amellett érvelnek, hogy a képi információközvetítés hatékonyabb, mint a szöveges, és az elektronikus tömegkommunikáció vizualitásával új távlatok nyílnak a fogalmi gondolkodás, így a tudományos látásmód terén.⁵⁹

A technológiai fejlődést követik azok a társadalmi változások is, amelyek nélkül az új technológiák nem működnének hatékonyan. Felgyorsult a hírek, információk továbbítása, lehetővé vált a világban zajló folyamatok jelenidejű követése, és egyúttal jelentős mértékben megnövekedett azoknak a száma, akikhez eljutnak a tudósítások. Ezáltal korábban elképzelhetetlen, alkalmilag szerveződő virtuális tudásközösségek jönnek létre. Bár a nézők, a

---

⁵⁶ Az ismeretszakadék hipotéziséről a média vonatkozásában is ld. bővebben: Philip J. Tichenor, George A. Donohue, Clarice N. Olien, Kasisomayajula Viswanath és John R. Finnegan Jr. munkáit. Kutatásaikból közöl részleteket a Média, nyilvánosság... i.m. 297-335. p.

⁵⁷ Stehr, Nico: A modern társadalmak törekenysége. Budapest, 2007, Gondolat-Infonia, 241. p

⁵⁸ Kutrovácz Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: A tudomány határai. Budapest, 2008, Typotex, 329. p.

⁵⁹ Ld. Kondor, Zsuzsanna: Embedded Thinking. Multimedia and New Rationality. Frankfurt am Main, 2008, Peter Lang Verlag

befogadók saját értelmezési kereteikkel közelednek az egyes műsorokhoz, vizuális textusokhoz, korábban nem volt példa arra, hogy egyes eseményeket – olimpiai közvetítést, futballmérkőzést, rock koncertet, de akár háborút vagy terrorcselekményt – egy időben több száz millióan vagy éppen több milliárdnyian figyeljenek egyidejűleg.

Az információs korban átalakulnak, megváltoznak a politikai, gazdasági, katonai és kulturális erőviszonyok. Az elektronikus média megváltozott funkciója, kiszélesedett profilja természetesen nem választható el annak a nemzetnek, társadalmi közegnek a hagyományaitól és minőségétől, amelyben tevékenysége zajlik. A tudástársadalom minden szereplőjének szembe kell néznie az információs monopólium tudáselosztó problémáival. Márpedig az „olyan nyilvánosság, melyből körülhatárolható csoportok eo ipso ki vannak zárva, nemcsak tökéletlen, hanem egyáltalán nem is nyilvánosság” – véli Habermas.⁶⁰ Illúzió, hogy a tudástársadalomért folyó versenyben mindenki azonos eséllyel indul. Sokrétú az egyes régiók, országok politikai, kulturális és technikai különbözősége, így a tiltások, szabályok egész sora, például az információáramlás szabadsága is eltérő.

Az új technológia ugyanakkor csökkenti is e különbségeket, hiszen míg a hagyományos kommunikációt a hatalom könnyűszerrel korlátozhatja, az interneten ez szinte lehetetlen: sem térbeli, sem időbeli korlátok nincsenek, de a technikai akadályokat is nagyon nehezen lehet érvényesíteni a más országokban közzétett információval szemben. (Még ha az információ forrása megállapítható is, nem lehet „leválasztani” a hálózatról egy egész országot, és általában az utólagos retorziók sem érvényesíthetőek az egyes államokban hatályban lévő eltérő szabályozások és szólásszabadság-felfogások okán.)

Demokratikus berendezkedésű társadalmakban az elektronikus média maga is a demokratizmus gyakorlásának, alakításának fontos eszközévé vált, hiszen a polgárok hiteles tájékoztatást kaphatnak általa az őket érintő (köz)ügyekről, ugyanakkor lehetőséget teremt véleményük közzétételére, beleszólást enged a folyamatokba. A média kognitív támpontokat nyújt széles, esetenként indifferens rétegek számára is.⁶¹ Ezért is lett napjainkban a „nyitottsági kultúra” egyik meghatározó bázisa: képes kiteljesíteni e fogalom mindhárom feladatkörét, az információszabadságot, a tevékeny információszerzés segítségét és a polgárok

---

⁶⁰ Habermas, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 150. p.

⁶¹ Az Európai Unió parlamentjének munkaokmánya pl. előírja, hogy az Unió dokumentumait (EK-politikák, EU-s jogszabályok) minden tagállamban nyilvánosan kell kezelni, hogy végrehajtásuk, betartásuk a médiára vonatkozó előírásokat illetően is ellenőrizhető legyen.

tájékoztatását jogaikról, valamint minden őket érintő ügyről, eseményről, intézkedésről. Ezzel fontos szerephez jut abban, hogy az egyén képes legyen elhelyezni magát a „dolgok rendjében”.

A média hozzásegíthet a biztonságérzethez, az identitás érzetéhez, erősítheti a bizalmat, a másság elfogadását, és a megértés, a tolerancia ügyének hatékony alakítója lehet. Másfelől csökkentheti is a biztonságérzetet: a negatív hírek túlsúlyával félelmet, rettegést kelthet. Fokozott szerepe van a tudományos ismeretterjesztésben, az áltudományosság visszaszorításában. Sokan az új médiumokban, különösen az internetben éppen annak a lehetőségét látják, hogy a civil társadalom, a folyamatos konzultációra épülő és az egész társadalom aktív részvételével működő demokrácia, továbbá a nyilvánosság új dimenziói nyílnak meg. Általuk jöhet létre a szabad, értelmes vitáknak, a nézetek ütköztetésének globális tere, amelyet sem a gazdasági érdek, sem a hatalom nem ér el.

Nem hallgatható el azonban, hogy a média mind nagyobb szabadsága, hatása, befolyása számos kételyt is felvet. A fenntartásokat, az aggályokat politikai, kulturális és morális megfontolások egyaránt motiválják, amikor a mind befolyásosabb kommunikációs hatalom szerepét, felelősségét vizsgáljuk konfliktusokkal átszótt világunkban. Az egyensúlytalanság többnyire a hozzáférés-birtoklás-használat⁶² anyagi-technikai összefüggésében jelenik meg. Az információs hatalomban való részvétel egyik negatívuma Neil Postman szellemes szavaival, hogy „halálra vagyunk informálva”. A közönség áttekinthetetlen mennyiségű, érdektelen információhoz is hozzájut, és mivel rendszerint nem tudja megkülönböztetni az igazán fontos értesítéseket a lényegtelenektől, egyre kevesebbet fog érteni a mind bonyolultabbá váló világból.

Egyéb problémák is terhelik az elektronikus média világát. Ilyen például a homogenizációval szemben jelentkező fragmentáció. A szinte korlátlan, sokszínű választék a közösség végleges fragmentálódásával járhat: ha mindenki szabadon válogathat a digitális médiatérben található információkból, és így kizárólag az általa kívánt tartalmak jutnak el

---

⁶² Megkülönböztetjük a fizikai és formális hozzáférés fogalmát. Ez utóbbihoz soroljuk a *kognitív hozzáférést*, azaz hogy a potenciális felhasználók rendelkezzenek azzal a tudással, képességgel, amelyek lehetővé teszik az adott technológia sikeres használatát; a *tartalmi hozzáférést*, vagyis hogy vannak-e a felhasználók számára érthető nyelven, az őket érdeklő témákban tartalmak; a *pénzügyi hozzáférést*: megengedheti-e az adott közösség vagy egyén, hogy használja és fenntartsa a fizikailag elérhető szolgáltatást; végül a *politikai hozzáférést*, ami alatt azokat a szabályozókat, ellenőrzési mechanizmusokat értjük, amelyek azt befolyásolják, hogy miként tudnak élni az érintettek a fenti három hozzáférésből adódó lehetőségekkel.

hozzá, akkor a társadalom atomizált kis közösségekre hullhat szét. Korábban a média egyik fontos funkciója a kohézióteremtés volt, az azonos időben áramló azonos tartalom közösségi témát kínált, közös élményt jelentett.

A közös élmények hiánya viszont végső soron a demokratikus működés ellenében hathat. Bizonyos idő elteltével a társadalom tagjai szeparálódnak, tökéletesen idegenné válhatnak egymás számára, és ezzel egyidejűleg új, határoktól függetlenül létező – virtuális – közösségek alakulnak. Létrejön a többségi (mainstream) kultúra monopóliumain kívül működő perifériális „hibridkultúrák” sora, és ezzel együtt jár a kapcsolódó médiumok nem mindig progresszív működése. Az „interdiaszpórikus média” természetesen a pluralitás megjelenítője; disszonánssá a médiatérben akkor válik, amikor a hiteles, értékorientált csatornákkal szemben, vagy azok ellen fejt ki tevékenységét. E szerveződések mögött gyakran politikai, ideológiai vagy kulturális programjukban vállalhatatlan érdekcsoportok állnak. A kormányok mindinkább elveszítik az ellenőrzést az információk, a technológiák felett, és az elektronikus média világában könnyen dominanciához jutnak a nem állami szereplők.

A kommunikáció sebessége egyre nő, míg valós időben zajló kommunikációból nem válik, ugyanakkor ezzel együtt nem feltétlenül nő az informatív tartalom mértéke. Az élő közvetítést lehetővé tevő technológia távjelenlétet biztosít a nézőknek az egész világon. A térbeli távolságok csökkenése ugyanakkor veszélyeket is hordoz: nincs idő a gondolkodásra, a látottak alapos elemzésére, hiszen az észlelt dolgok már meg is történtek, és ezekre azonnal kell reagálni.

A technikai civilizáció, a modernizáció átrendezi az emberi kapcsolatokat és átalakítja a politikai kommunikáció technikai mozgásterét is. Annak igazi veszélye, hogy alantas szándékok is eluralkodhatnak az új technológiák egyes területein, és a tudomány eszközeivel rombolhatják le mindazt, amit a tudomány művelői az emberiség javára megalkottak, éppen az elektronika forradalmával vált riasztó valósággá. Reális fenyegetéssé válik az is, hogy a konfliktusok mögött nem államok, illetve államszövetségek állnak, hanem nemzetközi tőkés csoportok vagy éppen határokon átívelő terrorista szervezetek. „Ha elhanyagoljuk az új társadalmi-szociális-etnikai-vallási folyamatok tanulmányozását, akkor egyszer csak azon vesszük észre magunkat, hogy a velünk élő embertársaink... felrobbantják, megsemmisítik

technikai infrastruktúránkat, számunkra érthetetlen módon évezredes emberi céljaink ellen fordulnak.⁶³

A média megváltozott funkciója, etikája és felelőssége

A könyvnyomtatás feltalálása megteremtette a hordozható, decentralizált, azaz nem a hatalom által irányított tudásátadás és információáramlás útját, biztosítva egyúttal – a szájhagyományhoz, sőt a kézzel másolt kódexekhez képest is – a tartalom állandóságát, autenticitását. Az elektronikus média a globális jelenidejűség lehetőségét hozta magával, és ezzel a hagyományos kommunikációs formákra jellemző tér és idő fogalmakat is érvénytelenítette. A távíró először „szüntette meg” a távolságot, átértelmezve egyúttal az idő képzetét is. Később a rádió és a televízió a sokszorosára erősítette ezt az élményt, átírva az együttességre, a kollektívumra és az összetartozásra vonatkozó fogalmakat, hiszen az egyén már korábban elérhetetlen csoportoknak is tagja lehet. Az internettel ez a helyzet radikalizálódik, ugyanis immár nemcsak csatlakozhatunk bármilyen létező kollektívához, hanem addig még nem létező közösségeket is létrehozhatunk.

A tömegkommunikáció alanya, de egyben eszköze is a napjainkban zajló elemi átalakulásoknak, és ezért jelentősége messze túlnő korábbi szerepén. Funkciója komplex: tudat-, vélemény- és izlésformáló, jó esetben műveltséget, ismeretet, információt közvetít, és alapvetően szabja át a mai ember világméretét. Eszköze, közvetítője lett korunk legnagyobb törekvéseinek, a globalizációnak, az integrációnak, amennyiben stratégiai szerepet kapott az információcserében, az együttműködésben, a világszemlélet alakításában.

Még nem mindenhol elfogadott a világban, hogy a véleménynyilvánítás nem korlátozható kommunikációs alapjog. Szabadságát a demokratikus országokban és azok nemzetközi szerveződéseiben törvények, illetve egységesen vállalt kötelezettségek

---

⁶³ Glatz Ferenc: Szeptember 11. és a tudomány. (A diagnózist ki kell mondani.) Ezredforduló, 2002. 1. sz. 6. p.

deklarálják.⁶⁴ (Magyarországon az Alkotmány 61. §-a szól erről.) Ez biztosítja a nyomtatott és elektronikus sajtó szabadságát, ami együtt jár az informálódáshoz, a tájékoztatáshoz való jogokkal.⁶⁵ E jogok racionális szabályozása természetesen a demokratikus államokban is megtörténik, például a közrend, a közérkölcsök, a köznyugalom, vagyis az alkotmányos rend védelmében. Nincs azonban nemzetközi, de még országokon belüli konszenzus sem abban, hogy mi és mikor ütközik a fenti tilalmakkal.

Az objektivitás eszménye és a belőle levezetett, önszabályozási kódexekbe foglalt szakmai-etikai szabályok a sajtó normáit a közjő szolgálatából eredeztetik, abból indulva ki, hogy a hiteles tájékoztatás előfeltétele az állampolgárok részvételének a demokratikus döntéshozatalban. Az eszmények és a gyakorlati megvalósítás között azonban gyakran feszülnek ellentmondások, és olykor az objektivitásra törekvő médiumok is torzítva számolnak be a valóságról.⁶⁶

Az elektronikus média rendszerint különböző attitűdű közönséget igyekszik befolyásolni azonos célok érdekében. Gyakran szándékosan kelt első lépésben kognitív disszonanciát, hogy második lépésben megoldást kínáljon rá. (Leon Festinger kognitív disszonancia elmélete szerint az egyén kerüli a disszonáns helyzeteket, nem szereti, ha olyan eszméknek teszik ki, amelyek nagymértékben eltérnek a sajátjaitól, illetve magasra értékeli azokat, amelyek harmonizálnak vele. Ezért az emberek hajlamosak távol tartani maguktól azokat az információkat, amelyek nem állnak összhangban kialakult világképükkel, – e kép újragondolása ugyanis túlságosan sok kognitív energiájukat kötné le –, keresik ugyanakkor azokat, amelyek alátámasztják véleményüket, harmonizálnak nézetrendszerükkel.⁶⁷)

---

⁶⁴ A sajtószabadságról szóló cikkelyt 1789-ben fogadta el a Francia Nemzetgyűlés. Szövegét szinte teljes terjedelmében, néhány apró módosítással vette át a demokratikus államok többsége, és az ENSZ is az 1948-ban jóváhagyott Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában. A Nyilatkozat 19. cikke szerint minden személynek joga van a vélemény és a kifejezés szabadságához. Ez magában foglalja azt a jogot, hogy véleménye miatt ne szenvedjen zaklatást. Joga van határookra való tekintet nélkül kutatni, átvinni és terjeszteni híreket, eszméket bármilyen kifejezési módon. Természetesen léteznek kivételek és megkötések a személyes adatok védelméről az üzleti titkok megóvásáig. A katonai tárgyú információk például csak adott korlátok között és megszorításokkal publikálhatók.

⁶⁵ A Freedom House évente értékeli a világ régióit a szabadság foka szerint. A demokrácia foka a választási eljárás, a civil társadalom, az országos és helyi demokratikus kormányzás, a független bíróság, a korrupció valamint a független média értékelési mutatóinak átlagából alakul ki. Freedom in the World <http://www.freedomhouse.org> 2009.07.18.

⁶⁶ A tudósítókát több szempont is arra készítheti, hogy – szakmai igényességük ellenére – alkalmazkodjanak a hatalom elvárásaihoz, ellenkező esetben ugyanis presztízsüket, karrierjüket, anyagi boldogulásukat veszélyeztethetik.

⁶⁷ Ld. Festinger, L.: A kognitív disszonancia elmélete, Budapest, 2000, Osiris Kiadó

A médiának továbbra is központi eleme maradt a hírtevékenység, noha a szórakoztatás és az ismeretterjesztés a szemléltetés, az interaktivitás szélesedő lehetőségeivel új dimenziókat kapott. A közszolgálati rádiózásnak, majd utóbb a televíziózásnak a demokratikus nyugat-európai országokban az 1920-as évektől bevett gyakorlata arra a meggyőződésre épült, hogy a média – mint olyan kommunikációs eszköz, amely mindenkit elér, és amely mindenki számára elérhető – képes befolyásolni a közgondolkodást, a közérkölcst, a közízlést, és alkalmas egyfajta felvilágosító-oktató szerep betöltésére.⁶⁸

Amikor a rádió korábban uralkodó médiastátuszát végképp a televízió – Carlo Sartori találó megfogalmazásával az „univerzális szem” – vette át, megkezdődött a televíziós csatornák differenciálódása: megjelent és rohamosan gyarapodott a kereskedelmi adók, később a különféle alternatív és „kalózkodók” köre. A mai, sokcsatornás és sokszínű médiapiacra nem beszélhetünk egységes médialátkepről: a különböző médiumok sokszor egymáséval is szöges ellentétben álló üzeneteket fogalmazznak meg.

„Hírfogyasztói” téren – kivált az internetes portálokon – a hírhésséget felváltotta a hírbőség. E legfontosabb, ugyanakkor legkényesebb kommunikációs feladatkör jó esetben feltételezi a széles körű, de objektív, szelektív, jól szerkesztett munkát, amely tárgyyszerűen a hírértékre épül: a tudósítótól elvárják, hogy személyes véleménynyilvánítással ne ferdítse el a tényeket, de ne is hallgassanak el releváns információt. A professzionális újságírás nemzetközi tekintélyét ugyanis mindenkor a neutrális hírérték alapozta meg. Ezen alapult a múlt század ötvenes éveitől folyamatosan fejlődő közszolgálati televíziózás reputációja is, habár az első évtizedek centralizált nemzeti televíziója a nyugat-európai demokráciákban is gyakran a kormányzó erők szolgálatában állt. Utóbb az irányítottságot olyan testületek felállításával törekedtek elkerülni, amelyek ellenőrzést gyakoroltak a politikai kiegyensúlyozottság felett.⁶⁹ A kiegyensúlyozott tájékoztatást célzó intézkedések azonban nem tudják teljesen megkímélni a mai kor emberét a – politikai vagy gazdasági érdekek vezérelte – manipulációtól.

---

⁶⁸ A szórakoztatás kezdetben igényesebb volt. Napjainkban az elszaporodó tv-csatornák gyakran szolgálják ki a legsekélyesebb igényeket is. Az ismeretgyarapító feladatok a kommersz irányába tolódnak el, amint az a fegyveres küzdelem témáinak filmes megjelenítésében is jól nyomon követhető: a kezdeti katonahős-mítosz mindinkább a bűnüldözés akcióhősei felé tolódott, az egykori művészi, nagyhatású világháborús feldolgozásokat például már csak filmtörténeti emlékként őrzik az archívumok.

⁶⁹ Az elektronikus média – működésének első időszakában – szinte valamennyi nyugati demokráciában centrális közintézményként működött. Míg azonban főképp Olaszországban és Franciaországban a mindenkori kormánypártok szöcsöveként funkcionált, addig Angliában, az NSzK-ban, Ausztriában, Svájcban és másutt valamennyi jelentős politikai szerveződés képviselője testületileg ügyelt a pártatlanságára.

Mivel a politika jelentős részben a kommunikáción alapul, a médiumok fejlettsége és szabadsága meghatározó a mindenkori kormányzati akarat érvényesítésében. (Az ismert megközelítésben az információ hatalom.) Válsághelyzetekben a hírek kiválasztásának gyakorlata megváltozik, a média önállósága csökken, a politikai hatalomnak való kiszolgáltatottsága pedig arányosan nő (információkorlátozás, hivatalos forrásokra való rászorultság); a releváns ügyek megjelenését a politikai elit kontrollálja. Másfelől az újságírók „ha csak lehet, nem tesznek nemzetük érdekei ellen. Háborús időkben nem közölnek olyan tudósítást, amely kárt okozhat a nemzet honvédelmi érdekeinek; sem békében, sem háborúban nem írnak olyat, ami nemzetbiztonsági érdeket sért; és mindenkor igyekeznek elkerülni azt, hogy írásaikkal pánikot keltsenek.”⁷⁰

A demokráciák társadalmi nyilvánosságának és a „visszacsatolásnak” a biztosításában az elektronikus média igen jelentős eszköz, de az alig korlátozott „többszólamúság” megnöveli a manipulációk, a torzítások lehetőségét is.⁷¹ (A manipuláció tulajdonképpen nem a gyors információáramlást biztosító eszközök megjelenésével született meg, számos példa található erre már a XIX. században is. Bár a hír áramlásának abszolút sebessége sem elhanyagolható szempont – hiszen az azonnali információátvitel rendkívül megnehezíti az ellenőrzést –, a legfontosabb tényező a hírekhez való hozzájutás relatív sebessége.) A tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy a közvélemény nem manipulálható korlátlanul.

A tömegkommunikáció egyéb lehetőségeihez viszonyítva az elektronikus média összehasonlíthatatlanul nagyobb hatást gyakorol a közönségre. A legtöbb hír és információ éppen a médiában való elhangzása miatt tűnik számunkra lényegesnek, függetlenül valódi súlyától, az információ tényleges fontosságától. Ám pontosan ezért kíséri a média megsokszorozódó hatását sok kétely és aggodalom is. A média ellentmondásos szerepét elemzők fenntartásait kultúrpolitikai, biztonsági, morális és etikai megfontolások egyaránt motiválják, amikor a mind befolyásosabb kommunikációs hatalom szerepét, felelősségét taglalják konfliktusokkal terhelt világunkban. A szabályozatlanságból, a szertelenségből ugyanis számos kérdés fakad. Vajon az elektronikus média – parttalan lehetőségeivel – mely határig tekinthető még a társadalom számára értéktermelő erőnek? Megfigyelhető, hogy a tömegtájékoztatás eszközei egyre inkább szórakoztatnak, mintsem tájékoztatnak, és mára az

---

⁷⁰ Gans, Herbert: Hírérték, szelekció és objektivitás. In: Média, nyilvánosság... i.m. 354. p.

⁷¹ Ld. Bayer József: A politikatudomány alapjai. Politikai kommunikáció, nyilvánosság és médiapolitika. Budapest, 1999, Napvilág Kiadó. 381. p.

információkkal való szórakoztatás – az infotainment⁷² – vált a média uralkodó filozófiájává, a racionális politikai diskurzus, az állampolgárok felelős, felvilágosult tájékoztatása mindinkább háttérbe szorul. A műsorok, a közzétett tartalmak színvonala hanyatlik, és a látványosság szempontja uralkodik el még a hírszerkesztésben is.⁷³ Háttérbe szorulnak a fontos hírek, és helyüket átveszik az érdekességek, tragédiák, botrányok: csak a szenzációs hír az érdekes, csak a sokkoló látványnak van hírértéke. Meddig terjedhet a nyilvánosság szabadsága, és hol szabad – hol kell – törvényes beavatkozással, tiltással élni? Elkerülhető-e, hogy a nézettségért folyó harc elbillentse a mérleget a bulvár, a szenzációhajhászás, a sekélyesség felé?⁷⁴

A médiatér egyre tágul, és nem ritkán a pártpolitikai, gazdasági és egyéb érdekek is „felülírják” a mértéktartás, az értékvédelem médiaerkölcsi követelményeit. Mint ahogyan Paul Lazarsfeld és Robert Merton egy tanulmányban kifejtik: „... A tömegkommunikációs eszközök olyan hatalmas gépezetet alkotnak, melyet jóra és rosszra egyaránt fel lehet használni, és ... ellenőrzés hiányában a rosszra való felhasználás lehetősége lényegesen nagyobb.”⁷⁵

Megállapítható, hogy a kiegyensúlyozott, objektív, hiteles tájékoztatás pontosan definiált kritériumrendszere, illetve a kritériumok betartása és betartatása elengedhetetlen ahhoz, hogy a média ne a közélettel szembeni bizalmatlanságot és elidegenedést gerjessze a társadalomban, hanem valóban kognitív segítséget nyújtson a közélet kérdéseiben a befogadók számára. A jövő elektronikus újságírása mindenképpen feltételezi egyebek között a humán kultúrpolitika és a technológiai menedzsment szoros együttműködését. A követelménytámasztó, racionális, esetenként a biztonság szempontjait is szem előtt tartó irányítás ugyanis már ma is gyakran ütközik a rosszul értelmezett szabadság parttalan törekvéseivel. Világszerte mindennapossá vált az agresszivitás, az antihumánus eszmények, az ízléstelenség, az alantas igények kiszolgálása.

---

⁷² Az infotainment kifejezés az angol *information* (tájékoztatás) és *entertainment* (szórakoztatás) szavakból alakult ki.

⁷³ A jelenség azzal magyarázható, hogy a kereskedelmi csatornák még a – törvény által előírt, de gazdaságilag ráfizetéses – hírműsorok alatt sem akarják elveszíteni a politika iránt közömbös nézőiket.

⁷⁴ A kutatók véleménye megoszlik az infotainment társadalmi hatásáról. Pierre Bourdieu francia szociológus szerint a színes hírsokor kiszorítja a lényegbevágó információkat, amelyekkel demokratikus jogainak gyakorlásához minden állampolgárnak rendelkeznie kellene, Pippa Norris amerikai médiakutató ezzel szemben úgy véli, hogy az infotainment megjelenése csak bővítette a politikai műsorok kínálatát.

⁷⁵ Lazarsfeld, Paul F. – Merton, Robert K.: Tömegkommunikáció, közízlés és szervezett társadalmi cselekvés. In: Média, nyilvánosság ... i.m. 25. p.

„Minél függetlenebb, szélesebb merítésű és hitelesebb egy médium, annál jobban vonzza magához az információkat” – véli Manuel Castells.⁷⁶ A kommunikáció forrása, az annak tulajdonított presztízs és értékítélet szintén befolyásolja a média által kifejtett hatást. Ahhoz ugyanis, hogy a közönség fenntartás nélkül hihessen a közlés hitelességében, megbízhatónak kell ismernie a közlőt,⁷⁷ hiszen éppen azoknak a témáknak az esetében, amelyekkel a hírekben találkozhat, viszonylag kevés személyes, közvetlen tapasztalattal rendelkezik. Kénytelen tehát a médiumok közvetítette információra hagyatkozni.

Ezt az új kihívást tehát valamennyi beláthatatlan következményével az elektronika fejlődése tette lehetővé, és az elektronikus médiának, amely a maga eszköztárát nyújtja hozzá, egyre növekvő szerep jut e folyamatokban. A történelmi tapasztalat azt bizonyítja, hogy egy új médium megjelenése nem teszi szükségtelessé, nem váltja fel a régit. A nyomtatott sajtó, a rádió, a film nem tűnt el a televízió elterjedésével, az internet megjelenése is legfeljebb csak formájában változtatott az előzőeken, jelentőségüket nem szüntette meg. „Az új kommunikációs eszközök feltétlenül ösztönzői, ha nem is egyedüli létrehozói lesznek az értékek átrajzolásának. Ahogy ötszáz évvel ezelőtt Gutenberg Bibliája.”⁷⁸

Az írástudók felelősségéről minden korban sok szó esett. Nem lett kisebb e felelősség az elektronikus újságírás mai világában sem, sőt, a modern médiumok térnyerésével megnövekedett. A korszerű technológiák lehetővé teszik, hogy a sajtó sokkal operatívabb legyen. Az információs tér nemcsak kitágul, de intenzívebbé, „tömörebbé” válik, az információ létrehozói illetve felhasználói folyamatosan helyet cserélnek egymással. A monológot nemcsak dialógus váltja fel, hanem többszólamú, globális polilógus.

Eldöntetlen a kérdés: napjaink bonyolult társadalmi folyamatait tekintve, milyen szerepet játszhatnak az új tömegkommunikációs eszközök abban, hogy a világ törékeny egyensúlya ne boruljon fel, és hogyan felelhetnek meg azon küldetésüknek, hogy a

---

⁷⁶ Castells, Manuel: *Az identitás hatalma*. Budapest, 2006, Gondolat-Infonia, 377. p.

⁷⁷ Az elburjánzó kereskedelmi és bulvárcsatornák mellett így váltak, válhattak autentikussá az idők során olyan, ma már általánosan megbízhatónak elismert állomások, mint például az európai BBC vagy az amerikai CNN. E mértékadónak elfogadott csatornák fennállásuk során több válságot is átéltek, míg mai rangjukat – saját tapasztalataik felhasználásával – elérhették.

⁷⁸ Giovannini, Giovanni: *A kováktól a szilíciumig: A tömegkommunikációs eszközök története* Budapest, 1990, Püski Kiadó, 284. p.

fejlődésbeli különbségek csökkentésén, a kulturális szakadékok áthidalásán munkálkodjanak.⁷⁹

---

⁷⁹ McQuail szerint a médiumok azzal, hogy társadalmilag hátrányos helyzetű vagy jogfosztott egyénekre és csoportokra fokozott figyelmet fordítanak, segíthetik a társadalmi integrációt. Ld. McQuail, Denis: A tömegkommunikáció elmélete. Budapest, 2003, Osiris Kiadó. 159. p.

Háborúk a média tükrében

Lőpor és könyvnyomtatás összetartozik ... a tömegesen előállított, végtelen sok témában kinyomtatott és terjesztett szó félelmetes fegyverré válik azok kezében, akik azt irányítani tudják.

Oswald Spengler

A haditudósítások hőskora

A krónikások mindig is a hadiesemények kísérői voltak. Tudósítottak a háborúkról, hiszen a hátszágban várták a híreket a harcok kimenteléről, a küzdőkről, és a katonák maguk is hírt akartak adni magukról. A különböző történelmi korok háborúi, konfliktusai, fegyveres összecsapásai során más és más képet tártak a közönség elé a futárok, később a históriások, majd a mai értelemben vett haditudósítók. Jelentőségük is koronként változott.

A mai értelemben vett haditudósítás, a háborúkkal, fegyveres összetűzésekkel foglalkozó hírközlő és kommentáló tevékenység azonban csak az írott sajtóval jelent meg.⁸⁰ A sajtó útján történő nyomásgyakorlás első említést érdemlő példája „... a Napóleon ellen Londonból irányított és francia földön cikkekkel, röpiratokkal, hamis memoárokkal folytatott háború. A felvilágosodás korának szórványos lapjai »sajtóvá« alakulnak át, ... megjelenik a sajtóhadjárat, mint a háborúnak más eszközökkel való folytatása, – vagy előkészítése –, és előcsatározási, látszatmanőverezési, rajtaütési és rohamozási stratégiái a XIX. század folyamán olyan fokig tökéletesednek, hogy egy háborút már azelőtt el lehet veszíteni, mielőtt egyetlen lövés eldőrdült volna, mert a sajtó időközben már megnyerte azt” – írta Oswald Spengler német filozófus *A Nyugat alkonya* című munkájában.⁸¹

---

⁸⁰ A történelem során mindig voltak, akik a történeteket hírül adták, illetve megőrizték az utókornak. A haditudósításoknak két meghatározó formája létezett az ókorban. Az egyik a hírnökök, követek vagy szemtanúk útján terjesztett, a harci események alakulásáról tájékoztató rövid híradás, a másik az utólag készített, legtöbbször értékelő kommentárokat is tartalmazó összefoglaló. Míg az első forma jellemzően szóbeli, az utóbbi írásbeli műfaj.

⁸¹ Spengler, Oswald: *A nyugat alkonya*. II. kötet. Budapest, 1995, Európa, 663-664. p.

Számos mozzanat idézhető fel a múltból annak szemléltetésére, hogy a média mindig kitüntetett figyelmet szentelt a háborúknak, a katonai eseményeknek, a fegyveres konfliktusoknak.

*Az angol Times volt az első, amely a XIX. század elején tudósítót küldött egy háborús helyszínre.*⁸² Később William Howard Russell, akit az első hivatásos haditudósítóként tartanak számon, sok harci cselekményről számolt be a Times olvasóinak. Legnagyobb hatású, hírnevét is megalapozó tudósításait azonban a krími háborúból (1853-56) küldte lapjának.⁸³ Távíron⁸⁴ továbbított tárgyilagos, „tényfeltáró” beszámolóit először hozták testközelbe a háború borzalmait, brutalitását; az angol hadsereg irányításával szemben megfogalmazott bírálatai pedig – bár nem tették túlzottan népszerűvé katonai körökben – utóbb hozzájárultak a hadvezetés gondolkodásának megváltozásához. A következő évtizedben már másfélszáz haditudósító vett részt az amerikai polgárháború (1861-65) eseményeiben: ott született meg a híres és befolyásoló amerikai újságíró képze is. (Ekkor már ezernél több operátor továbbította a híreket a huszonhatezer kilométeres vezetékhalozaton, és a Reuters rendszeresen küldött tudósításokat a csatákról valamint más eseményekről az Atlanti-óceánon keresztül.)

A sajtó történetében mindig jelen volt az illusztráció igénye.⁸⁵ *A krími háború* ebből a szempontból is fontos mérföldkő volt a haditudósítások történetében: *ez volt az első fotografiai eszközökkel dokumentált fegyveres konfliktus.* A technológiai fejlődés lehetőségeit kihasználva Roger Fenton több száz felvételt készített a harci eseményekről, és bár a cél éppen a Times háborúellenes tudósításainak ellensúlyozása, a közvélemény szemében népszerűtlen háború megítélésének megváltoztatása lett volna, csendéletszerű fotói, portréi, csaták után készített tájképei Russell szövegeihez hasonló hatást érték el a közönség körében.

A fotográfia feltalálását követően a sajtóillusztrációk meghatározó forrását jelentették a fényképek, de a nyomdai technológia csak az 1900-as évek elején tette lehetővé direkt

---

⁸² Napóleon ibériai hadjáratáról (1807-08) Henry Crabb Robinson tudósította az újságot.

⁸³ A krími háborúban már magyar haditudósító is dolgozott: Urházy György tudósította a helyszínről a Pesti Naplót.

⁸⁴ A távíró operációs szempontból is a krími háborúban kapott első ízben szerepet, amikor 547 km hosszúságú kábelt fektettek le a Fekete-tenger mélyén. A különböző parancstovábbítási rendszerekbe kötött távírók általános és különleges utasításokat közvetítettek.

⁸⁵ Az első, illusztrációval kísért haditudósítást valószínűleg a holland Willem van de Velde készítette a XVII. században a holland–angol konfliktus egyik tengeri csatájáról a parlament számára. De Velde egy kis hajón követte az ütközet eseményeit, aztán utóbb helyszíni vázlataiból egy aprólékos, nagyméretű rajtot készített, és mellékelte a csata leírásához.

publikálásukat. Addig a lapok hivatásos rajzolókat alkalmaztak, akik a helyszínen papírra vetett gyors vázlatok, utóbb gyakran fényképek alapján készítették el a részletes rajzokat, amelyeket különféle eljárásokkal tettek nyomdaképpé. A magazin jellegű sajtóorgánumok számának növekedésével párhuzamosan a képes haditudósításokkal szembeni igény is erősödött.⁸⁶ A korabeli illusztrációk a korszakra jellemző, heroikus hangvételű haditudósításokhoz igazodtak.

A XIX. század végén a távíró elterjedése megváltoztatta a hadi hírszolgálatnál szembeni elvárásokat. Míg korábban az aprólékos, a krónikás hadászati ismeretein, elemző és elbeszélő képességein alapuló részletes beszámolókat részesítették előnyben, ekkor már a rövid, pontos, a tényekre koncentrááló híradások kerültek előtérbe.

Médianyilvánosság a világháborúk időszakában

A múlt század hajnalán sokan remélték, hogy az végre a béke évszázada lesz. Ma tudjuk: soha nem hallgattak a fegyverek. A századfordulót átívelő, Dél-Afrikában zajló angol-búr háború⁸⁷ már az új, konfliktusokkal terhelt korszak „nyitánya” volt, amit rövidesen követett a kínai véres összecsapások sora, az orosz-japán, az olasz-török, valamint a Balkánon kirobbant háború sok százezer katona és civil áldozatával. Az abban a korban szokásos, erősen irodalmi jellegű haditudósításokon kívül már megjelentek a tárgyyszerű, a valóságot pontosan körülíró és magyarázó beszámolók is. A fényképezőgépek mérete valamint az új technológia lehetővé tette a gyorsabb mozgások rögzítését, a fotográfusok könnyebb helyváltoztatását is, és a képi ábrázolás fokozta a ténytudósítást, az objektivitás érzetét a közönségben. A harctéri események képi anyaga, azaz rajzai és fotói – mintegy illusztrálva az írott szöveget – ekkor még jelentős késéssel, elsősorban a korabeli magazinok lapjain jutottak el az olvasókhoz. Hadifelvételek esetenként már a kezdetleges, de létező filmhíradókban is feltűntek, ekkor azonban még inkább csak kiegészítették, vizuálisan alátámasztották az írott beszámolókat.

---

⁸⁶ Egy mélyreható képsor a legtöbb katonai témáról, de főleg az elesettekről, a sebesültekről, az ártatlan polgári áldozatokról megrázóbb hatást képes kiváltani a legszínesebb írott tudósításnál is.

⁸⁷ Ekkor kezdődött a fiatal Winston Churchill haditudósítói karrierje, aki nagy népszerűsége tette szert az angol-búr háborúból küldött kalandos tudósításaival. Amikor 1945-ben visszavonult a politikától, ismét az irodalomnak szentelte figyelmét. A II. világháborúról írt könyvéért irodalmi Nobel-díjat kapott.

A XIX. század második felében kialakult háborús tudósítói gyakorlat struktúrája azonban jelentős mértékben megváltozott az első világháború idején, amelynek kitüntetett szerepe volt a hírszolgálat, a tömegsajtó globálissá válásában. Az érintett országok világméretűvé szélesedett konfliktusa, a frontharcok, a tengeri csaták, a légi hadviselés „témái” jelentősen felértékeltek a helyszínekről tudósítók szerepét és teljesítményét. Ekkor már – többnyire a magasabb parancsnokságok törzseihez rendelve, de civilként – hivatalos jóváhagyással dolgozhattak a tudósítók. Bár minden korábbinál több újságíró, fényképész, és immár filmes volt jelen az események helyszínén, erősebb lett a témákat szigorú korlátok közé szorító, munkájukat felügyelő cenzúra is. A háborút viselő országok kormányai arra törekedtek, hogy ellenőrzésük alá vonják, és a hadviselés érdekeinek rendeljék alá a médiát. A képi anyagok megjelenését éppúgy ellenőrizték, korlátozták, mint az írott beszámolókat. A cenzúra szükségességét biztonsági, titoktartási szempontokkal magyarázták, de különös figyelmet szenteltek a politikai propagandának is.

Ebben a háborúban alkalmazták először széleskörűen és tudatosan a média eszközeit pszichológiai hadviselésre. Mindkét koalíció a sajtó szoros irányítására törekedett. A hadviselő országok gyakran használták a médiát propagandacéljaik eléréséhez, bizonyítandó a háborúban való részvétel elkerülhetetlenségét, védekező jellegét. Az akkori háborús propagandának a mai ember számára már elképzelhetetlenül nagy hatása volt. Plasztikusabbá vált a megfigyelés, hogy krízishelyzetben, a háború bizonytalanságában az emberek nyitottabbak lesznek az új információkra, és hajlamosabbak véleményük változtatására. A külső fenyegetettség pedig növeli az egymásra utaltság érzetét, és kedvez a vélemények homogenizálódásának.

Változást hozott az első világháború a vizuális reprezentációt illetően is. Még jelen voltak a hadifestők, a rajzolók, de sokat fejlődött a fotózás színvonala, és mérhetővé vált a szerepe a tájékoztatásban. A cenzúrának köszönhetően az összecsapások szörnyűségei, elsősorban a saját oldal veszteségei csupán elvétve tűntek fel a sajtóban. A háborús fotográfiák nagy része katonai levelezőlapokon jelent meg csoportképek, hangulatos zsánerképek formájában, a katonák készítették a fotográfiákat azonban néha a háború valódi arca is felsejlett. A tájékoztatás legfontosabb eszközei ekkor – a nyomtatott sajtón kívül – a rádió szerkesztett, azaz irányított és ellenőrzött híradásai, továbbá – az akkor még kezdetleges, lassúsága miatt főleg dokumentálásra vagy propagandacélokra alkalmas – filmhíradók voltak. A játékfilmekben rejlő lehetőségeket is nyíltan felhasználták a

közvélemény befolyásolására, a katonai hatóságok által szigorúan megszürt információkban keveredtek ugyanis a valódi hírek a tudatos propagandával.

Míg az első világháborúnak a tömegmédia globálissá válásában volt jelentős szerepe, addig a harmincas évek történéseit már az emberek otthonába vitte a rádió. A vezető államférfiak, közéleti szereplők politikai megnyilatkozásait azok megtörténtével egyidőben hallgathatta a közönség. Az NBC⁸⁸ 1932-ben Mandzsúria megszállásáról számolt be hallgatóinak, elindítva ezzel a rádiós haditudósítások gyakorlatát. Később „kapcsolta” a spanyol polgárháborút; a társaság egyik tudósítója ágyú- és gépfegyverzajjal színesítette harctéri beszámolóit.

Az 1936-39-es spanyol polgárháború sok szempontból a második világháború előjátékának tekinthető, hiszen Németország és a Szovjetunió is pénzzel, fegyverrel valamint önkéntesekkel avatkozott be az Ibériai-félszigeten zajló eseményekbe. Egyértelmű volt ugyanakkor mindkét fél számára, hogy a harcot a nemzetközi küzdőtéren elsősorban tudati szinten, meggyőzés útján kell megnyernie, és ehhez a média a stratégiai eszköz.

A polgárháború alkalmat teremtett a képi ábrázolás modernizálására, a demokratikus közvélemény mozgósítására, hiszen ekkorra már a rádión kívül a mozi is nagyon sok ember napi élménye lett. A haditudósítók könnyen megkapták a harctéri működéshez szükséges engedélyt, tevékenységüket kevéssé korlátozták. Ebben az időszakban különösen nagy számban tudósítottak a frontokról jeles írók és művészek, akik irodalmi alkotásai, feljegyzései, rajzai, fotói utóbb művészi értékükön kívül időtálló kordokumentummá is váltak.⁸⁹

A második világháború mind a fegyverek pusztító erejében, mind az áldozatok számában meghaladott minden korábbi összecsapást. De ezt a háborút minden eddiginél nagyobb mértékben vívták – John Lukacs történész szavaival – az „emberi elmékért” is, ezért a harcban álló felek rendkívüli fontosságot tulajdonítottak a propagandának, amely ekkor

---

⁸⁸ National Broadcasting Company

⁸⁹ Csak két példa a spanyol polgárháborúból: ekkor készült a magyar származású Robert Capa (Friedmann Endre) világhírűvé vált képe, A milicista halála, amely egy köztársasági harcos elesését ábrázolja. Capa a későbbi háborúkban is a frontok első vonalában készítette fotográfiáit. A haditudósítóként Spanyolországba küldött Ernest Hemingway valóság-hű beszámolóival tett eleget feladatának. A spanyol polgárháború harcainak az Akiért a harang szól című regényében állította a legmaradandóbb emléket.

mindenhon állami irányítás alatt állt.⁹⁰ A háború grandiózus méreteivel egyenes arányban állt a közvélemény hírérsége, igénye a hiteles tájékoztatásra. Az igények kielégítésére egyre több és korszerűbb technikai eszköz volt segítségére a kor sajtómunkásainak. (A Sajtó című szaklapban 1939-ben Erneyei Frigyes a következőket írta: „Ilyen sűrített tartalmú »történelmi időkben« mutatkozik meg csak igazán a korszerű hírközlő intézmények fizikai hatalma, amint bámulatos erőfeszítéssel igyekeznek kielégíteni a mai ember hír- és eseményérségét. Mozgósítják a technikai segédeszközök fegyvertárát, új találmányok, elgondolások tömegét valósítják meg, új, merész feladatokra vetik magukat és az események száguldásával és halmozódásával lépést tartva zsugorítják össze mind kisebbre a Földgolyót.”⁹¹)

Magyarország – a szövetséges erők sikereinek láttán – diplomáciai kapcsolatokat keresett (elsősorban) Angliával, és ennek okán fontos lett, hogy miként alakul Nyugaton az országról alkotott kép. E kép formálásában jelentős szerepet szánt a kormányzat a sajtónak: a magyar médiának ebben az időben egyszerre kellett német- és angolbarátnak tennie. A Kállay kormány sajtófőnöke, Ullein-Reviczky Antal például heti rendszerességgel tartott „főszerkesztői értekezleteket” a sajtó képviselőinek eligazítására,⁹² ahol egyrészt bizalmasan tájékoztatták a lapok vezetőit az aktuális helyzetről, másrészt utasították őket, hogy miről és mit *szabad* illetve *kell* írniuk. A cenzúra lényegére tapintott rá Ullein-Reviczky az egyik ilyen összejöveten, amikor kifejtette, hogy sokkal kevesebb baj származik abból, ha valamely hír vagy tudósítás nem lát napvilágot, mint fordítva.⁹³ A felsőbb utasításokat is figyelembe véve a magyarországi sajtó jelentős része hűen szolgálta a háborús célokat, mindemellett törekedtek

---

⁹⁰ Franciaországban propagandaminisztériumot hoztak létre, Angliában tájékoztatási minisztérium, az Egyesült Államokban Néptájékoztatási Bizottság működött. Németországban a Népszórakoztatási és Propagandaminisztérium feladata volt a náci vezetők által fontos fegyvernek tartott propagandatevékenység irányítása.

⁹¹ Erneyei Frigyes: Új eszközök és feladatok a sajtó- és a rádió-hírszerzésben. A Sajtó, 1939. 4. sz. 6. p.

⁹² Jóllehet érvényben volt az 1914. évi sajtótörvény, amely deklarálta, hogy „Sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti gondolatait”, a Horthy-rendszerben számos törvény és rendelet korlátozta a sajtószabadságot. A lapokat a kormány nemcsak befolyásolta, cenzúrázta, hanem időnként be is tiltotta, vagy alapításukat is megakadályozta. A cenzúra 1942-ben már a napi gyakorlathoz tartozott. A főszerkesztői értekezleteken az újságírók cenzúra elleni észrevételeit is megtárgyalták, azaz nemcsak a kormány próbálta érvényesíteni a saját álláspontját, némileg figyelembe vették a szerkesztők észrevételeit is. Ld. „... a háború szolgálatában”. Főszerkesztői értekezletek 1941. szeptember 22. - 1943. augusztus 25. (Szerk. Jóó András). Budapest, 2007, Napvilág kiadó – Magyar Távirati iroda.

⁹³ „Az mégsem lehet túrni, hogy egy cenzor talán azért, mert aznap még semmit sem törölt, kihúzza a legártatlanabb cikkeket is. ...De még mindig jobb, hogyha a cenzorok óvatosabbak a kelleténél, mert abból komoly botrány nem származik, ha valamit indokolatlanul törölnek, de sokkal inkább abból, amit kiengednek.” „... a háború szolgálatában”. i.m. 113-114. p.

arra, hogy a közvéleményt minél gyorsabban és részletesebben tájékoztassák a magyar vonatkozású eseményekről.⁹⁴

Ezidőtájt kezdték felfedezni a rádió jelentőségét, mint olyan eszközt, amely *egyidőben* képes hatni óriási tömegekre, és a verbális információt az olvasni nem tudókhöz is eljuttatja. *Az elektronikus eszköz újdonságnak számító sajátosságait kihasználva, elterjedtek az élő, egyenes közvetítések.*⁹⁵

A szellemi harc módszereit és fegyvereit vizsgálva a rádió sajátos médiafunkciójára a propagandaelmélet egy korai magyar kutatója, Csikós Jenő már 1942-ben felhívta a figyelmet. „Az új világ leghatalmasabb és legeredményesebb propaganda eszköze a rádió. Zavartalanul végezheti bomlasztó munkáját, mert abban földi ember megakadályozni nem tudja. Hatótávolsága megmérhetetlen. Népszerűsége pedig olyan nagy, hogy egy rádión leadott hír az ország vagy a világ legrejtettebb zugába is eljuthat. S ma már minden faluban és tanyán megtalálható.”⁹⁶

Németországban az elsők között fedezték fel a rádiókat, mint külpolitikai eszköznek a fontosságát. 1936-ban már 28 nyelven sugároztak műsorokat, amelyek célja a nemzetközi közvélemény rokonszenvének felkeltése volt. Hitler különösen vonzódott a rádióhoz, ez a médium ugyanis kiválóan alkalmas volt arra, hogy visszaadja szónoklatainak szuggesztív hatását. Ebben az időben Magyarországon is sugároztak – propagandacélokkal – lelkesítő hangulatú, helyszíni rádiós közvetítéseket, ezeket azonban gyenge színvonaluk miatt rövid idő múltán megszüntették.

Akkoriban a legnépszerűbb nemzetközi adó, amely sokak szemében a hitelességet és megbízhatóságot jelenítette meg, a BBC⁹⁷ volt. Meghatározó szerepet játszott abban, hogy reményt nyújtson azoknak, akik sokszor titokban, a veszélyt is vállalva hallgatták adásait a

⁹⁴ „... a parancsnokságok csak a legszükszavúbb jelentéseket küldhetik Budapestre. – Különben is ahol állóharc folyik, ott a tömeges fegyvertények nem gyakoriak. A magyar hadijelentések pedig az egyéni hősiességről a lehetőség szerint mindig megemlékeznek. Régi vágyunk az – mondotta Kádár alezredes –, hogy egy repülőgépet állítsunk szolgálatba, amely állandóan útban lenne a legfrissebb hírekkel. – Sajnos, ezt a tervünket egyelőre nem tudjuk megvalósítani, mert ilyen célra nincs repülőgép.” (Kádár Gyula alezredes a vezérkari főnökség nemzetvédelmi és propagandaosztályát [Vkf-6] képviselte a főszerkesztői értekezleteken.) Uo. 48-49. p.

⁹⁵ A rádió rendkívüli hatásának és tekintélyének egyik legendás példája ebből a korból Orson Welles rádiós „tréfája”, aki 1938-ban H.G. Wells a Világok háborúja című fantasztikus regényéből készült rádiójáték közvetítése során elhitette hallgatóságával, hogy élőben közvetíti a Mars-lakók földre szállását. Óriási pánikot keltett a lakosság körében.

⁹⁶ Csikós Jenő: A másik front. A szellemi harc módszerei és fegyverei. Budapest, 1942, Singer és Wolfner. 46. p.

⁹⁷ British Broadcasting Corporation

nácizmus sújtotta Európában. Az ellenállási mozgalom résztvevőinek rejtjeles üzeneteket is sugárzott.

Felismerte a rádióban rejlő lehetőségeket Charles de Gaulle is, aki a francia kormány széthullásakor menekült Angliába. Az akkor még ismeretlen katonatiszt a BBC adásaiban szólította fel, mozgósította honfitársait a fasizmus és a francia kollaboránsok elleni küzdelemre. Franklin D. Rooseveltt is kihasználta a rádió adottságait; hétvégi üzeneteivel modernizálta az elnöki megszólalások hagyományát. A második világháborúban való részvétel kérdésében fordulatot hozó, az amerikai közvéleményt sokkoló Pearl Harbor-i eseményeket követően elmondott kongresszusi beszédét 60 millió amerikai rádióhallgató követte. Amerikai elemzők írták a nagy világegés időszakáról: „... a háború alatt kormányunk bizonyos sikerrel használta fel arra a rádiót, hogy buzdítsa és fenntartsa a háborús erőfeszítésekkel való azonosulást. Ezeknek a közszellemet építő erőfeszítéseknek a hatásossága nagymértékben az ellenpropaganda majdnem teljes hiányának volt köszönhető.”⁹⁸

A második világháború idején sokat fejlődtek a vizuális dokumentálás eszközei és nívója is. Általánossá vált a filmfelvétel, és a híradókkal a hátszágok tendenciózus tájékoztatása is. A többnyire cenzúrázott fronttudósításokat alapvetően hazafias elkötelezettség jellemezte: a háborús célok igazolására, a hadisikerek bemutatására és ezzel a hátszág lelkesítésére törekedtek.⁹⁹ Kudarokról, veszteségekről nemigen jutottak el hírek a hazai közönséghez. Utóbb, a háború elhúzódásával, kivált annak vesztesre álló oldalán előtérbe került a honvédek áldozatának bemutatása, a részvét felkeltése és a hátszág mozgósítása a jótékonykodásra.

A televízió fejlődése csak a világháború kényszerszünete után kapott lendületet. Németországban 1928-ban sugározták az első kísérleti televíziós adást, Angliában 1936-ban indult a rendszeres közszolgálati műsorszórás, de az új médium a háborús tudósításokban még nem játszott szerepet. Az Egyesült Államokban 1939-től sugároztak televíziós műsort,

---

⁹⁸ Lazarsfeld – Merton i.m. 40. p.

⁹⁹ A második világháború idején az Egyesült Államokban még Walt Disney mesealakjai, Donald kacska, Micky egér és Plutó kutya is szerepet kaptak a háborús propaganda terjesztésében. A rajzfilmkészítők feladata volt, hogy a népszerű rajzfilmszereplők segítségével népszerűsítsék a katonai szolgálatot, tanítsák a nézőknek, ki a barát és ki az ellenség. A rajzfilmek nem csak a gyerekeknek készültek, az amerikaiak háromnegyede rendszeres mozilátogató volt, és Disney kedves figuráit a felnőttek is nagyon szerették. A Disney stúdió számos állami megrendelést kapott, 1942-43-ban ötször több filmet gyártott, mint a legjobb békeidőben.

azonban a sokszor többnapos hírek akkor még repülőgépen érkeztek a távolabbi helyszínekről, és így az adások inkább csak a sajtóból és rádióból már ismert események illusztrálására szolgáltak. (A kivételt Hiroshima bombázása jelentette, amit adását megszakítva jelentett be a CBS¹⁰⁰ 1945. augusztus 6-án.)

A hidegháború korszaka

A második világháború utáni másfél évtizedet – amelyet sokan a hidegháború klasszikus korszakának neveznek – az USA és a Szovjetunió fokozódó szembenállása, az egymás szándékai iránti kölcsönös gyanakvás erősödése nyomán létrejött világméretű polarizálódás, katonai tömbösödés jellemezte. Az elhúzódó konfliktusért mindkét fél a másikat vádolta.

Az ideológiák és doktrínák háborújának megnövekedett új igényei egybeestek a tömegkommunikációs rendszerek felgyorsult technikai fejlődésével. A média mindkét oldalon – önként vagy kényszerűségből – a politikai elvárások szolgálatában állt. Igyekezett minél szélesebb körben, a lehető legnagyobb hatékonysággal elfogadtatni saját értékrendszerét a hazai és nemzetközi közvéleménnyel. A médiumok közül ekkor még elsősorban a rádió szerepe értékelődött fel, mert – hatékonyságához mérten – olcsón, gyorsan és kockázatmentesen tudott nagyszámú hallgatóságot elérni.

Mindezen körülmények közrejátszottak abban, hogy a rádiózás az ötvenes években élte fénykorát. Megsokszorozódott a külföldre sugárzott adások száma is. Ebben a sajátos retorikai eszközökkel folytatott ideológiai küzdelemben minden ország egyszerre volt más államok rádióállomásainak célpontja, egyben aktív résztvevője saját műsorszórásával. Az akkori magyar politikai vezetés – a „megtévesztő, háborúra uszító imperialista nézetek” elterjedésének meggátlása, az „ellenséges propagandaadások” akadályozása céljából korlátozta a világvevő készülékeknek a gyártását, behozatalát, forgalmazását és vezetékes rádióval tervezte ellátni a lakosságot. Mivel azonban mintegy félmillió rádiókészülék volt alkalmas műszaki paramétereit révén arra, hogy a – többnyire rövidhullámon sugárzott –

---

¹⁰⁰ Columbia Broadcasting System

nyugati rádióadók műsorait venni tudja, ennek megakadályozására létrehoztak „a népi demokratikus államok internacionalista együttműködése” eredményeként egy nagyteljesítményű kelet-európai zavaróadó-hálózatot.¹⁰¹

A hidegháború idején propagandacélokra alkalmazott rádióadók közül – amelyeket a nyugati országokban *szabad*, a szocialista tömb államaiban *illegális* rádióknak neveztek – a leghallgatottabb a Kelet-Európának szánt Szabad Európa Rádió¹⁰², a Szovjetunióban fogható Szabadság Rádió és a mintegy hatvan nyelven, a világ minden tájára sugárzó Amerika Hangja volt.

Amerikai részről a hidegháború egyik legtöbb feszültséggel járó belső ideológiai csatája az 1950-es évek elején Joseph Raymond McCarthy szenátor nevéhez fűződik. McCarthy és az általa vezetett bizottság két éven át folytatott látványos, országosan közvetített meghallgatásokat azzal a feltételezéssel, hogy a kommunisták beszivárogtak a kormányhivatalok, a Fehér Ház és a hadsereg soraiba. A megvádolt katonatisztek nyilvános kihallgatását feltételezett kommunista kapcsolataikról már a televízióban is közvetítették. Végül a televízió okozta McCarthy bukását is: a CBS csatorna egy dokumentumműsorában elmondott szélsőséges beszéde „karrierje” végét jelentette.

Az 1950 és 1953 között zajló koreai háború volt a hidegháborús korszak első fegyveres összecsapása. A máig kettéosztott ország háborúja lett az első komolyabb fegyveres konfliktus a második világháború befejezése után. *A hadszíntéren az Egyesült Államok hadserege, hasonlóan a többi részt vevő országhoz, szigorúan korlátozta a média működését.* Ez a fegyveres összecsapás lett a televíziós háborúk előfutára: ekkor már mozgó kamerával is készítettek felvételeket, és a harcokról szóló helyszíni tudósítások a televízió révén¹⁰³ megjelenhettek a – mindenekelőtt amerikai – otthonokban.¹⁰⁴ A korlátozások miatt

¹⁰¹ Ld. Révész Béla: Manipulációs technikák a hidegháború korai időszakában. In: <http://mek.niif.hu/01900/01988/01988.htm> 2009.07.05.

¹⁰² A Szabad Európa célja nem a direkt propaganda volt, nem akarta közvetlenül befolyásolni hallgatóságát, csak a „szabad világról” kívánt képet nyújtani. Az 1956-os forradalom felkészületlenül érte a SZER-t, munkatársai számos hibát követtek el. Az a vád is érte a rádiót, hogy a nyugati segítség sugalmazásával kitartásra, a harc folytatására buzdította a magyar forradalmárokat. Bár ez nem volt teljesen igaz, az 1968-as prágai eseményeknél már felkészültebbek és körültekintőbbek voltak a szerkesztők. Ebben az időszakban súlyt fektettek arra is, hogy a kibontakozó kelet-európai ellenzéki mozgalmak képviselőit megszólaltassák adásaikban.

¹⁰³ A haditudósításokat a televíziózásba a koreai háború folyamán vezette be – igaz, még kezdetleges eszközökkel – Walter Cronkite második világháborús hírügynökségi riporter, aki a CBS tévéhíradóinak legismertebb haditudósítója lett. Páratlan felkészültsége, alapos hirelemzései révén rendkívüli népszerűsége és tekintélyre tett szert. Ld. Szegő i.m. 93-94. p.

¹⁰⁴ Televíziókészülékkel az ötvenes években már nagyon sok amerikai háztartás rendelkezett.

ugyanakkor kevés képi tudósítás készült erről a konfliktusról, és még kevesebb került be a korabeli sajtóba. A koreai lakossághoz csak szigorúan ellenőrzött, megszürt, a vezetés által jóváhagyott hírek juthattak el.

E konfliktusban az amerikai társadalom még viszonylag egységesen támogatta kormányzata háborús politikáját. Kurt Lang és Gladys E. Lang tömegkommunikáció-kutatók a televíziózás „földcsuszamlásszerű hatását” elemezték. Céljuk a kollektív viselkedés feltárása volt egy kontrollcsoport körében, az alkalmat pedig a „koreai háborús hős”, Douglas MacArthur tábornok 1951-es chicagói fogadása és ünneplése adta. (A tábornok visszarendelése a koreai háborúból országos felzúdulással járt, támogatása pedig már-már tömeghisztéria-jelleget öltött.) A vizsgálat konklúziója az volt, hogy a személyes jelenlét a tolongó tömegben, azaz a várakozás, a tipródás és az a néhány másodperc, amikor sikerült megpillantani (ha egyáltalán sikerült) az ünnepelet, közel sem pótolhatja a televízió minden lényeges mozzanatra kiterjedő, közelképekkel is operáló beszámolóját. A televízió tehát ebben a tekintetben csatát nyert, mert „a néző látótere óriásira nőtt”. (A tanulmány emellett gazdagon foglalkozik azokkal a hatásokkal, mögöttes tartalmakkal is, amelyek e tudósítások szerkesztésével jártak: a kiválasztás önkényességével, orientálásával, esetenként manipulálásával.)¹⁰⁵

A kubai rakétaválság néven ismert katonapolitikai konfliktus a Kubába telepített szovjet közepes hatótávolságú nukleáris rakéták miatt robbant ki 1962 októberében. Az Egyesült Államok ezekben az években a Szovjetunió nyugati területeit közvetlenül is fenyegető rakétákat telepített Nagy-Britannia, Olaszország és Törökország területére. A szovjetek ellenlépésként közepes hatósugarú rakétabázis kiépítésére tettek kísérletet közel az amerikai partokhoz.

A válságnak ebben a szakaszában az elektronikus médiának komoly szerep jutott. John F. Kennedy október 22-én televíziós beszédet intézett az amerikai néphez, és közvetve a szovjet kormányhoz. Bejelentette, hogy a szigetország köré 500 tengeri mérföldes (926 km) karantén¹⁰⁶ zónát jelölt ki, hogy megelőzze a további szovjet fegyverszállításokat. Figyelmeztetett arra, hogy a hadsereg „minden eshetőségre felkészült”, és „titoktartásáért,

---

¹⁰⁵ Lang, Kurt – Lang, Gladys E.: A televízió egy sajátos szemszöve és hatása: egy kísérleti vizsgálat. In: Média, nyilvánosság... i.m. 470-484. p.

¹⁰⁶ Kennedy szándékosan, nemzetközi jogi értelmezés miatt használta a *karantén* fogalmat a *bloká*d helyett, utalva egyúttal Roosevelttel 1937-es nevezetes „karantén” szónoklatára.

félrevezetésért” elítélte a Szovjetuniót. Televíziós beszédének drámai hatása volt: a bejelentést követően sokan a harmadik világháborút vizionáltak, és a világ számos pontján végeztek atomtámadásra felkészítő polgári védelmi gyakorlatokat.

***

Bár az 1962-es kubai válság megoldásában jelentős szerepet játszott a Hruscsov és Kennedy közötti bizalmas levélváltás, az érintettek számára nyilvánvalóvá vált, hogy ez a kommunikációs módszer – elsősorban sebességi korlátai miatt – nem megfelelő egy atomháborúval fenyegető szuperhatalmi konfrontáció esetén.¹⁰⁷ A rakétaválság legkritikusabb óráiban e korlátokat a felek úgy igyekeztek csökkenteni, hogy a vezetők üzeneteiket nyilvánosan, a média – John Kennedy a sajtó, Nyikita Hruscsov pedig a Moszkvai Rádió – igénybevételével juttatták el egymáshoz. A közvetlen veszély elmúltával azonban a két ország vezetőiben tudatosult, hogy az üzenetváltások nem mindig tartoznak a nyilvánosságra, ezért a felek között olyan kommunikációs kapcsolatot kell kiépíteni, amely egyesíti a diplomáciai csatornák titkosságát és a nyilvános csatornák gyorsaságát. Ettől várták az esetleges félreértések azonnali és hatékony tisztázását. (A kubai krízis idején több olyan esemény is előfordult – az amerikai Lockheed U-2-es kémrepülőgép lelövése Kuba felett vagy a Csukcs-félsziget fölé tévedt amerikai repülőgép esete –, amivel kapcsolatban fontos lett volna, hogy az érintett felek tisztázzák a történeteket.¹⁰⁸)

E megfontolások alapján lépett működésbe 1963 augusztusában Moszkva és Washington között a Közvetlen Kommunikációs Kapcsolat (*Direct Communications Link*, DCL), népszerű nevén a „forródrót”.¹⁰⁹ Az új típusú összeköttetésnek az volt a célja, hogy elősegítse a két nagyhatalom kommunikációját és a válsághelyzetek kezelését. A közvélemény nagy reményekkel és várakozásokkal tekintett a közvetlen párbeszéd

---

¹⁰⁷ Egy levél feladása és kézhezvétele között átlagosan 4–6 óra telt el, mert például az amerikai elnök levelét előbb eljuttatták a washingtoni szovjet nagykövetségre, ott lefordították, kódolták, majd kereskedelmi (!) távirat formájában továbbították Moszkvába, ahol az üzenetet dekódolás után kézbesítették a szovjet vezetőknek. Hruscsov háromezer szavas, Washingtonba küldött levelének dekódolásához a Kennedy-adminisztrációnak nyolc órára volt szüksége, és további négyre a megfelelő válasz elküldéséhez. Ez a tizenkét óra kis híján végzetesnek bizonyult. Sok katonai elemző szerint a világ sem azelőtt, sem azóta nem állt olyan közel egy nukleáris háború kirobbanásához.

¹⁰⁸ Addigra a felek úgy döntöttek, hogy az eredeti elképzelésekkel ellentétben nem telefon-, hanem inkább telexkapcsolatot célszerű kiépíteni. Ennek oka elsődlegesen az volt, hogy egy válság rendezését célzó diplomáciai tárgyalások szempontjából kifejezetten veszélyesek lehetnek a telefonbeszélgetés alatt azonnal, gyakran kellő megfontolás nélkül hozott döntések, amelyet tovább súlyosbíthat a tolmácsolás esetleges pontatlansága.

¹⁰⁹ Orosz nyelvterületen a „vörös telefon” elnevezés terjedt el.

lehetőségére. A szakirodalomban ennek a funkcionálisan új kommunikációs eszköznek a sajátos szerepét gyakran rokonítják az elektronikus médiáéval.

A megfelelő előkészületek után 1963. augusztus 30-án üzembe helyezett „forródrót” eleinte egy egyszer használatos kódon alapuló duplex (tehát egyidejű, kétirányú kommunikációt is lehetővé tevő) táviró-rendszer volt, amelynek két végpontját Moszkvába, illetve Washingtonba telepítették. A vonalak végen egy-egy operátor és tolmács állt készenlétben. A rejtjelzett üzeneteket a Moszkva – Helsinki – Stockholm – Koppenhága – London – Washington útvonalon, kábeleken továbbították, de a biztonság kedvéért egy tartalék rádiókapcsolatot is felfektettek a marokkói Tangeren keresztül; ez utóbbira végül soha nem lett szükség. A hetvenes évek korszerűsítései során az Afrikát érintő rádiókapcsolat megszűnt, az összeköttetést ekkor már műholdak biztosították: amerikai részről az Intelsat-, szovjet oldalról a Molnyija-rendszer (később a Horizont geostacionárius távközlési műhold-család). Így a korábbi közvetítő országok fizikai területe elkerülhetővé vált. Ettől az időtől kezdve a kétoldalú információáramlásra már valós idejű hang-, mozgókép- és szélessávú adattovábbítási csatornák is a Fehér Ház, illetve a Kreml vezetőinek rendelkezésére álltak.

A „vörös telefon” érdemben először 1967-ben, a hatnapos közel-keleti háború idején csörrent meg. A feljegyzések tanúsága szerint ezalatt Johnson amerikai elnök és Koszigin szovjet miniszterelnök húsz üzenetet váltott. Ezt követően még számos alkalommal használták ezt a kommunikációs lehetőséget a nagyhatalmak első emberei a hidegháború idején, és azt követően is.¹¹⁰ A Közvetlen Kommunikációs Kapcsolat igénybevételekor a két szuperhatalom vezetőit az a cél vezérelte, hogy álláspontjukat megosszák egymással, együttműködést alakítsanak ki államaik között, csökkentsék a másik szándékának félreértelmezéséből fakadó veszélyeket vagy esetleg megmagyarázzanak valamilyen konkrét eseményt – és mindebben az összeköttetés nyújtotta gyorsaság és titkosság fontos szerepet játszott. Az üzeneteket esetenként nyilvánosan is megismételték, amikor a kérdés nem

---

¹¹⁰ A korabeli újságcikkek, valamint az érintett politikusok visszaemlékezései alapján az említett eseten kívül tizenegy olyan esemény ismert, amelyek alkalmával sor került a „forródrót” használatára: egyebek között az Apollo 8 űrhajó küldetése, India és Pakisztán közti háború, a Jom Kippur-i háború, Ciprus török megszállása, Libanoni háború, a SALT II. tárgyalások, a Szovjetunió afganisztáni bevonulása, a lengyelországi események.

feltétlenül igényelte a DCL által biztosított titkosságot, inkább rendkívüli fontosságát akarták hangsúlyozni az eszköz igénybevételével.¹¹¹

A nagyhatalmak vezető politikusainak közvetlen párbeszéde és az azt biztosító kommunikációs eszközök mindig élénk érdeklődést váltottak ki a közvéleményben. Szenzációt jelentett, amikor fény derült John Kennedy és Nyikita Hruscsov 1962-es levélváltására, de ma sem mulasztják el megemlíteni a híradások, ha az orosz és az amerikai elnök telefonon folytat eszmecsere. A hidegháború feszült időszakában kitüntetett figyelem és várakozás kísérte a „forródrót” minden egyes, nyilvánosságra került alkalmazását.

A „forródrót” valódi jelentőségét éppen az adta, hogy az együttműködési szándékot megtestesítő szimbólumként kezelték a felek, és annak tekintette a világ közvéleménye is. Azért élhette túl a kommunikációs technológia fejlődését is, mert az együttműködési hajlandóságot reprezentálta. Így, noha alkalmazása során nem követte a Kennedy elnök és Hruscsov főtitkár által eredetileg megjelölt funkciókat, végülis beváltotta a hozzá fűzött reményeket.

***

Az arab-izraeli konfliktus végigkíséri a huszadik század közepétől napjainkig tartó időszakot. A hidegháborús korszakban a Közel-Keleten mind a Szovjetunió, mind az Egyesült Államok igyekezett biztosítani a befolyását a térségben, és – közvetve – nemcsak fegyverzetüket, hanem propagandagépezetüket is összemérték az összeecsapások során.

Az 1956-os szuezi válsághoz¹¹² fűződik az első komoly konfliktus a BBC és az angol kormány között. A televíziós csatorna, amely egyik legfontosabb alapelveként az elfogulatlanságot tartotta, összeütközésbe került Anthony Eden miniszterelnökkel. A politikus

---

¹¹¹ Bár a bipoláris vilárendszer megszűnt és az atomháború veszélye akkor elhárult, a Közvetlen Kommunikációs Kapcsolat továbbra is jó szolgálatot tesz, politikusoknak, katonáknak egyaránt. Legutóbb az afganisztáni és az iraki háborúk kapcsán használták ki a felek a rendszer teljes kapacitását.

¹¹² A szuezi válság kitörésének közvetlen oka a Nagy-Britannia tulajdonában levő Szezei-csatorna egyiptomi államosítása volt. Nagy-Britannia a világháborús veszélyre való tekintettel úgy döntött, hogy nem üzen hadat Egyiptomnak, azonban miután az izraeli hadsereg a Szezei-csatorna vonaláig elfoglalta Egyiptomot, a britek a franciákkal szövetségben látszólag békéltetőként léptek fel és felajánlották Egyiptom megvédését, amihez katonailag meg kell szállniuk a csatornát. Izrael lerohanta Egyiptomot és elfoglalta a Sínai-félszigetet, Nasser egyiptomi elnök elutasította Nagy-Britannia és Franciaország ultimátumát, azok pedig megkezdték az ország bombázását. A támadást a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok, az ENSZ valamint a nemzetközi közvélemény is élesen elítélte. A brit és a francia kormány végül kényszerűen elfogadta a világszervezet felszólító határozatát az azonnali tűzszünetre.

– már csak azért is, mert a közvélemény megosztott volt az események megítélésében – azt szerette volna, hogy a BBC, akárcsak a második világháború idején, most is a kormány szószólója legyen. A csatorna azonban ellenállt a kormányzati nyomásnak, megőrizte a függetlenségét, ezzel is tovább növelve tekintélyét és népszerűségét.

Az 1967-es „hatnapos háború”, amelyet Egyiptom, Szíria, Jordánia és Irak vívott Izrael ellen, az utóbbi győzelmét követően jelentős változásokhoz vezetett az arab térségben. A rendezés érdekében hozott ENSZ határozatnak nem sikerült érvényt szerezni, a tűzszüneti megállapodást csak három évvel később, amerikai közvetítéssel kötötték meg a felek. Az arab országok iránti szimpátia felkeltése érdekében a Szovjetunió erőteljes propagandatevékenységet fejtett ki, amely azonban gyakran visszájára fordult, ellenkező hatást érve el a „célközönségnél”. Bár a moszkvai állításokat csupán informális csatornákon lehetett cáfolni, így is a világ tudomására jutottak a valódi tények, elsősorban a rádióadók útján, amelyek helyszíni közvetítéseik révén szinte az egyedüli hiteles hírforrások volt.¹¹³

Az 1973-ban, Jom Kippur zsidó vallási ünnepén az egyiptomi-szír erők meglepetésszerű támadást indították a „hatnapos háborúban” elvesztett területek visszaszerzéséért. A konfliktusok során a résztvevő felek intenzív propagandát folytattak, amelynek legfontosabb eszközei változatlanul a – külföldre, idegen nyelven is sugárzott – rádióadások voltak.

Az első „televíziós háború”: Vietnam

A vietnami háborúban (1964-1975) a médiareprezentáció szempontjából újabb fordulat következett: ez volt a világ első „televíziós háborúja”. Igaz, a közvetítések még nem élő, egyenes adásban folytak, de a szemléltetett híryananyagban a televízió már meghatározó szerepet kapott. A képernyőn színes és dokumentatív tudósítások jelentek meg, amelyek nagy tömegeket értek el. A befogadói közeg is nagyban különbözött attól, mint amilyen a második

---

¹¹³ A „hatnapos háborúról” a helyszínről tudósított Cornell Capa (Friedmann Kornél), aki a vietnami háborúban elesett világhírű bátyja, Robert Capa nyomdokaiba lépett. Bár maga soha sem volt haditudósító, úgy érezte, hogy folytatnia kell testvére örökségét. Ld. Szegő, i.m. 118-119. p.

világháború idején volt: míg a filmhíradót a moziban lehetett megnézni, a televíziót immár mindenki a saját otthonában láthatta. (Az erőszak, így a háborús erőszak sokkoló bemutatása a képi médiában mindig nagy társadalmi viták forrása volt. A televízióban sugárzott erőszakos képsorok hatására irányuló vizsgálatoknak¹¹⁴ az volt az eredménye, hogy a megrendezett agresszív jelenetek és a tényleges eseményekről, így a háborús kegyetlenségekről sugárzott adások igen eltérő impulzusokat váltottak ki a közönségből. George Gerbner médiászociológus azonban hangsúlyosan utal arra a gyakorta figyelmen kívül hagyott ismeretelméleti különbségre, hogy ami a képernyőn megjelenik, az nem erőszak, hanem az arról szóló üzenet.¹¹⁵)

A vietnami háború fontos állomás volt a média és a hadsereg viszonyában is: ez volt az utolsó alkalom, amikor a sajtómunkások cenzúra nélkül tudósíthattak az eseményekről. Mivel a háború kezdetben gyors győzelmet ígért, Vietnamban a helyszínen dolgozó tudósítók tevékenységét alig korlátozták. Több száz akkreditált újságíró dolgozott különösebb ellenőrzés nélkül közvetlenül a harcmezőkön – köztük egyetemi lapok munkatársai is –, akik önállósodhattak az információszerzésben. Oda mentek, ahová sikerült eljutniuk, onnan küldtek beszámolót, ahol éppen történt valami és részrehajlás nélkül mutatták meg a háború valódi „arcait”¹¹⁶

A kormányzat a közvélemény befolyásolása terén követte el „a legsúlyosabb hibát a vietnami háború kezelésében, amelyet végső soron az amerikai otthonokban és egyetemi campusokon veszítettek el.”¹¹⁷ Az elhúzódó háború kezdetén, 1964-65-ben az Egyesült Államokban a társadalom jelentős része még háborúpárti volt.¹¹⁸ Ebben az időszakban a

¹¹⁴ A televízióban sugárzott erőszakhatások elemzésére először a vietnami háború idején, 1967-68-ban adott megbízást az amerikai Nemzeti Erőszakmegelőzési Bizottság, majd 1972-ben a Surgeon Televíziós és Társadalmi Viselkedést Felügyelő Bizottság vizsgálta az ilyen képsorok hatását. Hasonló jellegű vizsgálódás azóta csaknem valamennyi európai országban is folyt. Ld. Morgan, Michael – Shanahan, James: A kultivációkutatás két évtizede: értékelés és metaanalízis. In: Média, nyilvánosság... i.m. 197. p.

¹¹⁵ Ld. Gerbner, George: A média rejtett üzenete. Budapest, 2000, Osiris Kiadó – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport. 80-84. p.; 89-90. p.

¹¹⁶ A televíziós műfaj sajátossága, hogy a kommentátorok, műsorvezetők vélemény-nyilvánítási szabadsága meglehetősen nagy. Herbert Gans írja le az amerikai televíziózás egy konkrét példáját: „Az 1960-as években Chet Huntley és David Brinkley volt az *NBC News* műsorvezetője. Amikor a háborús hírt Huntley írta, akkor a műsor általában militáns volt, mivel ő erősen támogatta a háború ügyét, viszont azokon a napokon, amikor Brinkley volt soron, a háborús hírek sok kétséget fejeztek ki, és nem azért, mert Brinkley háborúellenes volt, hanem azért, mert szkeptikus volt... a központi kormányzat tevékenységével kapcsolatban.” Az eltérések és egyénieskedések a hírcsatornákon belül és a szerkesztőségeken kívül is gyakran jártak konfliktusokkal. Ld. Gans, Herbert: Hírérték, szelekció és objektivitás. In: Média, nyilvánosság... i.m. 364. p.

¹¹⁷ Castells, Manuel: Az identitás hatalma. Budapest, 2006, Gondolat-Infónia, 409. p.

¹¹⁸ Az újságírók, televíziós személyiségek a háború témájában sem mindig tudták az objektivitás látszatával palástolni személyes véleményüket. „...volt egy kis csoport sólyom (hawk, azaz a háború támogatója) és

sajtótémák első helyén a vietnami háború foglalt helyet, a téma minden belpolitikai kérdést maga mögé szorított.¹¹⁹ Az amerikai hadsereg vietnami jelenlétét sokáig az USA belső ügyeként kezelték, Délkelet-Ázsia, Észak- és Dél-Vietnam a maga történetiségében, kultúrájában nem kapott sajtófigyelmet.

Az idő múlásával azonban változtak az amerikai tudósítások. Az 1968-as úgynevezett Tet-offenzívát, az észak-vietnami hadseregnek a vietnami Hold-újévkor végrehajtott figyelemkeltő hadműveletét követően törésvonal alakult ki a Vietnamból tudósító amerikai sajtómunkások és az „otthoni” kommentátorok között. Előbbiek – helyszíni tapasztalataik alapján – mindinkább kétségbe vonták, hogy a háború megnyerhető, míg Washingtonból töretlen optimizmust sugárzott a média. Sajátos helyzet állt elő azzal, hogy a sajtó egy része csak a katonai történésekre figyelt, és az amerikai beavatkozás politikai jelentései háttérben maradtak.

Az amerikai haditudósítók tevékenységét ekkor már „...a hivatalos amerikai katonai források iránti növekvő bizalmatlanság, az amerikai kormányzati tekintély iránti egyre növekvő általános elidegenedés, és az amerikai erők ázsiai harcainak kimenetelével kapcsolatos, egyre mélyebben gyökerező kételyek fényében kell látni. Ez az oka annak, hogy a Tet-offenzíváról küldött sajtótudósítások az Egyesült Államok és Dél-Vietnam által elszenvedett pszichológiai vereséget és nem az amerikai válasz tisztán katonai jellegét hangsúlyozták, amikor pedig a tényeket úgy is lehetett volna interpretálni, mint egyfajta tartózkodást, vagy – tekintetbe véve az észak-vietnamiak katonai céljait – amerikai győzelmet.”¹²⁰

A háború teremtette gazdasági-politikai kényszerek, valamint az azok nyomán erősödő tiltakozás jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a vietnami háború „új tényeit” ismertető médiaanyagok módosítsák a közgondolkodást. A felmérések azt mutatták, hogy a háborús

---

valamivel több galamb (dove, azaz a háború ellenzője).” Sajátos kettősség volt, hogy miközben a média munkásai különbözőképpen vélekedtek a háborúról, többnyire ellenszenvvel kezelték a háborúellenes aktivistákat, mozgalmakat; az NBC például a „vietnik” jelzöt ragasztotta rájuk. Míg másutt: „...Az általános riporterek olyan gyorsan mozognak az egyes ügyek között, hogy arra sincs idejük, hogy megkedveljék témájukat. Akik pedig olyan történetekkel foglalkoznak, amelyek érzelmeket is érintenek, mint például a háborúk és a választási kampányok, azokat gyorsan cserélik, hogy megőrizze távolságtartásukat.” Gans, Herbert: Hírérték, szelekció és objektivitás. In: Média, nyilvánosság... i.m. 346-347. p.

¹¹⁹ Azoknak a háborús tudósításoknak a hírértéke, amelyek nézői köre akár csak közvetve is érintett a konfliktusban – például háborús övezetben élő vagy harcoló családtag révén –, messze meghaladja bármely más televíziós esemény súlyát.

¹²⁰ Alexander, Jeffrey: A tömegmédia rendszerelmélete történelmi és összehasonlító nézőpontból. In: Média, nyilvánosság... i.m. 164. p.

tudósítások hangvételének megváltozását követően a nagyközönség is elfordult a háborútól¹²¹, és az ellenállás, a háború elutasítása mozgalommá¹²² duzzadt. Az elektronikus média – amely ekkor már az Egyesült Államokban a legjelentősebb közvélemény-formáló erő volt – ilyen irányultsága jelentős mértékben járult hozzá új orientációk kialakításához, és egyebek között ahhoz, hogy Lyndon Johnson ne induljon újra az elnöki székért.¹²³

Nem maradhatott titokban My Lai drámája sem; hiába próbálták eltusolni, húsz hónap után nyilvánosságra került. 1968 márciusában amerikai katonák a dél-vietnami My Lai községben több száz polgári lakost, többségében nőket, gyerekeket és öregeket mészároltak le. A világszerte hatalmas felháborodást kiváltó vérfürdő megingatta az amerikai közvélemény hitét abban, hogy igazságos háborút vívnak Délkelet-Ázsiában.¹²⁴ Az egész világsajtót bejárta az a fotó, amelyen egy amerikai katona idős vietnami asszony halántékának szögezi géppisztolyát. A közvéleményt sokkolta a kép, megrendült az amerikai katona, mint a szabadság, a demokrácia és az emberi jogok harcosának eszményképe. Az, hogy a Vietkong elleni rutinoffenzívából tömegmészárlás lett, olyan adalék volt a háború „természetrájához”, amely a média útján az egész világ közvéleményét felbolygatta.¹²⁵

Végül is Jeffrey Alexander szociológusprofesszor megállapítása szerint „a vietnami háborúval kapcsolatos amerikai híradások szembeszökően pontosan illusztrálják azokat az alapvető jellemzőket, amelyeket a tömegmédiának tulajdonítunk: az eseményekkel kapcsolatos minősítések nem kognitív jellegű dimenzióit; a normatív, illetve értékjellegű

---

¹²¹ Mint Herbert Gans megállapítja tanulmányában: „Ezért a Tet-offenzíva tulajdonképpen az utolsó csepp volt az egyre növekvő bizonytalanság poharában –, nemcsak a háborút, hanem a kormánynak a sajtó felé teljesített tájékoztatásának őszinteségét illetően is”. Gans, Herbert: Objektivitás, ideológia, eseményszelekció. In: Média, nyilvánosság... i.m. 366. p.

¹²² A béke-, a hippy-, a rock- és a diákmozgalmak ebben az időben érték el csúcspontjukat.

¹²³ Walter Cronkite televíziós kommentátor, aki a „legmegbízhatóbb ember” hírében állt, elutazott a távol-keleti országba, hogy személyesen mérje fel a helyzetet. Hazatérve kijelentette, hogy a háború zsákutcába jutott, és a tárgyalások jelentik az egyetlen kiutat. Johnson elnök megdöbbenve közölte egyik munkatársával: „Ha elvesztettem Waltert, elvesztettem az amerikai átlagpolgárt”. Johnson bajsejtelméi később beigazolódtak. Sipos Péter: Az Egyesült Államok, a NATO és az 1968-as csehszlovákiai szovjet intervenció. In: Történelmi szemle, 2008. 3. sz. 392. p.

¹²⁴ Harvey Molotch és Marilyn Lester az eseményképzés folyamatait elemzik. Ennek során írják: „Vitatjuk például, hogy a »My Lai-vérengzés« vajon »tényleg« megtörtént, vagy »csak« szokásos őrzőakció, megtorló akció volt-e. Az értelmezésmódok közötti választás meghatározza az eset jellegét, és ugyanakkor azt is, hogy az eset szokatlannak minősül-e annyira, hogy újrarendezze a múltbeli eseteket, megváltoztassa a prioritásokat, és új döntésekhez vezessen.” Molotch, Harvey – Lester, Marilyn: A hír mint célirányos viselkedés. In: Média, nyilvánosság... i.m. 416. p.

¹²⁵ A vietnami háború ellen 1968. október 27-én Londonban nagyszabású tüntetésre került sor. Mind a BBC, mind az ITN hírszerkesztői nagy súlyt fektettek a kimerítő tudósításra. James Halloran angol kommunikációkutató végezte el az esemény és általában a tüntetések televíziós ábrázolásának, kommentálásának kritikai vizsgálatát, és tette közzé megállapításait „A tüntetés mint hírek” címmel. Ld. Média, nyilvánosság... i.m. 485-499. p.

ítéletek sajátos jellemzőit; valamint azt a rugalmasságot, amit ez a funkció a társadalmi ellenőrzés működtetéséhez nyújt.”¹²⁶ Jellemző erre a hatásra Ben H. Bagdikian amerikai médiakritikus észrevétele: „A vietnami háború idején az intenzív háborúellenes mozgalom szimbólumait és kifejezéseit átvették a reklámokban és a műsorszerkesztésben még olyan nagyvállalatok is, amelyek szerződéses keretekben a háború aktív résztvevői voltak.”¹²⁷ (Itt jól tetten érhető a represszív tolerancia Herbert Marcuse megfogalmazta elve.)

***

Az afganisztáni háború, a „Szovjetunió Vietnamja” egy évtizedet ölelt fel (1979-1989). A szovjet politika számára ez a háború nem hozta meg a remélt eredményeket, sőt: belföldön a rendszer meggyengüléséhez, külföldön pedig az ország elszigetelődéséhez vezetett. Az inváziós szovjet haderő a legkorszerűbb haditechnikai eszközökön kívül vegyi fegyvereket is bevetett a szabadságharcosokkal (mudzsahedinekkal) szemben, de sem a szárazföldi, sem a légi hadműveletek nem jártak sikerrel a Vietkonghoz hasonló gerillataktika ellen. Rossz volt a katonai morál is: a mudzsahed gerillák a szovjet propaganda ellenében sikeresen aknázták ki a „nemzeti felszabadító háború” szimbolikájában rejlő lehetőségeket, és aláásták a marxista ideológiát. Az irányított szovjet médiumok – amelyek mindössze egysíkú és manipulált helyszíni tudósításokat¹²⁸ jelentettek meg – öngólt lőttek dezinformációs kísérleteikkel,¹²⁹ és a szabadságolt sorkatonák beszámolóit csak tovább rontották az állami propagandaszervek hitelét.¹³⁰ *A bonyolult, hosszantartó harcoknak jelentős világvisszhangja volt. A háború harcászati sajátosságai a korábbiaktól eltérő szakmai technikákat követeltek meg a haditudósítóktól is. A parabola-antennák, a digitalizálás és más technikai megoldások folyamatosan terjesztették ki a vétel és a szórás, és ezzel a tájékoztatás lehetőségeit.*

¹²⁶ Alexander, Jeffrey: A tömegmédia rendszerelmélete történelmi és összehasonlító nézőpontból. In: Média, nyilvánosság... i.m. 163. p.

¹²⁷ Bagdikian, Ben H.: A demokrácia és a média. In: Média, nyilvánosság... i.m. 899. p.

¹²⁸ Miután 1979 végén – egy sikertelen mérgezési kísérletet követően – a KGB speciális egységei elfoglalták az elnöki palotát és végeztek Hafizullah Aminnal, családjával valamint környezetének tagjaival, a TASSZ szovjet hírügynökség bejelentette, hogy „az afgán forradalom egészséges erői” ölték meg a diktátort. A szovjet propagandának azonban sehogyan sem sikerült megértetnie a világ közvéleményével, hogy tulajdonképpen ki hívta be az országba a „korlátozott szovjet kontingenst”, amelynek létszáma olykor elérte a százhuszezer főt is... Ezért olyan híreszteléseket szivárogtattak ki, hogy a szovjet katonáknak csak néhány órával sikerült megelőzniük a Kabul megszállni készülő amerikai deszantot – holott ezer mérföldekre Afganisztántól sem amerikai bázisok, sem csapatok nem voltak.

Források: <http://www.wars.ru/list-of-wars/afghanistan-war-1979> (2009.06.12.); <http://www.rus.org/afgan/> (2008.11.22.)

¹²⁹ 1983 végéig a szovjet hírforrások mindössze hat saját halotról tettek említést, holott ekkorra már több mint hatezer halott és mintegy tízezer sebesült volt a szovjetek veszteséglistáján.

¹³⁰ Ld. Galántay Ervin: A szovjet-afgán háború (1979-1988) két oldalról, három kiadvány tükrében.

Hadtörténelmi közlemények. 2002. 4. sz. In: <http://epa.oszk.hu/00000/00018/00022/pdf/hk6.pdf> (2009. 05.30.)

A század utolsó évtizedeiben más térségek sem kerülhették el az esetenként súlyos háborús összetűzéseket. A Falkland-szigetek visszafoglalásáért indított argentin katonai akció 1982-ben jó alkalom volt egy brit erődemonstrációra. Az összecsapások során engedélyezték a riporterek kötetlen mozgását. A brit média jobbára visszafogottan bírálta a kormányt a háború megindítása miatt, a hatalom mégsem volt elégedett a tudósítások hangvételével. (A brit közszolgálati csatorna igazgatóhelyettese azt válaszolta Margaret Thatcher akkori miniszterelnöknek egy közleményben, hogy „a BBC információkat közöl, és nem propagandát gyárt...”)¹³¹ Ezzel együtt, a falklandi háború médiabeli megjelenése is hozzájárult a „régí dicsőség” visszaszerzéséhez, és Thatcher és kormánya megerősítette pozícióját.

Az identitáskeresés regionális háborúk sorát indította el a XX. század utolsó harmadában a perifériákon, az „egzotikus” földrészeken is. Nem hallgattak a fegyverek az afrikai kontinensen sem. Etiópia, Eritrea, Kenya, Szomália törzsi háborúi, gerillaháborúi, határmenti összetűzései, éhséglázadásai noha mindennaposak, mégsem kapnak megfelelő nyilvánosságot. Jóllehet ezekben a drámai konfliktusokban emberek százazrei pusztulnak el vagy válnak földönfutóvá, az elektronikus média általában csupán mérsékelt figyelmet szentel e távoli tragédiáknak. Az ezekről szóló híradások, tudósítások a „civilizált világban” egyfelől marginálisan, csak a „színes” anyagok között kapnak teret, másfelől e helyi fegyveres összecsapások kegyetlenségeit domborítva ki elsősorban a bulvárízlést szolgálják. Ruanda sem szerepelt a nemzetközi média fősodrában. A kis területű, de sűrűn lakott közép-afrikai országban 1994-ben feltüzelt hutu nacionalisták száz nap alatt közel egymillió tuzit mészároltak le. A népirtást erős felbujtó propaganda előzte meg, amelyből kivették részüket az újságok és az elektronikus média is.¹³²

A nyugati tömegtájékoztatásban ugyanakkor nemcsak az érdektelenség okán szerepelnek ritkán e konfliktusok. A haditudósítók munkája ezeken a frontokon többszörösen veszélyes kalandnak számít, a sajtó képviselői rendszerint csak nagy nehézségek árán juthatnak el az összetűzések helyszíneire. Hasonló a helyzet Afrika napjainkban is zajló konfliktusaival Szudánban, Nigériában, Kongóban és másutt. Mivel a nemzetközi szervezetek sem tudnak tartósan, hatékonyan fellépni, a médiamunkások oltalmára legtöbbször senki nem

---

¹³¹ Virilio, Paul: Háború és televízió. Budapest, 2003, Magus Design Stúdió Kft. 78. p.

¹³² A népirtásra vonatkozó figyelmeztető jelek ellenére az Egyesült Nemzetek Szervezete passzív maradt, és a vezető hatalmak sem avatkoztak be. Emiatt sokan bírálták az ENSZ alapelveit, illetve ezek kidolgozóit, és különösen az ENSZ BT tagjait, közöttük főleg az Egyesült Államokat, mint egyedüli szuperhatalmat.

nyújt garanciát.¹³³ *A hiteles tájékoztatásnak ezekben a térségekben elsősorban nem technikai, sokkal inkább belpolitikai, diplomáciai, esetenként hadijogi akadályai vannak.*

---

¹³³ A haditudósító klasszikus fogalma sokat változott, bár a múlt század hágai (1907) és genfi (1929, 1949) egyezményeit követően nem született újabb okmány jogállásukról. Számos, munkáját végző sajtómunkás esik áldozatul napjainkban is különféle frontokon az írott-íratlan törvényeket felrúgó önkénynek. Az újságírók, tévések ellen elkövetett politikai merényletek sem ritkák.

Elektronikus média az ezredforduló konfliktusaiban

A „valós idő háborújában” az újságírók első vonalban harcolnak, hogy megnyerjék, vagy elveszítsék, nem a háborút, hanem a háború utáni időszakot.

Paul Virilio

Századvégi változások

A fenti, esetenként csupán jelzésszerű áttekintés után felvetődik a kérdés: milyen tartalmi és minőségi változást hozott az elektronikus hírközlés, a tömegtájékoztatás területein a technológia fejlődése, a modernizáció, különös figyelemmel a katonai szférára.

A legfőbb fegyvertípusok, a *védelmi*, a *pusztító* és a *kommunikációs* fegyverek valamennyi korszakban jelen vannak, de súlyuk különböző. Az információ begyűjtésének és elemzésének, a döntéshozatalnak valamint az irányításnak a folyamata a hadviselés kezdete óta kihívást jelent a katonai vezetés számára. A vietnami háború óta új kihívással is szembe kell nézniük, a televíziós nyilvánosság előtti irányítás nehézségeivel. Ma már a hét minden napján, a nap minden órájában számolniuk kell a „globális színpaddal”, az élőben közvetítő kamerák keresztműzével. (Ezt a jelenséget szokták „CNN-¹³⁴effektus”-nak nevezni, utalva a széles körben elérhető hírcsatorna szakadatlan sugárzására.) A megváltozott környezet mélyreható befolyással van a stratégiai vezetők elhatározásaira és a csapatok irányításának módjára is.¹³⁵ „A harccselekményekről való döntés, majd a jogi és erkölcsi szempontból elszámolás annak következményeivel, a modern média lehetőségeire figyelemmel ma már nem kerülheti el az előbb-utóbb nyilvánosságra kerülést és a visszahatást a döntéshozókra. ...

---

¹³⁴ Cable News Network

¹³⁵ Ld. Belknap, Margaret H.: The CNN Effect: Strategic Enabler or Operational Risk? Parameters, Autumn 2002. In: http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/225/Belknap_CNN_Effect.pdf 100-101. p. 2009.02.05.

Háborúban a különféle felelősségi következmények és a modern médiafigyelem címzettje a védelmet szervező ... vagy a támadást szervező ... katonai parancsnok ...¹³⁶

A hadseregekben sokan úgy tekintenek a média jelenlétére, mint potenciális hadműveleti veszélyforrásra, másrészt viszont szükségük is van rá, hogy informálhassák a lakosságot a harci cselekményekről, és megszerezhessék hozzá a közvélemény támogatását. Ez a kettőség különösen szembetűnően jelentkezik az ezredforduló fegyveres konfliktusai során.

A vietnami háború folyamán elkövetett információkezelési hibákból az amerikai hadvezetés leszúrta azt a tanulságot, hogy a hadseregnek szüksége van a hazai és nemzetközi közvélemény támogatására. Nem ismerték fel ugyanakkor, hogy a közvéleményt a médián keresztül lehet a legkönnyebben elérni. Ez a hiányosság élesen megmutatkozott a következő fegyveres konfliktus során, 1983-ban Grenadában. A vietnami fiaskó után kialakult „tartsd távol a sajtót” jelszó jegyében, az elvnek mindenáron megfelelni akaró parancsnokság erőszakkal kényszerítette a szigetre érkező tudósítókat a helyszín elhagyására. Az amerikai kongresszus és a sajtó erőteljes nyomására azonban az invázió harmadik napján a zurnalisták visszatérhettek a szigetre. Katonai vezetők utóbb ezt a média és a hadsereg közötti incidenst súlyos tévedésnek minősítették, és magas rangú tisztekből valamint újságírókból álló bizottságot hoztak létre a két fél kapcsolatának vizsgálatára.¹³⁷

Panamában, 1989-ben a média helyzete hasonló volt a grenadaihoz. A CNN számára azonban ez volt az első háború, amely „médiaeseményé” vált. Az amerikai katonai felsővezetést, amelyben tudatosult, hogy új – az információs korszak alakította – viszony kezdődik a média és a hadsereg között, aggodalommal töltötte el az élő közvetítés ténye. Reakcióikkal élesen ellentétben a CNN-es Peter Arnett nagy lelkesedéssel jelentette ki, hogy „a CNN által sugárzott Panama-sztori megmutatta, hogy milyen vonzó tud lenni egy krízis élő közvetítése. A CNN-nek ma már megvan a technológiája, a képessége és a pénze, hogy bárhonnan a világból élőben közvetítsen”.¹³⁸ *Ez az új képesség egyben azt is jelentette, hogy a*

---

¹³⁶ Almási Ferenc: A nemzetközi humanitárius jog alkalmazását érintő kihívások az informatikai és technológiai fejlődés, valamint a magánszféra katonai célú bevonásának következtében. In: A fegyveres összetűzések joga. (Szerk. Ádány Tamás Vince, Bartha Orsolya, Törő Csaba.) Budapest, 2009, Zrínyi Kiadó. 283. p.

¹³⁷ A Winant Sidle vezette bizottság leglényegesebb és egyben legvitatottabb ajánlása a sajtószolgálat megerősítésére vonatkozott.

¹³⁸ Belknap, i.m. 105-106. p.

sajtómunkások ismét kevésbé függtek a hatalomtól, az információs technológia ismét „visszahelyezte” a tudósítókat a harctérre.

A Szomáliában, az Operation Restore Hope¹³⁹ hadművelet keretében 1992 decemberében végrehajtott partraszállás a körültekintően – egyes vélemények szerint túlságosan körültekintően – megtervezett médiajelenlét iskolapéldája volt. A csapatokat televíziós stábok várták, a haditengerészet megérkezésekor a tengerpart leginkább egy filmforgatás helyszínére emlékeztetett, ahol a tengerészek a gondosan bevilágított partszakaszon pózoltak a kamerák előtt. A sajtó képviselőinek ezúttal nem lehetett okuk panaszra: az eseményeket a média igényeihez igazították. Hasonló volt a helyzet az Operation Uphold Democracy művelet során Haitiban, ahol a riporterek előre megkapták a tervezett invázió titkos tervét, és némelyikük repülőgépről kísérhette figyelemmel az eseményeket.

„Valós idejű háború” a Perzsa öbölben

Az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei, valamint az iraki diktatúra viszályává szélesedett úgynevezett első Öböl-háború – amely az első „médiaháborúként”, sőt az első „virtuális” háborúként vonult be a történelembe – 1991-ben már a legmodernebb fegyverekkel zajlott. *Az egyszerre mediális és magas fokon mediatizált háborúban immár meghatározó szerepet játszottak a tömegkommunikációs stratégiák és eszközök, az informatika, az elektronika. Ez a körülmény a haditudósítók számára is új kihívást jelentett: a digitális kommunikációval lehetővé vált a „real-time” közvetítés, a korszerű technológia eredményeként a nézők az események helyszínén érezhették magukat, és nem mások leírása alapján kellett elképzelniük a történéseket. „Az átalakulás és a gyorsulás a háború lefolyását is megváltoztatja. ...Az intelligens rendszerek veszik majd át a tökéletes *deus ex machina* szerepét”¹⁴⁰ – véli Paul Virilio francia filozófus.¹⁴¹*

---

¹³⁹ Ld. http://www.globalsecurity.org/military/ops/restore_hope.htm 2009.04.24.

¹⁴⁰ Virilio, i.m. 40. p.

¹⁴¹ Virilio a jövőt *kronopolitikanak* látja, amelyben a technológiailag legfejlettebb hatalmak lemondanak a területfoglalásról és immár az *időt* foglalják le. A filozófus szerint a háború immár nem az egykori *valós térben* zajlik – a múlt történelmet formáló háborúinak mintájára –, hanem a *valós időben*.

A szövetséges csapatok végül döntő csapást mértek az arab államra, amelynek embervesztesége olyan mértékű volt, hogy az újságíróknak, a filmeseknek, a televíziós stáboknak nem engedtek felvételeket készíteni.¹⁴² Ezúttal minden korábbinál szembetűnőbb volt, hogy a tájékoztatás szabadsága elé egy demokratikus ország és hadseregének vezetése politikai korlátokat emelt. A vértelen, majdhogynem tiszta haditudósítások azt a látszatot keltették, mintha a harcok emberáldozat nélkül értek volna véget. A közvélemény csak elvétve nyert bepillantást az iraki nép szenvedéseibe, néha megjelent egy-egy kép a háború borzalmairól, de aztán gyorsan el is tűnt a sajtó útvesztőiben. Norman Solomon amerikai hírelemző és politológus írta iraki látogatását követően: „Egy Bagdadba érkező amerikai számára talán az a legmeggrázóbb élmény, hogy a honi média által rutinszerűen láthatatlanságra ítélt helyi lakosok hús-vér emberré válnak a személyes találkozás során. Könnyű elfogadni olyan emberek lebombázását, akiket sohasem láttunk, vagy ami ennél is rosszabb, nem is nagyon tekintettünk embereknek, akiknek a szenvedése nem volt több számunkra, mint egy nagyon absztrakt, nagyon távoli fogalom. Ezen az állásponton csak egy dolog változtatható: a személyes megtapasztalás.”¹⁴³ Nyilvánvaló, hogy a híradások szűrése, az ellenség személytelenségének megőrzése éppen azt a célt szolgálta, hogy a hatalom megőrizze a közvélemény háborút elfogadó, támogató attitűdjét.

A televíziózás „érett időszakának” véleményformáló hatása igen jól mérhető az Öböl-válság idején. 1990 augusztusa és 1991 márciusa között az amerikai televízió nézők mintegy hetven százaléka követte Kuvait iraki megszállásának eseményeit, majd az amerikai hadsereg felvonulását, a Sivtagi Vihar¹⁴⁴ hadműveletet és végül Kuvait felszabadítását.

A vezető televíziós csatornák hírműsoraik egyharmadában az Öböl-háborúval foglalkoztak. Nézettségük mérhetően megugrott, és a térségből érkező hírek a nézők túlnyomó többségét a késői órákig képernyő előtt tartották. A CNN, mint vezető hírforrás nézettsége minden korábbinál magasabb lett. *Az élő adások kezdettől helyszíni képeket és beszámolókat közvetítettek, amit a világ televíziós állomásai azonnal átvettek. A nézők*

---

¹⁴² Mivel az iraki hadsereg az amerikai ultimátum ellenére nem vonult ki a meghatározott időben Kuvaitból, a megtorló támadásnak néhány óra alatt mintegy százezer halálos áldozata és számtalan sebesültje lett.

¹⁴³ Solomon, Norman – Erlich, Reese: A célpont: Irak. Ami a médiatudósításokból kimaradt. Pécs, 2003, Alexandra. xiv. p.

¹⁴⁴ Az amerikai politikai és katonai vezetés azon felismerését, hogy egyetlen ipari terméknek sincs szüksége akkora marketingre, mint a háborúnak. Jól szemléltetik e megfontolást a különböző katonai cselekmények fantáziánczevei: a panamait az Igaz Ügy, az Öböl-háborút a Sivtagi Vihar, az afganisztánit eredetileg a Végtelen Igazság, majd – miután óriási felháborodást váltott ki a vallási érzékenységükben megbántott muszlimok körében – a Tartós Béke Hadműveletre keresztelték.

szemtanúkká váltak. A belpolitika korábbi „slágertémái” (gazdaság, költségvetés, bűnözés, drogfogyasztás stb.) teljesen háttérbe szorultak.

Shanto Iyengar és Adam F. Simon médiakutatók vizsgálatokat végeztek, hogy feltárják: milyen befolyást tettek a televíziós közvetítések a közgondolkodásra, és miképpen formáltak az Öböl-háborúra adott reakciókat. A felmérések nyomán közzétett legfontosabb megállapításokat így összegezték: egyértelműen megmutatkozott, hogy a televízióban előtérbe került hírek mennyisége meghatározza, hogy a közönség mekkora jelentőséget, fontosságot tulajdonít egy adott témának („agenda-setting”), mint ahogyan a hírek kiemelése („priming”) és beállítása („framing”) is hatással van a politika értékelésére, illetve az egyes témák iránt megnyilvánuló felelősségre.

A közvélemény legnagyobb része – szemben a vietnami háborúval – felsorakozott a kormányzati politika mögött és George W. Bush elnök döntései mellett. Az Öböl-háborúval kapcsolatos közvetítések mennyisége szoros összefüggést mutatott azok arányával, akik a háborút a legfontosabb országos problémának tartották. Kiderült az is, hogy „egy »válságtéma« által generált intenzív közvetítés nem csak az adott téma fontosságát emeli, de el is tereli a közérdeklődést egyéb témákról”.¹⁴⁵ Kivételt csak a gazdaság jelentett, feltehetően azért – írják a szerzők –, mert a nézők a konfliktus katonai és gazdasági kockázatait együtt kezelték. Az elnök összteljesítményének megítélésében a népszerűségi mutató a gazdasági teljesítményről a külpolitikaira helyeződött át. Bush tetszési indexe az 1988-as 60 pontról 1991-ben 71-re nőtt. Az öbölkonfliktus révén is igazolódott, hogy az elnök, illetve a politikai vezetés megítélését az amerikai demokráciában (is) döntő mértékben a tényleges intézkedésekért viselt felelősség határozza meg.¹⁴⁶

Az úgynevezett framinghatás vizsgálatához a szerzők az ABC¹⁴⁷ News fő műsoridőben sugárzott híradóit vették mintául. Az epizodikus, eseményorientált tudósítások, élő közvetítések, aktualitások messze meghaladták a tematikus anyagokat, azaz háttér-

---

¹⁴⁵ Iyengar, Shanto – Simon, Adam F.: Az öbölválságról szóló hírek és a közvélemény. In: Média, nyilvánosság... i.m. 500-506. p.

¹⁴⁶ Nem sok példa volt arra a modern Egyesült Államok történetében, hogy „háborús elnök” meg tudja őrizni, sőt növelni tudja népszerűségét. Woodrow Wilsont elutasították, Franklin Roosevelttel elfogadottsága visszaesett az első, illetve második világháború után. Harry Truman a jó gazdasági mutatók ellenére sem indulhatott újraválasztásáért, és visszavonult. Bill Clinton népszerűségét a Lewinsky-botrány nem tudta kikezdeni, de a koszovói háború sikertelensége igen. Elfogadottsága csaknem 20 %-al esett vissza, jóllehet amerikai embervesztés nem befolyásolta a népszerűségi index mutatóit, mint korábban.

¹⁴⁷ American Broadcasting Company

információkra, így például iraki, kuvaiti társadalompolitikai kitekintésekre ritkán került sor. Ebből az következett, hogy „...mivel az öbölháború analógiába állítható a törvény és rend témájával (Irak mint bűnöző, Kuvait mint áldozat és az Egyesült Államok, mint a törvény képviselője), várható volt, hogy a hírek hatására a nézők a katonai megoldást fogják támogatni a diplomáciaival szemben.”¹⁴⁸

A szerzők feltevése beigazolódott. A kutatási eredmények alátámasztották a hipotézist: azok, akik elsődlegesen a televízió epizodikus híreit nézték és fogadták be, inkább foglaltak állást a katonai megoldás mellett.

A Perzsa-öböl háborús konfliktusának televíziós közvetítései tehát – a vizsgálat végkövetkeztetése szerint – jelentős befolyást gyakoroltak az amerikai nézők értékítéletére, politikai gondolkodására, és azokra a szempontokra, amelyek alapján elnöküket megítélték. Az ABC, a CBS, a CNN és az NBC háborús tudósításai is bizonyították a média befolyását, háborús körülmények közepette a szokottnál is nagyobb hatását. Ugyanakkor számos probléma is felvetődik a tájékoztatás gyakorlatával, vagyis azzal kapcsolatosan, hogy a kormányzati álláspont ismertetése kevés teret ad egyéb hírforrások számára.

A tanulmányban vizsgált tudósítások több mint fele ugyanis közvetlenül a hivatalos szövevöktől származott. Mivel egy tárgyilagosságra törekvő kormányzat sem kerülheti el az önigazoló beállítást, a média interpretációja is igazodik az elvárásokhoz. Naponta hírt ad az amerikai katonai sikerekről, az iraki Scud rakéták megsemmisítéséről, az irakiak „gonoszságáról”, akik felgyújtják az olajkutakat. „Az ezeknek ellentmondó témákat – írják a tanulmány szerzői – mint egy harmadik világbeli nemzet elpusztítása, a számtalan civil áldozat, vagy az iraki katonák, akiket szándékosan élve égettek el a lövészárokbán, elhanyagolták. Így biztosította a »hivatalos« tájékoztatás a közösség és az elnök egybehangzó véleményét a nemzetközi válságban.”¹⁴⁹

Az Öböl-válságról széleskörűbben, részletesebben és gyorsabban tudósított a média, mint addig bármikor a háborúk történetében. Ez volt az első „CNN háború”, amelyben ismét fordulat következett be a hadsereg és a média viszonyában csakúgy, mint abban, ahogyan a közvélemény ezt a viszony megítélte. A vietnami háború óta a közönség azt érezte, hogy a

---

¹⁴⁸ Uo. 505. p.

¹⁴⁹ Uo. 506. p.

sajtó szüntelen harcot folytat a katonákkal az igazság kiderítéséért. Az öbölválság idején gyakorlattá váló élő sajtókonferenciákon viszont egyszerre láthatták a nézők a kérdezőt és a válaszadót, a hadsereg valamint a média képviselői egymás mellett jelentek meg a képernyőkön. Összességében a média az amerikai katonák támogatója volt a Perzsa-öbölben, a tudósítások jobbra pozitívak voltak, és nem tértek ki részletesen mindenre, ami a harctéren történt. A riportereket többé-kevésbé szívesen fogadták a csapatoknál. Barry E. Willey ezredes megállapítása szerint a legtöbb katonai parancsnok egyetértett abban, hogy a Sivatagi Pajzs, majd a Sivatagi Vihar hadműveletek során a média-lefedettség kiegyensúlyozott és rendszerint előzékeny volt: az együttműködés, a türelem valamint a tolerancia jellemezte.¹⁵⁰

Fellobbanó nacionalizmus: a média dilemmája

A szocialista vilárendszer széthullásával a kölcsönös elrettentés „egyensúlyát” egy új világregend kialakulásának várakozása és reménye váltotta fel. Megváltoztak a biztonsági doktrínák, és a médiától már egyik oldalon sem várhatták el a félelmekre alapozott megalkuvó lojalitást.

A Szovjetunió megszűnését követően kemény, többnyire diplomáciai, de esetenként merényletekkel is súlyosbított fegyveres viszálykodás kezdődött a függetlenné vált államok orosz, illetve – nagyrészt katonai stratégiai megfontolásból – amerikai befolyásáért. A sajtónylvánosság nagyobb lett, és noha a közép-ázsiai szovjet utódállamok – politikai hagyományaik és technikai fejlettségük okán – ma még nem mindig nyitottak arra, hogy politikájuk és konfliktusaik a közvélemény előtt jelenjenek meg,¹⁵¹ egyre gyakrabban nyilvánul meg az a törekvésük, hogy a világ tudomást szerezzen az ott zajló eseményekről.

A Balkán háború (1992-2000) – Jugoszlávia szétesése – az európai kultúrkörben zajlott, és az egykori tagországok függetlenségi harcai indukálták a szerb hatalmi

---

¹⁵⁰ Belknap, i.m. 105-106. p.

¹⁵¹ A csecsenföldi háború részleteiről például – az orosz és főképp a csecsen hírközlés irányítottága miatt – kevesebbet tudhat meg a világ és az érintett lakosság, mint azokról a frontokról, ahol kevésbé korlátozzák a média munkáját.

erőpolitikával szemben. Az egykor volt Jugoszlávia soha nem vált egységes nemzetállammá, a bipoláris világ megszűnését követő nemzeti törekvések és mozgások Délkelet-Európát is elérték. A vezető szerepre aspiráló, nacionalista szerb vezetők mellett – időlegesen – mindössze Montenegró tartott ki, míg Szlovénia, Horvátország, Macedónia és Bosznia-Hercegovina az önálló államiságot választotta. A vallási megosztottság tovább súlyosbította a helyzetet. A háborús bűnökkel, népirtással is terhelt etnikai, hatalmi konfliktusba végül a NATO is bekapcsolódott. Robotrepülőgépek és új, főként elektronikus harceszközök (úgynevezett „e”-fegyverek) bevetésére is sor került. Csakúgy, mint az Öböl-háborúban, az ellenséges hírközlő rendszerek és objektumok is hadicélponttá váltak.¹⁵²

A nemzetközi sajtó nem kevés nehézség árán, a feltételek megteremtését célzó gondos előkészületek eredményeként tudott tudósítani az eseményekről, a háború borzalmairól. Ma egyetlen elemző sem vitatja, hogy *a médiában bemutatott képeknek, a menekülő albánok drámai vonulásának, a megkínzottak látványának jelentős szerep jutott abban, hogy a Koszovói Felszabadító Hadsereg maga felé tudta fordítani a világ szimpátiáját*, és a NATO meghozta döntését a légitámadásokról.¹⁵³ Jóllehet máig tart a vita arról, hogy a beavatkozásra volt-e a szövetségnek felhatalmazása, ütközött-e a nemzetközi joggal, stabilizáló hatása a térségben aligha cáfolható.¹⁵⁴

A balkáni térségben zajló fegyveres összecsapások során a média új jelenségekről is sugározott képeket a világnak: így ENSZ-katonákról, akik felhatalmazás híján nem avatkozhattak a mind véresebb konfliktusba.¹⁵⁵ A szrebrenicai mészárlást tétlenül szemlélő katonák látványa általános felháborodást keltett. A megrázó tudósításoknak is részük volt abban, hogy az eseményeknek számos következménye lett: az ENSZ 2000-ben jelentést

---

¹⁵² 1995. augusztus 30-ának kora reggelén a NATO repülőgépei precíziós csapások sorozatait mérték kiválasztott célpontokra Bosznia és Hercegovina szerb kézben levő részén. Ezzel kezdetét vette a *Deliberate Force* hadművelet, az NATO első légi hadjárata, amely két és fél hétig tartott, és szétzúzta a boszniai szerbek kommunikációját.

Ld. <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/hungarian/history.html> 2008.12.30.

¹⁵³ A NATO légitámadásoknak nem volt sem ENSZ, sem EU, sem EBESZ legitimációja. Egyes biztonsági szakértők az események igazolására NATO felhatalmazásról beszéltek.

¹⁵⁴ Adem Demaći, a Szaharov-díjas albán emberjogi aktivista megrázó dokumentációja Arkan csetnik szabadcsapatainak és más szerb erőknek a visszaéléseiről például a televíziós közvetítések nyomán vált ismertté.

¹⁵⁵ Az ENSZ védelmi haderő (UNPROFOR) oltalma alatt álló, a Szerb Köztársaság területébe ékelődött muzulmán enklávába 1995. július 11-én bevonuló boszniai szerb haderők és paramilitáris egységek néhány nap lefoglalása alatt tömegmészárlást rendeztek. Szrebrenicában több mint nyolcezer fegyvertelen muzulmán férfit és fiút gyűjtöttek össze és végezték ki. Holttesteik mintegy hetven, a város körül ácsott tömegsírból kerültek elő. A tragédiáért az ENSZ mellett felelőssé tették az ott állomásozó és a terület védelmét biztosító holland kéksisakosokat is, mivel passzívok maradtak a vérengzés idején.

készített a békefenntartók felelősségéről, Hollandiában parlamenti vizsgálatot rendeltek el, amelynek a megállapításait követően a holland kormány lemondott. A közvélemény erőteljes nyomására a nemzetközi jog szakemberei is foglalkoztak a kérdéssel.¹⁵⁶

Komoly következményekkel járt az a médiában 2000 decemberében felröppent hír is, hogy a Balkánon békefenntartó szolgálatot teljesítő olasz katonák közül többen elhunytak leukémiában. Felmerült a feltételezés, hogy az úgynevezett „Balkán-szindróma”¹⁵⁷ kiváltó okát a NATO által alkalmazott, szegényített urántartalmú (depleted uranium, DU) lövedékekben kell keresni. (Amikor egy ilyen lövedék célba ér, a becsapódás hatására hő szabadul fel, aminek következtében porlasztott uránnal telítődik a levegő. Ezt nemcsak a közelben tartózkodó katonák lélegzik be, hanem a civil lakosság is. Beszívároghat a talajba, az ivóvízbe is. Szakemberek attól tartanak, hogy hosszú távon a szegényített urán környezeti katasztrófához vezethet.) A NATO-tagországok megosztottak voltak a kérdésben: a lövedékek gyártásában érdekelt Egyesült Államok és Nagy-Britannia vitatta a kockázat meglétét, Németország, Olaszország, Belgium és Portugália viszont – nem utolsó sorban közvéleményük nyomására – követelte a teljes kivizsgálást. A nemzetközi sajtó a „tisza háború” mítoszának szertefoszlásáról írt.

A délszláv háború idején az Olaf Palme Nemzetközi Központ és a Budapesti Európa Ház tényfeltáró bizottsága a Vajdaságtól a Szandzsákon át Koszovóig, Montenegróig mintegy félszáz emberjogi irodát, szerkesztőséget, párt- és szakszervezeti képviselőt látogatott meg. Csaknem valamennyi tárgyaló fél kifejtette, hogy a válság megoldásában nagy jelentőséget tulajdonít a világ közvéleményének, és a médiát a helyzet megoldásában az egyik legfontosabb közvetítő, illetve közvetett eszköznek tekinti. A delegáció azzal az ellentmondással szembesült, hogy miközben az egykori Jugoszlávia területén szinte

---

¹⁵⁶ A nemzetközi jog történetében kezdettől annak szabályozására törekedtek, hogy korlátozzák a kényszerű fegyveres összecsapások pusztításait. Kivált a polgári, illetve „tiltott” célpontokra, és az olyan eszközökre vonatkozott a jó szándékú tilalom, amelyek különösen kegyetlenek voltak, és indokolatlan szenvedést okoztak. Az I. világháborúval ezt a sok tekintetben illuzórikus törekvést meghaladta a fegyverzet és a háborús eszközök fejlődése. Utóbb a Népszövetség, majd az újabb világháború után az ENSZ tett erőfeszítéseket a korlátozásra és a szabályozásra. Látványos eredményt ugyan nem hozott ez a próbálkozás, de a hadijog írott és íratlan szabályainak megsértése, a kegyetlenkedések és a civil lakosság hányattatásai mindmáig a tényfeltáró újságírás „legkeresettebb” témái lettek.

¹⁵⁷ Bár a szegényített urántartalmú lövedékeknek tulajdonított sorozatos megbetegedéseket a sajtóban „Balkán-szindróma” néven emlegették, a DU-lövedékeket nem Koszovóban alkalmazták először. Az első Öböl-háborúban összesen 324 tonna uránbetétes löttek ki amerikai és angol tankokból és repülőgépekből. Az 1991-es alkalmazás után még a mai napig nem áll rendelkezésre adat arra vonatkozóan, hogy milyen utóhatásai voltak a DU-lövedékeknek Irak területén. A boszniai háborúban 1994-ben és 1995-ben 3 tonna, az 1999-es NATO-légi háborúban összesen mintegy 8 tonna lövedéket löttek ki amerikai repülőgépek.

mindenütt máig tartó tisztelet övezi Josip Broz Tito egységesítő életművét, elemi erővel éledtek újjá egészséges nemzeti törekvések, de sovén elfogultságok is.¹⁵⁸

A részgazságok e bonyolult helyzetében az ellenérdekű felek többnyire a maguk szemszögéből állították be a drámai eseményeket, és a maguk érveit, nézőpontjait próbálták a világ elé tárni. Saját sajtójuk is ennek szolgálatában működött.¹⁵⁹ A tárgyyszerűsége törekvő külföldi tudósítók mindaddig alig találkozhattak hasonlóan szövevényes helyzetekkel, mint a délszláv háború polifón viszonyai között.¹⁶⁰ Ebből is következett, hogy az addigi, többnyire áttekinthetőbb konfliktusokkal ellentétben e háborúban nagyobb jelentősége lett szakmaiságuknak, tájékozottságuknak és körültekintésüknek, mint megelőzően bármikor.

A külföldi sajtó képviselői amúgy ebben a háborúban nem voltak „szívesen látott vendégek”. Az idegen tudósítókat igyekeztek távol tartani az események helyszínétől, hivatalos forgatási engedélyeket egyáltalán nem adtak ki. Azoknak, akik mégis kísérletet tettek a nemzetközi közvélemény tájékoztatására, sokszor kellett erőszakot elszenvedniük.¹⁶¹ Megnőtt az alternatív tájékoztatási lehetőségek jelentősége, számos weboldal jelent meg a másként nyilvánossághoz nem jutók jóvoltából.

Az internet kétszeresen is „hadszíntérre vált”. Az ellenfelek egyrészt igyekeztek – többek közt a hálózat feltörésével – tönkretenni egymás informatikai infrastruktúráját, másrészt mindkét fél aktívan alkalmazta a világháló lehetőségeit, hogy az eseményekkel kapcsolatos nézeteit eljuttassa a közvéleményhez. Az internetet számos médium használta fel anyagainak továbbításához is a harcok során megsemmisült vagy más okból nem

¹⁵⁸ Ld. Láng Péter: A nacionalizmus szerepe a mai Szerbiában – különös tekintettel Koszovó és a Vajdaság státuszára. In: Rend, hatalom, szabadság. Válogatás a III. Országos Politológus Vándorgyűlés előadásából. Miskolc, 1999, Egyetemi Kiadó, 90-96. p.

¹⁵⁹ Milan Simić, a közép-szerbiai ipari centrum, Kragujevac Nezavisnost nevű független szakszervezeti mozgalmának egyik helyi vezetője például utalt arra, hogy az irányított média e halott városban „segédkezet nyújt a jelenlegi rezsimnek mindazt véghezvinni, amit a nácioknak és a kommunistáknak nem sikerült”. Ld. Láng Péter: A mai Jugoszlávia – a belső ellenzék szemével. (Tapasztalatok élmények, konklúziók.) Akadémiai Közlemények, 1996, 211. sz. 338.p.

¹⁶⁰ Adem Demaçi archívumában sok tízezer dokumentum várta, hogy sajtónyilvánosságot kapjon. Kasza József polgármester, a Vajdasági Magyar Szövetség elnöke Szabadkán, Vesna Pešić asszony az „Együtt” Polgári Szövetség belgrádi szervezetében, Alomerovic Sefko emberjogi aktivista a Szandzsákban, Ramos Marriçi szocialdemokrata pártvezető Pristinában, Zarko Rackevic parlamenti képviselő Podgoricán és sokan mások, akikkel a delegáció tagjai találkoztak egyaránt arról panaszkodtak, hogy „elkerüli őket a világ figyelme”. – Láng Péter személyes közlése alapján, aki 1996 koraőszén a bizottság magyar tagjaként vett részt a delegáció munkájában.

¹⁶¹ Vándor Attila, a Duna televízió akkori munkatársa személyes beszélgetések során idézte fel üldöztetésük emlékeit, azokat az eseteket, amikor a háborús helyszíneken nagy nehézségek és viszontagságok árán készített felvételeiket elkobozták, sőt, egyszer le is tartóztatták a forgatócsoport tagjait. Néhány felvételt azonban – a legkülönbözőbb trükkökkel – így is sikerült megőrizniük.

hozzáférhető átjátszóállomások helyett. (Például a független belgrádi B92 rádió, amelynek adóberendezéseit a NATO bombázások kezdetén bezáratta a kormány, 2000 áprilisáig sugározta adásait a háló segítségével, kódolt formában juttatva el az információt a világ számos országába.)

A médiának tulajdonított rendkívüli jelentőséget jól példázza az a vizsgálat, amelyet a háborús bűnök felderítésére létrehozott szerb különleges ügyészség kezdett 2009-ben annak felderítésére, hogy milyen szerepet játszottak a tömegtájékoztatás némely híradásai a volt Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűnökben. A B92 belgrádi televízió műsorában Bruno Vekaric, az ügyészség szóvivője elmondta, hogy azt igyekeznek megvizsgálni, milyen közhangulatot ábrázolt illetve keltett a délszláv háborúk idején a média, továbbá hogy lehet-e ok-okozati összefüggést megállapítani a híradások, valamint az azokat követő büntettek között.¹⁶² (A szóvivő szerint a vizsgálatot nem a sajtómunkások üldözésének szándékával indították, hanem azért, hogy megállapítsák: a tömegtájékoztatás anyagaiban vannak-e bűncselekményt megvalósító elemek. Vekaric jelezte, a különleges ügyészség számít arra, hogy megkapja az újságírói közösség támogatását a vizsgálatához.)

A délszláv háború volt a huszadik század utolsó súlyos fegyveres összecsapása, amely – időlegesen – a konfliktus kiszélesedésének kockázatát is felidézte.¹⁶³ *Bebizonyosodott, hogy a bipoláris korszak megszűntével közel sem vált konfliktusmentessé a világ, és ezzel a média szerepe új dimenziókat kapott: funkciója módosult, felelőssége megnövekedett.* Stratégiai kérdéssé vált annak felvetése is, hogy a centrum-periféria-félperiféria viszonyrendszerében az információs forradalmat a kiegyenlítődés követi, vagy a meglévő különbségek tovább nőnek.

***

---

¹⁶² Tájékoztatójában Vekaric két esetet említett, amelyekre a vizsgálat irányul. Az egyik a horvátországi Vukovár ostromához kötődik, ahol a város melletti mezőgazdasági telepen, Ovcarán a szerbek 194 horvát foglyot végeztek ki. A másik tömeggyilkosság Kelet-Boszniában, Zvornik közelében történt, ahol mintegy hétszáz muzulmán civilt bántalmaztak illetve öltek meg. Példaként az ügyészségi szóvivő szó szerint idézett az egyik bűncselekmény részeseinek bírósági vallomásából: „Néztem az adást, aztán odamentem, hogy a rohadt anyjukba...” Aki ezt mondta, részt vett csaknem kétszáz ember megölésében Ovcarán, úgyhogy nyugodtan mondhatjuk: megvan az ok-okozati összefüggés – jelentette ki Bruno Vekaric.

¹⁶³ Francis Fukuyama közismert hipotézisét a liberális parlamenti demokrácia eszmerendszerének végleges és globális győzelméről hamar megcáfolták a történészek, hogy aztán Samuel Huntington 1993-ban nyilvánosságra hozott víziója („A civilizációk összecsapása?”) etnikai-vallási vagy Lévi-Strauss kulturális-civilizatorikus elmélete éppen az új törésvonalak frontjait idézze fel. Időközben az arab világban, Ázsiában, a Balkánon vagy a Kaukázusban zajló véres háborúk is igazolták: nem zárható ki, hogy a civilizációk összecsapása lesz a jövő, de az bizonyos, hogy a civilizációkon belül fellobbanó nemzeti, etnikai, vallási összetűzések sora a jelen.

Az egyidejű virtuális jelenlét a 2001. szeptember 11-ei New York-i terrortámadással teljessé vált. Valójában a képi élmény megrázó hatásaiból ocsúdva kezdett a világsajtó mind többet foglalkozni az új vizualitás, a „mindenki szemtanú” jelenségével.

Ez a változás olyan új minőséget hozott a tömegtájékoztatásba, mint korábban a Vietnamban bármit szabadon fényképező, filmező tudósítók munkája. Ezt követően terjedt el és vált mítosszá Afrikában, Latin-Amerikában, az arab világban és más régiók helyi konfliktusaiban a „szemtanú riporter” alakja, Robert Capa számos modern, korszerű eszközökkel felszerelt követője. Az iraki-iráni háború frontjaira már mindkét hadviselő fél szervezeten szállította ki a külföldi tudósítókat, hogy bizonyítsa a világnak az ellenfél kíméletlenségét (ún. „autóbuszos háború”).

Ezzel párhuzamosan újra fellángolt a vita arról, hogy közzétehető-e képek a halál folyamatáról, a szenvedésről, és közszereplővé válnak-e az érintettek egy katasztrófa elszenvedésével. Braun Róbert filozófus úgy véli, „a Világkereskedelmi Központból kieső emberek képe »kulturális ikonként« képez. E fogalmon az értendő, hogy ezek a képsorok a világtörténelem és a kollektív emlékezet lenyomatai, és mint ilyenek, széles körben ismertek és nagy presztízzsel bírnak. Ebben az értelemben felfoghatók a szenvedő alanyokért szóló rekviemként”¹⁶⁴, akárcsak egy vietnami falura ledobott napalmbomba pusztítása elől rémülten menekülő kislány közismert fényképe, vagy a spanyol polgárháború milicistájának halálát megörökítő fotó. E a vizuális reprezentációk ugyanis az adott események mélyebb megértését szolgálják, így a képeken látható áldozatokat bizonyos értelemben mégis „közszereplőnek” tekinthetjük.

Új fenyegetés a világra: a terrorizmus

Ártatlan áldozatok ezreit követelte már a vak gyűlölet egy szélsőséges és kiszámíthatatlan formája, a terrorizmus. A terroristák iraki, afganisztáni bázisai szinte felderíthetetlennek bizonyultak, hasonlóan anyagi, illetve fegyvervásárlási forrásaikhoz. Fanatikusaik az új

---

¹⁶⁴ Szabó Sára: *Katasztrófamaraton avagy „a tények gigantikus elkendőzése”*. Médiakutató, 2004. tél. http://www.mediakutato.hu/cikk/2004_04_tel/06_katasztrofamaraton/08.html 2009.01.20.

évezred nyitányán minden korábbinál véresebb akcióval bizonyították kíméletlenségüket. A New York-i terrortámadás azt jelezte: olyan új front nyílik és szélesedik immár tömegpusztító méretűvé, amelynek veszélye addig is rejtőzködésében, kiszámíthatatlanságában rejtett.

A terrortámadásról szinte azonnal tudósítottak a tévétársaságok, hírt adtak az internetes hírportálok csakúgy, mint utóbb a madridi, a londoni és más merényletekről. A megrázó képsorok ugyanakkor a terroristák céljait is szolgálták, azt sugallva: mindez bármikor, bárhol megtörténhet. Vagyis a vizuális technológiával történő visszaélés mindmáig legveszélyesebb formája jelent meg azzal, hogy az elektronikus médiát a terrorizmus a maga szolgálatába állította. (A terrorizmust a „publicitás oxigénje” élteti. Sok neves filozófus és médiateoretikus, köztük Jean Baudrillard is egyetért azzal a megállapítással, hogy a terrorizmus semmivé válna a média nélkül, a média részese az eseménynek, a terrornak, részese a játszmának. Walter Laqueur szerint a média a terrorista legjobb barátja [ha nem tette társa], a merénylet ugyanis önmagában semmit sem jelent – a publicitás a lényeg.)

A terrorcsoportok számára az elektronikus média a félelemkeltés legfontosabb eszköze, mert minden tudósítás a ténylegesnél nagyobbak mutatja politikai súlyukat. A médiának kulcsszerepe van az al-Káida mozgalommá válásában. Osama bin Ladent – akinek fenyegető-zsaroló üzenetei a világ csaknem valamennyi televíziós csatornáján láthatóak voltak – a nyugati civilizáció hatalmi szimbólumai ellen elkövetett terrortámadások sorozata és a sajtó démonizáló magatartása tette a világ legismertebb és legrettegettebb terroristájává. Így korunk egyik dilemmájává vált, hogy kapjon-e nyilvánosságot a terrorista, vagy fossza meg őt a média az „ingyenreklámtól”. Biztonsági szempontok az utóbbit indokolnák, azonban a közvélemény tájékozódáshoz való joga és méginkább a gazdasági érdekek vezérelte harc a nézettségért rendre erősebbnek bizonyulnak a morális megfontolásoknál.

Súlyosbítja a helyzetet, hogy a terrorszervezetek maguk is a modern médialehetőségek birtokában vannak. A világháló a térítés és az elosztott támogatói bázis kiépítésére eddig példa nélkül álló logikai teret nyújt aktivistáik számára. Különböző, politikailag és ideológiailag motivált csoportok rendelkezésére állnak digitális propaganda-kampányuk kiszélesítésének eszközei, sőt, szélsőséges esetben az *elektronikus dzsihad* eszközei is.

A posztmodern terrorizmus képviselői napjainkban az interneten is képesek terrorista sejteket és merényleteket szervezni. Sőt, ez akár a honlap létrehozótól függetlenül is megvalósulhat, ugyanis ehhez minden szükséges információ fellelhető a világhálón.

Abu Muszab al-Zarkavi jordán származású terrorista 2004-ben a média segítségével tett közzé egy lefejezésről szóló videofilmét. Az al-Káidához csatlakozó terrorista vezér volt az első, aki a harci cselekményeket és az elektronikus dzsihadot professzionálisan vitte képernyőre, és ezzel új, elborzasztó harceszközt vont be a „szent háborúba”. Zarkavi felismerte, hogy a modern mediatizált háborúban az információközlés vagy a hatáskeltés (például elrettentés) érdekében lehetőleg minden akciót rögzíteni kell, és hozzáférhetővé kell tenni az interneten.

A terroristaszervezeteknek azonban a legnagyobb publicitást a televízió nyújtja. Az elektronikus médiumok éppen a gyors tájékoztatással teszik a legnagyobb szolgálatot a merénylőknek, akik tudatosan választanak ki úgy szimbolikus, rendkívüli jelentőségű célpontokat, hogy akcióik könnyen kaphassanak mind szélesebb nyilvánosságot. Újabb jelenség, hogy immár sok halálos áldozattal járó támadásokat követnek el, ezzel is biztosítva, hogy vezető hírként jelenjenek meg a sajtóorgánumokban. Az események azonnali, ismétlődő és szemléletes bemutatása félelmet generál és tart folyamatosan ébren a közönségben, megnövelve ezzel a terrorista csoportosulások és tevékenységük jelentőségét.¹⁶⁵

A második Öböl-háború

Az iraki amerikai invázió már az új évezredben, 2003-ban szó szerint a nézők szeme előtt zajlott. A Szaddám-rendszer megdöntésére irányuló hadműveleteknek súlyos emberveszteségei voltak. Okulva a vietnami háború tapasztalataiból, az Öböl-háború során a képernyőre kerülő jeleneteket igyekeztek cenzúrázni.

Az Irak elleni hadműveletek során a koalíciós erők gondosan megtervezték a tájékoztatást. A katonai műveletek előkészítésének részeként mintegy hatszáz újságíró és

---

¹⁶⁵ Ld. Tóth Péter: A terrorizmusról hét évvel 9/11 után. *Nemzet és Biztonság* 2008. 9. sz. 75-77. p.

tudósítót készítettek fel rövid kiképzés során a különleges körülmények közt végzendő feladatokra, akiket ezt követően különböző katonai egységekhez, alegységekhez, hajókra és parancsnokságokra osztottak be. A „beágyazott újságírók” (embedded journalists) – akiknek a műveletek alatt minden nap szerveztek központi tájékoztatókat – így nagyobb biztonságban, ugyanakkor bizonyos korlátozásokkal és a katonai vezetők tájékoztatása alapján dolgoztak. A beágyazott riporterek csak a saját alakulatuknál tevékenykedhettek és csak a katonai hatóságok által engedélyezett összeköttetési eszközöket használhatták fel.¹⁶⁶

A valóság közvetítése helyett egy virtuális háború bemutatása lett a cél. Az amerikai televízió nézők a háború sajátos, „tisztá”, videojátékszerű változatát látták. A rendkívül részletes műholdas felvételek intelligens bombákat, sebészi pontosságú találatokat, az utcasarkon elkanyarodó rakétákat mutattak. A polgári lakosság szenvedései, a vér, a halottak csak elvétve jelentek meg a technikát és a vizualitást előtérbe állító tudósításokban, mint ahogyan a háború valódi okairól, a várható következményekről sem igen esett szó. A halottak és a sebesültek jobbára csak statisztikai adatként szerepeltek a hírekben. Az Irak elleni szankciók hatásairól sem vett tudomást az amerikai média: csak a megszorítások indítékait mutatták meg a híradásokban, a lakosság elszegényedését, szenvedéseit, az ártatlan áldozatokat csak nagyon kevesen látták meg a méltányolható célt szolgáló intézkedések mögött.

Ugyanakkor az események egyoldalú interpretációjának szándéka ellenállást váltott ki a közvélemény egy részénél. Amikor George W. Bush kormánya megtiltotta, hogy képek készüljenek az elesett katonák hazaszállított koporsójáról és temetésükről, vietnami veteránok és mások Los Angeles egy óceáni partszakaszán emlékhelyet alakítottak ki. Ez a mementó a

---

¹⁶⁶ A beágyazott tudósító intézményének megítélése nem egységes. 2003-ban, a Sajtószabadság Napja alkalmából a Die Presse című osztrák lapnak nyilatkozó Johann Fritz, a Nemzetközi Sajtóintézet (IPI) akkori igazgatója úgy vélekedett, hogy az úgynevezett beágyazott újságírók alkalmazása, akik a katonákkal együtt haladtak az iraki háborúban, nem bizonyult jó koncepciónak. A tudósítók éppen a legfontosabb összefüggéseket nem tudták felmutatni a frontról, és az amerikai katonák pórázán találták magukat, miközben életüket kockáztatták a hírnévért és a nézettségi adatokért. „Az amerikaiak túlpörgött hazafiságukat ünneplik, de a kritikus személyiségeket, újságírókat elszigetelték, s ez meg fogja bosszulni magát” – mondotta Fritz. Az 1951-ben a sajtószabadság őrzésére és előmozdítására alakult szervezet vezetője nyilatkozatában az internetben látta a sajtószabadság reményét, és úgy ítélte meg, hogy a jövőben e tekintetben ez a médium hozhatja a legnagyobb előrelépést a fejlődő demokráciákban. Ld. <http://www.origo.hu/nagyvilag/20030503ipiporazon.html> 2009. 01.09.

félárbocra engedett amerikai zászló alatt felállított sokezer keresztrel jelképpé vált az Egyesült Államokban, és számos ország hírközlése – Magyarországon is – beszámolt róla.¹⁶⁷

Irakban tömegtájékoztatási médiumként a koalíció intenzíven használta a lakosság többsége számára hozzáférhető rádiót.¹⁶⁸ Rögzített adótornyokból, valamint repülőfedélzeti műsorszóró platformról sugároztak egész Irakban fogható adásokat sok popzenével, amelybe híreket és néhány bejelentést vegyítettek. Ezenkívül megpróbálták elektronikusan zavarni az iraki rádióállomásokat, hogy monopóliumra tegyenek szert az iraki néphez ezen a médiumon keresztül eljuttatott információk terén.

***

A közvélemény politikaformáló hatását mi sem igazolja jobban, mint amelyet – demokratikus rendszerű országokban – a választásokon betölt. Az utóbbi évtizedek nem egy háborúja – bármily nemzeti céllal indították – elérkezett megfáradó időszakába, amikor a veszteségek ismeretében a további áldozatokat és teherterteleket mind kevésbé fogadta el a lakosság. A választásokon ekkor azok a politikusok kapták a bizalmat, akik egy folyamatban lévő háború mielőbbi befejezését ígérték. Visszatérve az amerikai demokrácia működésére, az Egyesült Államok vietnami és iraki háborújára: az egykori Lindon B. Johnson elnök és a közelmúltban elnökké választott Barack Obama programjának homlokterében egyaránt a hadműveletek gyors befejezése és az amerikai katonák mielőbbi hazatérése állt. Az USA közép- és közeli keleti politikájának obamai átalakítása ugyanakkor azt jelentheti, hogy a hangsúly Irakról Afganisztánra és Pakisztánra helyeződik át. Míg előbbi az Egyesült Államokkal és a NATO-val szembeálló tálibok és a terrorizmus fő fészkevé vált, az utóbbi országban a belpolitikai forrongás, a politikai erők megbízhatatlan fellépése a militánsok és a szélsőséges muszlimok ellen, valamint a követhetetlen törzsi összetűzések sora okoz súlyos feszültségeket. E két országban az amerikai beavatkozás – meghirdetésének időszakában – támogathatónak látszott, és a média ellenérzésével sem találkozott.

---

¹⁶⁷ Az emlékhelyet a Csendes Óceán egy fürdőzők számára kijelölt partszakaszának közvetlen szomszédságában létesítették az arlingtoni katonai temető mintájára (Arlington West, Santa Monica Beach). Keresztek ezreit állították fel az elesettek neveivel, képeivel, egyiken-másikon Dávid-csillag vagy félhold látható. A közzétett képek súlyos sebesültek, közöttük iraki civilek, gyerekek fotóival is sokkolnak. A szervezők szerint, ha az iraki áldozatoknak is hasonló emléket állítanának, 200 km partszakasz sem lenne elegendő. Utóbb, ahogy az elesettek száma nőtt, egyes, jelképes fejfákat már pirosra festettek: ez tíz katona emlékhelyét szimbolizálta.

¹⁶⁸ A lakosság tájékoztatásának illetve befolyásolásának másik módszere a röplapszórás volt. Irakra több mint 40 millió röplapot dobtak a támadások megkezdése előtt, és újabb 40 milliót a hadjárat során.

Mindezek után joggal merül fel a kérdés: bizonyítható-e a közvélemény nyomásgyakorló szerepe a döntéshozásra, és mérhető-e ebben az elektronikus média szerepe? Egzakt módon bizonyára nem. A politikai döntés kialakítására a közvélekedés nem direkt módon hat, és amit képvisel, nem feltétlenül esik egybe meghatározó politikai erők, lobbycsoportok érdekeivel, szempontjaival. Nyilvánvaló azonban, hogy a politikai, környezetvédő, stb. mozgalmak, békedemonstrációk hatása a képi megjelenítéssel nyomatékot kap és megsokszorozódik. Az, hogy a vizuális hatás a mindennapi élet szerves része lett, nyilvánvalóvá teszi, hogy a politikai véleményformálás új útjaival és lehetőségeivel a jövőben mind jobban számolni kell.

Az új kommunikációs technológiák új nyelvi kultúrát, fogalmi világot, szakszókincset teremtettek, amely a katonai tevékenységekhez fűződő nyelvi fordulatokban is elterjedt, és mára elkerülhetetlenül használatossá vált. Az elektronikus médiának részessége van abban, hogy korunk háborúinak új elemeit megújított fogalmi apparátussal tárta a közvélemény elé, tágítva-színesítve a képi élményt kísérő kommentár szókészletét.

A közvélemény visszajelző szerepe – mint láttuk – még a hírközlésben úttörő Egyesült Államokban is egyirányú volt. Vagyis az elektronikus eszköztár a koreai, vietnami, de a későbbi háborúk során is csupán az információ tartalmi és vizuális kiközvetítésével érte el hatását, a visszajelzés más, közvetett utakon történt: elsősorban a közvélemény-kutatások elemzése és visszatükröztetése útján.

Mely területeken, és milyen irányban bővíthetők mindezek után az elektronikus kommunikáció lehetőségei?

A közvélekedésre mind többféle eszközzel lehet hatást gyakorolni, és ezeket mind kifinomultabb módszerekkel alkalmazzák. Ugyanakkor a műholdas televíziós hírcsatornák szaporodása és az internet penetráció növekedése egyre nehezebbé teszi a vélemények, nézetek globális vagy akár regionális befolyásolását. A hírszolgáltatók robbanásszerű gyarapodásával könnyen elérhető lehetőséggé vált a közönség számára, hogy olyan híreket olvasson, böngésszen vagy nézzen, amelyek megerősítik nézeteit, már kialakult világképét. Az az arab néző, aki úgy ítéli meg, hogy a CNN tudósítása ellentétben áll a hírekkel

kapcsolatos nézetrendszerével, egyszerűen átkapcsolhat például az al-Dzsazírára, és az eseményeket a sajátjával nagyobb összhangban álló perspektívából követheti.¹⁶⁹

Sokak véleménye, hogy nincs messze az idő, amikor a számítógépek virtuális tere, a kibertér a hatalom ellenőrzésének közvetlen eszközévé válhat. Az érdekcsoportok, a véleményalkotók önálló weblapokon képviselik meggyőződésüket, ily módon is befolyásolva a döntéshozást. A nyitott hálózatok a közéletiség olyan bázisaivá válnak, amelyek formálni tudják a mai képviseleti rendszerek álláspontját. A jövő dilemmája, hogy a mind önállóbb életet élő internet, illetve a kiterjedt nyitott hálózatok sokrétűsége milyen új döntéshozói „rendbe” szervezhető.¹⁷⁰

Az új lehetőségek azonban új veszélyeket rejtjenek. Minél szélesebb körben használják a modern kommunikációs eszközöket a tájékoztatásban, annál jobban felkeltik a „sötét erők” érdeklődését is. A hackerek rendszeresen próbálkoznak kormányzati és katonai oldalak feltörésével, így a NATO, a Kreml, a Pentagon weblapjait naponta érik támadások. A „kiberkémek” tevékenysége általánossá, az információs háború részévé vált; az amatőröket profi „hackerkatonák” váltották fel. Ennek frontja lett például a 2000 tavaszán kirobbant kínai-amerikai hackerháború, vagy a Közel-Kelet interneten dúló harcai. A világhálóra rátelepült a hackerek külön társadalma, gyakran szövetkezve bűnözőkkel, károkozókka, megfélemlítőkkel, súlyos biztonsági veszélyeket okozva. Ez a kihívás új technológiai versenyt indukált a támadások elhárítására. A „kiberháború” a hagyományos műsorszórást is veszélyezteti. A műholdak „levadászása” már nem okoz gondokat. Kína például 2007. januárban demonstratívan „szedte le” az égről egyik elavult műholdját.

Az „újmédia”¹⁷¹ megjelenése a háborúk kommunikációjában is újfajta lehetőségeket és új formákat teremtett. A legújabb háborús konfliktusok mutatták meg a háborús naplók, az úgynevezett warblogok jelentőségét. Ezek nem tekinthetők ugyan a szó tradicionális értelmében vett haditudósításnak – többnyire nem hivatásos sajtómunkások készítik és az újságírással szemben támasztott követelményeknek sem mindig felelnek meg – személyes jellegük és cenzúramentességük azonban ellensúlyozhatja a hivatalos tájékoztatás

¹⁶⁹ A második Öbölháborús során Irak felismerte az al-Dzsazíra által képviselt hatalmat, és a tudósítások Irakkal szemben barátságos hangvételének érdekében ügynököket szivárogtatott be a hírszolgálat szervezetébe.

¹⁷⁰ Bővebben Mészáros Rezső: A kibertér társadalomföldrajzi megközelítése. Ld. Balogh Gábor (szerk.): Az információs társadalom dimenziói i.m. 218-221. p.

¹⁷¹ A kifejezés a fogalomra az Egyesült Államokban használt „new media” tükörfordítása.

irányítottságát, esetenként manipuláltságát. Számos olyan cselekményre derült fény az új eszköztár segítségével, amely egyébként titokban maradhatott volna a hagyományos médiumok könnyebb ellenőrizhetősége, irányíthatósága okán. Az így napvilágra került eseményeknek nemritkán súlyos következményei voltak.

A fegyveres összeütközések nyilvánossága napjainkban

A közvélemény úgyszólván a világ királya, az erő pedig a zsarnoka.

Pascal

A tudásra alapozott haderő működése napjainkban már gyökeresen más alapokon nyugszik, mint a tradicionális hadsereg. Alkalmazásának elve ma is alapvetően ugyanaz: emberekre és szervezetekre kell tömegméretekben hatást gyakorolnia. Évszázadokon át ez Clausewitz elveinek megfelelően zajlott, az erőszakra és az erő alkalmazására fókuszáltnak, az Alvin Toffler¹⁷² definiálta „erő típusú hatalom” eszközrendszerével. Az információ korában e hatást már az új, a „tudás alapú hatalom” korszakának szellemében és módszereivel kell elérnie a ma hadseregének, vagyis az információs korszakra jellemző eszközrendszerrel: a tudással, az információval kell hatást gyakorolnia a társadalomra és a hatalom képviselőire. Azaz a tömeges hatásgyakorlás folyamatában már nem a fegyverek játsszák a domináns szerepet, hanem a tudás, az ismeret, a kommunikáció és annak mediatizált, elektronizált és digitalizált formái.¹⁷³

A médiabefolyás valamennyi összefüggésének különös hangsúlyt ad, hogy csak a tájékozott és autonóm állampolgárok tudnak fontos kérdésekben, így a katonai kérdésében is megfontolt, megalapozott véleményt formálni.

A háborús célokat támogató vagy ellenző média szerepe a háborút viselő diktatúrák és demokráciák esetében igen eltérő. A totális rendszerekben magától értetődően – bár korántsem önszántából – szegődött a hatalom szolgálatába, hogy annak véleményét közvetítve megnyerje a tömegeket, ezzel biztosítva a rendszer működését. A médiairányítás szigorú korlátok között zajlik, jóllehet „... a tudásmunkások – és bizonyos értelemben ide

---

¹⁷² Toffler az emberiség három nagy civilizációját különbözteti meg: az agrártársadalmak korszakát, amelyben a háborúk a gazdagság és a hatalom forrását jelentő földért és területért folytak, az ipari társadalmak éráját, ahol a termelőeszközök megszerzése volt a küzdelmek célja, és az információ korát, amikor is a tudás és a hatalom birtoklásáért és terjesztéséért zajlik a harc.

¹⁷³ Ld. Szeles Péter: Kommunikációs paradigmaváltás szükségessége a Magyar Honvédségben. In: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_23.html 2009. 06.02.

sorolható az igényes média is – ellenállnak a hierarchia által legitimált hatalomnak...”.¹⁷⁴ A diktatórikus rezsimek, a katonai puccsok és államcsínyek világa „kommunikációjának” mindig is bevett eszközei voltak a sajtótájékoztatók – ma már többnyire képi – közvetítései, amikor a hatalmi hierarchia valamely képviselője az ellentmondás lehetősége nélkül ismertette az állami vezető(k) lépéseit.

*A diktatúrák betörni, a demokráciák megnyerni kívánják a médiát. Miközben az autokratikus rendszerek a megfélemlítés minden eszközével arra törekednek, hogy hírközlő eszközeik a hatalmi gépezet pórázán működjenek, a demokratikus hatalmak tudják, hogy aki nyilvánosságot kap, vagy a nyilvánosság eszközeit birtokolja, megsokszorozza szavai hatását, és ha véleményéhez egyetértő bázist, netán szerveződést talál, komoly politikai fegyverhez jut.*¹⁷⁵ A hírközlésnek plurális módja és lehetősége van morális álláspontjának kifejezésére. Megteheti ezt akkor is, amikor kormánya – politikai érdekei mentén – rossz ügyek, antidemokratikus rezsimek mellé áll. Vagyis a sajtó szabadsága jó esetben azt jelenti, hogy az újságírónak nem kell beállnia egyetlen szekértáborba sem, képviselheti semleges, illetve erkölcsi álláspontját, és ennek pozíciójából gyakorolhat – félelem nélkül – kontrollt akár a hatalom felett is. Így aztán maga a hatalom is tart a médiától, és – mivel szüksége van képi és nyelvi eszköztárára – annak megszerzésére, kézbentartására, de legalább szimpátiájára törekszik.

A történelem számos olyan esetet jegyzett fel, amikor külpolitikai és hadviselési kudarcok vezettek államfők, kormányok bukásához. Ha a legutóbbi évtizedekből akarjuk felidézni rossz katonai döntések politikai következményeit, az amerikai demokrácia közelmúltjából is szemléletes példákat választhatunk. Elég a vietnami háború máig ható eseményeire utalni. E délkelet-ázsiai országban zajló amerikai beavatkozás alakulására a világ közvéleménye – és az idő múlásával egyre erősödő belső ellenállás – döntő befolyással volt. Számos amerikai katonának az volt a véleménye, hogy a vietnami háborúban elszenvedett vereségüket nem elsősorban a pénzügyi és katonai erőforrások hiánya, a szovjet segítség, vagy a vietnamiak hősiessége okozta, hanem az „információs háború” hibái: az amerikai

---

¹⁷⁴ Tomka János: A megosztott tudás hatalom. Budapest, 2009, Harmat Kiadó, 193. p. Bár a szerző megállapítása alapvetően a gazdasági vezetőkről szól, általánosságban is igaz.

¹⁷⁵ Egyre szaporodnak például az olyan radikális, egyszerre globális és nemzeti jellegű civil internetes közösségek, amelyeknek a célja egyfajta közvetlen demokrácia megvalósítása.

fegyveres erők lesújtó hazai és nemzetközi imázsa, és a háborúval, a kormányzat vietnami politikájával szemben tanúsított elutasító magatartás a határokon belül és kívül.¹⁷⁶

Az elektronikus média jelentős hangulatformáló hatása ekkor bizonyítható először, egyes kutatók véleménye szerint elsősorban a valóság naturalis bemutatása miatt fordult az amerikai és a nemzetközi közvélemény a vietnami háború ellen.¹⁷⁷ A televíziós tudósítók nap mint nap „testközelbe” hozták a dzsungelháború kegyetlenségét, a napalmbomba, a lombtalanító vegyi anyagok pusztításait, és nagyban hozzájárultak annak tudatosításához, hogy az Egyesült Államok katonai győzelmének nincs reális esélye. Egyértelművé tették: minden további harci cselekmény értelmetlenül követel újabb áldozatokat.¹⁷⁸ Ezzel máig tartó polémia tárgya lett, hogy a semmiben sem korlátozott haditudósítások vajon jó eszközei-e – éppen háborús körülmények között – a nemzeti törekvések hitelének?

A médiabefolyás klasszikus példajaként említhető az az eset, amelynek során a televíziós tudósítások hatására Szomáliában félbeszakadt az amerikai intervenció. A televízió képsorai, amelyeken az látható, amint egy amerikai pilóta holttestét Mogadishu utcáin vonszolják végig, akkora sokkot váltott ki, hogy az amerikai közvélemény a beavatkozás azonnali befejezését követelte. Ez meg is történt.

További két epizód is jellemzi a média erőteljes befolyását. Az amerikai Pueblo nevű hadihajó észak-koreai túszul ejtése 1968-ban, valamint az amerikai nagykövetség iráni elfoglalása 1979 karácsonyán messzeható politikai következményekkel járt. A két esemény katonai megoldása során elszenvedett amerikai presztízsveszteség – nem utolsósorban a médiumoktól befolyásolt közhangulat hatására – végül a demokrata párti kormányzat választási vereségéhez vezetett.

A konfliktusok hiteles ábrázolásának az elektronikus médiában sok kritériumnak kell megfelelnie. A híradásoknak kiegyensúlyozottnak és objektíveknek kell lenniük. A nagy tekintélyű Reuters hírügynökség például munkája során minden szempontból

---

¹⁷⁶ Don Oberdorfer, A The Washington Post egykori katonai tudósítója nyilatkozta egy alkalommal, hogy „Katonatisztek egész generációja nőtt fel abban a meggyőződésben, hogy a sajtó volt a probléma, nem az ellenség”. Belknap, i.m. 102-103. p.

¹⁷⁷ A vietnami volt az első háború, amelyet a televízió napról napra közvetített. Az esti híradó bevitte a családok otthonába a háború borzalmait, a csillagos lobogóval letakart koporsókat.

¹⁷⁸ Az elektronikus publicisztika megrázó képsorai nyomán valóságos tömegmozgalom bontakozott ki az amerikai nagyvárosokban. A háborút megjárt, fizikailag és pszichésen sérült vietnami „veteránok” nagyszabású tömegdemonstrációkon számoltak be arról, amit átéltek. Sokan megtagadták a katonai szolgálatot. A kenti állami egyetemen a Nemzeti Gárda egy háborúellenes demonstráció négy diák-résztvevőjét lőtte agyon.

objektivitásra törekszik: „Politikánk egyik alapelve, hogy tudósításainkban ne használjunk érzelmet befolyásoló szavakat, kifejezéseket. Ennek megfelelően a »terrorista« vagy a »békeharcos« szó csak akkor kerülhet be a tudósításainkba, ha az egy szó szerinti idézet részét képezi, vagy a szövegkörnyezetből egyértelműen kiderül, hogy a használatuk egy harmadik, tőlünk teljesen független fél számlájára írható. Tartózkodunk a tudósításokban szereplő személyek jellemzésétől és megítélésétől; helyette inkább a személyiségükre, a tetteikre, a hátterükre koncentrálunk, hogy az olvasó – az általunk közölt tények segítségével – maga hozhasson ítéletet.”¹⁷⁹ Más számít terrorizmusnak illetve szabadságharcnak az elkövetők illetve a célpontok, áldozatok szemszögéből nézve. A Reuterst is több kormány próbálta a színpalak mögött rávenni, hogy minősítse terroristáknak országa ellenségeit – sikertelenül. Ez a fajta újságírói „ars poetica” azonban nem minden mértékadó sajtóorgánusra jellemző maradéktalanul. A média legtöbbször a kormányzatok kritériumait alkalmazza egyes események minősítésekor. 2001 októberében a CNN honlapján a következő közlemény volt olvasható: „Több híradásban elhangzott az a téves közlés, hogy a CNN nem minősítette »terroristák«-nak a World Trade Center és a Pentagon ellen elkövetett támadások végrehajtóit. Az állítás nem a valóságot tükrözi. A CNN következetesen terroristáknak nevezte a gépeltérítő támadókat, és ezt az elnevezést fogja használni a jövőben is.”¹⁸⁰

Fontos kritérium továbbá, hogy a médiumoknak a folyamatokat és történéseket minden oldalról meg kell világítaniuk és elemezniük, lehetőleg az érintett tudományterületek eredményeire és a téma szakértőinek véleményére támaszkodva. Kevés olyan hír van ugyanis, amely „önmagáért beszél” és így elegendő a közönség tudomására hozni, a legtöbb társadalmi jelenség, esemény megértéséhez szükség van egy sor kiegészítő információra: a történelmi háttér, a politikai, gazdasági, kulturális környezet ismeretére.

Ugyanakkor a haditudósítás kérdésköre napjainkban egyre kevésbé szűkíthető le csupán újságírói szakmai problémára. A saját kiküldött haditudósító a mértékadó médiumok számára jelentős presztízstényező. Haditudósítók általában csak a szakma legkiválóbbjai lehetnek, ám ez nem jelenti azt, hogy ez a munka végezhető kizárólag szakmai szempontok szerint, hiszen *a média e területére különösen érvényes, hogy „negyedik hatalmi ág”-ból néha a hatalom eszközévé válik, legalábbis a hatalom gyakran igyekszik kihasználni a sajtó*

---

¹⁷⁹ Solomon, Norman – Erlich, Reese: A célpont: Irak. Ami a médiatudósításokból kimaradt. Pécs, 2003, Alexandra, 47. p.

¹⁸⁰ Uo. 46. p.

presztízsét. A „háború egyenes adásban” történő közvetítése a tájékoztatás objektivitásának látszatát hivatott fenntartani, ugyanakkor a sajtó képviselőinek korlátozása, mozgásterük szűkítése, katonai egységekhez történő beosztásuk, az elkészült tudósítások cenzúrázása azt jelzi, hogy működésük voltaképpen a harcterek új dimenzióját jelenti.

A közvélemény alakításában a médiának rendkívüli morális felelőssége van. E felelősség abból is fakad, hogy a sajtónyilvánosság szabadságát össze kell vetni a biztonsági és a hadászati érdekekkel, azaz az információ nem lehet több annál, mint amennyi katonai érdeksérelem nélkül közölhető.

Az elektronikus médiával és az új tömegkommunikációs eszközök megjelenésével az információ a nemzetállami szintekről a globális szintek irányába tágul, azaz a „nyilvánosságok” mikro, mezzo és makro szintekre tagolódnak. Ez jól tükröződik a katonai közlések, háborús tudósítások és képsorok területén is, átfedésekkel ugyan, de megkülönböztethetően. Vagyis a „mikro-nyilvánosság” katonai-biztonsági közlendői szubnacionálisak, lokális érdekűek, míg a mezzo-szintű tájékoztatás – főképpen veszélyhelyzetben – a nemzet, az állam céljaira és feladataira koncentrálnak, azokra mozgósít. A „makro-nyilvánosság” átfogóan elemez, mutat be globális biztonsági és katonapolitikai helyzeteket.

A politikai-katonai elitnek ennek megfelelően kell kommunikációs stratégiát választania. „A tudományos-műszaki fejlődés erőteljesen relativizálta az egyoldalú előnyt, a haditechnika fejlődése önmagában nem csökkenti a háborús veszélyt, erre csak a felelős emberi tényezők *értelemkommunikációja* képes.”¹⁸¹ (A befogadó közvélemény ellenszenvét vagy szimpátiáját alapvetően határozhatja meg, hogy milyen az elektronikus médiában megjelenő exponált személyiség helyzetelemzése, állásfoglalása és meggyőző ereje, amikor a nemzetbiztonságot veszélyeztető bármilyen fenyegetettségben vagy háborús konfliktusban meggyőző érvekkel kell a döntéseket igazolni.)

A korábban természetes médiafunkciót, amely a nemzeti célokra központilag és egységesen mozgósított, mindinkább veszélyezteti a tömegmédia elterjedésével együtt haladó elbulvárosodási (tabloidizációs) folyamat. A katonai témák vulgáris ábrázolása, „játékosítása”

---

¹⁸¹ Harai Dénes: A kommunikáció jelentősége, funkciói és sajátosságai a Magyar Honvédségnél az állomány közgondolkodásának, meggyőződésének, közvéleményének formálásában. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1991, Magyar Honvédség Zrínyi Miklós Katonai Akadémia, 116. p.

az interneten, a valóban fajsúlyos külső és belső biztonsági témák összemossa, felületes, tabloid megközelítése a honvédelmi nevelés súlyos gondját veti fel szinte valamennyi nyugati demokráciában. Az interaktivitást eröltető médiakommunikáció, az „új média” jó lehetőség lenne az irányított párbeszéd katonai ismeretközlésre, de a diskurzusba bevont állampolgárok többnyire a mikro illetve makro szintű kérdésekben szólalnak meg. A katonai ismeretterjesztés, a biztonsági témák megvitatása e téren is áldozatul esik a piaci szempontoknak, a nézettségnek, az eladhatóságnak.

Ebben a médiahelyzetben a súlyos kérdéseket felvető politikai-katonapolitikai közszereplők azon igényének kielégítésére, hogy éles helyzetekben nemzetstratégiai döntésekhez a média útján szerezzenek társadalmi legitimitációt, a sokszólamú média egyre kevésbé bizonyul alkalmas eszköznek, és ezzel a demokratikus hatalomgyakorlás egyik legfontosabb eszköze válik egyre korlátozottabban alkalmazhatóvá. (Mindez különös kontrasztban jelenik meg militáns és támadó szándékú hatalmak és erők összevetésében, ahol az erő demonstrálása és annak ideológiai megokolása a nemzeti önérzet hétköznapi része.)

Michael Gurevitch médiakutató Blumler 1989-es megállapítását idézi: „A hírközlő média nem csupán kiválogatja és listázza a világ eseményeit. Az határozza meg a világ véleményét is. Jelenleg az első számú alakítója a világ közvéleményének, és a legfőbb tényező annak elhatározásában, hogy miről kell beszélni, mit kell dicsérni, esetleg hibáztatni valamiért...”¹⁸² Gurevitch tovább is megy tanulmányában: példák sorával igazolja, hogy a televízió kameráinak jelenléte az események alakulására is hatással volt, mint a közvetett diplomácia eszköze, mint mozgósító vagy szimbolikus erő. Tárgyunk szempontjából a Perzsa-öböl és a volt Jugoszlávia háborús eseményeire utal; az előbbi esetben Irak vezetője és az amerikai elnök tévéinterjúkon kommunikált egymással.

A tudósítók esetenkénti illetéktelenségének, szereptévesztésének már említett aggályai ilyen esetekben többnyire felvetődnek. Ilyen a szerkesztői beavatkozás vagy a hagyományos tudósítói normák áthágása is. A szerző példaként idézi az Öbölháborút, ahol a riporterek tudták: „...iraki vendéglátóik az ő segítségükkel azt próbálják tudatni a Nyugattal, hogy ők hogyan látják a konfliktust, ennek ellenére sok nyugati televízió néző azzal vádolta őket, hogy

---

¹⁸² Gurevitch, Michael: Az elektronikus sajtó globalizálódása. In: Média, nyilvánosság... i.m. 1001. p.

»iraki propagandát terjesztenek«.” 1986-ban, Tripoli amerikai bombázásakor a nyugati stábok líbiai segítséggel tudósíthattak a civil áldozatokról, de katonai területeken nem forgathattak.¹⁸³

Diana C. Mutz írja tanulmányában: a televízió megjelenése a huszadik század második felében felerősítette a média hatalmába vetett hitet, és a politikára gyakorolt hatást. Idéz egy publicisztikát, amely az U. S. News and World Report hasábjain 1987-ben jelent meg *Television's blinding power: how it shapes our views* címmel; e szerint a televízió elvakító erejének tulajdonítható egyebek között a közvélemény szembehelyezkedése a vietnami háborúval. A cikkíró szerint az USA politikáját „...a saját kezelésébe vette és bizonyíthatóan maga alá gyűrte a televízió.” Ezzel jár együtt egy olyan torzulás, hogy a média hivatásos szakemberei maguk is politikai erőnek tekintik magukat, és túlértékelik szerepüket a folyamatok alakításában, a nemzeti politika meghatározásában.

A média hatalmának az Egyesült Államokban más országokhoz mérten is túl nagy jelentőséget tulajdonítanak. Míg egy közvéleménykutatás során a válaszadók 88 %-a igen nagy, meglehetősen nagy, illetve nagynak ítélte a média befolyását, Franciaországban, Németországban, Nagy-Britanniában, Spanyolországban e százalékarány lényegesen (15-25 %-al) kisebb.¹⁸⁴

***

Az első és a második világháború haditudósítóinak még természetes, nem kifogásolható feladata volt, hogy minden helyzetben, ameddig csak lehetett, lelkesítő sikerekről adjanak hírt a hátországnak. A hazafias buzgalom és lelkesültség azonban gyakran uszító propagandába csapott át. A valóságot valamennyi hadviselő oldalon csupán a vezérkarok és a legfelső politikai irányítók ismerték.

A fronttudósítások jellege azóta alapvetően változott meg. A kül- és belpolitikai szerkesztőségekben professzionális, katonai témákra szakosodott, képzett újságírók, tévés személyiségek, operatőrök dolgoznak, akik a világ konfliktusainak helyszínein többnyire szem előtt tartják kényes feladatuk szakmai kritériumait. Mivel a tájékoztatás reakcióideje lecsökkent, a harci cselekmények vizuális élménye – csakúgy, mint más képi információ –

---

¹⁸³ Uo. 1001. p.

¹⁸⁴ Mutz, Diana C.: Túl a személyes befolyáson – a személytelen társulások növekvő befolyása. In: Média, nyilvánosság... i.m. 831-834. p.

szinte késedelem nélkül jelenik meg az otthonokban. A hatás legtöbbször mindenhez hozzáadódott korunkban is megrázó. Míg korábban például a háborús veszteségek hírei inkább csak számokat jelentettek, addig ma a képi megjelenítés élménye a távoli szemlélőt is sokkolja. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy az átlagemberek döntő többsége elkötelezett a biztonság mellett. Irtózik az erőszaktól, a kegyetlenségtől, együtt érez a kiszolgáltatottakkal, az áldozatokkal. Tudatában van annak, hogy az elmúlt háborúk jelentős részében olyan célokért kellett fegyvert fogni, amelyek egy szűk hatalmi csoport érdekében álltak.

Jóllehet nincs reális esély arra, hogy a fegyveres konfliktusok a jövőben elkerülhetőek legyenek, mégis reményt keltő az ENSZ, a NATO, az Európai Unió és más nemzetközi szervezetek katonai misszióinak küldetése. Komplex feladataik között elsősorban a békefenntartás, a válságkezelés, a destabilizáló tényezők leküzdése szerepel. Többnyire mindennapos kapcsolatban vannak a helyi lakossággal, így tevékenységüket különös figyelem övezi. Az elektronikus hírközlés is széles nyilvánosságot biztosít e különleges, nehéz szolgálat bemutatására.¹⁸⁵

A katonai feladatkörök és tevékenységek tekintetében is bonyolulttá váló világunkban nem könnyű eleget tenni a tömegművelés szemben támasztott követelményeknek. Az eltérő civilizációk, a Közel-Kelet, a dél-európai nacionalizmusok frontjain¹⁸⁶ dolgozó sajtómunkásoknak közel sem egyszerű félretenni elkötelezettségüket, egyéni álláspontjukat, hogy tudósításaik mindenben megfeleljenek a sajtóetika legáltalánosabb elvárásainak. Gyakran dolgoznak életveszélyben, illetve olyan körülmények között, amikor maguk sem vonhatják ki magukat az események hatása alól. „A riporter... hármasszorításban él. Lelkiismerete azt diktálja, hogy tudósításai egyaránt szolgálják az igazságot, a nemzeti érdeket és a humanista, morális szempontokat. Önmagával kerül konfliktusba, ha ez a három

---

¹⁸⁵ A Magyar Honvédség kiterjedt nemzetközi szerepvállalása kapcsán írja a szakértő Padányi József e missziók kontrolljáról: a sajtó munkásai – más tényezőkkel együtt – „...elemzik és értékelik a szakmai tudást, a viselkedést, az ellátást és felszerelést. Számon kéri a pártatlanságot, a kiegyensúlyozott és kiszámítható munkavégzést, és érzékenyen reagálnak minden félreérthető gesztusra.” Padányi József: A nemzetközi missziók értékrendje a katona szemével. Ld. Egyetemes értékek... i.m. 81. p.

¹⁸⁶ A világfejlődés sokszínűségét elemzi, a fejlődés különbségeit csoportosítja Kiss. J. László nagyság, történelmi és kulturális (ideológiai, vallási) hagyományok, gazdasági fejlettség valamint más meghatározó jegyek alapján. Kiss J. László: Vesztfálián „innen” és „túl”. In: Vértessy László (szerk.): Katakizmak csapdája. Budapest, 2008. TSR Modell Kft. 118. p.

szempont nincs összhangban egymással, vagy ha az egyik ellentmond a többinek. Melyiket helyezze előtérbe? – kérdezi monográfiájában Szegő Krisztina.¹⁸⁷

Ez valóban nehéz kérdés, de kézenfekvő a válasz is: mértéktartó és igényes sajtómunkás az emberiséget, munkája legfőbb szakmai követelményét soha, semmilyen helyzetben nem adhatja fel. Példa a múltból és a mából: sok évtizede annak, hogy a dél-vietnami My Lai falu civil lakói ellen elkövetett amerikai katonai megtorlás híre és képei bejárták a világot. A média az esztelen mészárlás leleplezésében csakúgy morális feladatának tett eleget, mint a közelmúltban az Abu Ghraib-i kínzások leleplezésével. Közismert az is, hogy a guantanamói fogolytábor akkor került a figyelem középpontjába, amikor a New York Times kiszivárogtatása nyomán a média hozzájutott és közzétette a kegyetlenkedésekről és megalázásokról készült belső felvételeket.¹⁸⁸

A sajtónak mindig is nagy szerep jutott abban, hogy a társadalom miképpen fogadja el a háborút, illetve hogyan viszonyul a hadviselők valamely oldalához. Casus belli nélkül azonban nincs háború, az arra történő mozgósításhoz meggyőző indok kell. A megfelelő ellenségkép kialakításával ugyanakkor el lehet fogadtatni a tömegekkel akár a nyers erőszakot is.

Ennek következtében a politikai- és hadvezetésnek ma már sokkal nagyobb figyelmet kell fordítania a tájékoztatásra, és a média-faktor ugyanúgy a hadművelati tervek részét képezi, ahogy az ellenség, a szövetségesek vagy a környezet. Lényeges elem a kommunikációs fegyver bevetése, a tömegkommunikáció az arzenál részévé vált. A tájékoztatásban fontos szerep jut a „beépített tudósító” intézményének.¹⁸⁹

Sajátos ellentmondás, hogy a médiának meghatározó szerepe lehet mind a konfliktusok szításában és kirobbantásában, mind pedig megoldásukban és a béke megteremtésében. Ez a sajtó munkásainak kényes etikai felelősségét veti fel.

A sajtó ugyanis a médiapiaci pozícióharcban nem mindenkor szorítkozik az objektív, tárgyyszerű tájékoztatásra. A hírverseny, a képi szenzációk hajszolása esetenként

---

¹⁸⁷ Szegő i.m. 156. p.

¹⁸⁸ Ld. a téma nemzetközi jogi háttéréről Lattmann Tamás: Fogolytábor a guantanamói támaszponton. Nemzet és biztonság, 2009. 4. sz. 10-18. p.)

¹⁸⁹ Az Öböl-háború után Richard Haas, az USA Nemzetbiztonsági Tanácsának nevében megköszönte az újságíróknak és a tudósítóknak a háborús erőfeszítésekben való közreműködést.

szereptévesztésekhez, sőt külpolitikai, diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett. Mindez élesen veti fel annak követelményét, hogy a sajtóetika kérdései katonai relációban különös figyelmet kapjanak.

Szakértők felhívják a figyelmet arra, hogy a terrorista szervezetek megítélésében óvatosan kell eljárni: az eddigi elszigetelt csoportok – és ebben a média- eszközöknek is szerepe van – olyan szervezett erőként jelenhetnek meg, amelyet már elfogadott társadalmi erők legalizálnak. E fejlemény politikai megítélését is módosítja, akkor is, ha agresszív katonai erőként lép színre, és minden jogi normát figyelmen kívül hagy. Így a terrorista eszközökkel vívott háború kapja ma talán a legnagyobb médiapublicitást a világon, és kelti a legnagyobb félelmeket a polgári lakosság körében. Olyan – kiszámíthatatlan – katonai jelenségeként kell számolni vele, amelyet katonai eszközökkel kell visszatartani.¹⁹⁰

Fontos etikai követelmény a sajtóval szemben, hogy soha ne generáljon hamis közhangulatot. A biztonság vonatkozásában például ez azt jelenti, hogy – Deák Péter biztonságpolitikai szakértő megfogalmazásában – „A felnagyított fenyegetettségi, avagy túlzott, manipulált biztonságérzet meghatározó tényező a politika számára, ténylegesen is befolyásolja a biztonság állapotát, akkumulálhatja a fenyegetéseket és kontrafenyegetéseket egyaránt.”¹⁹¹

Manapság a konfliktusok információs stratégiáját csakúgy gondosan megtervezik, mint a katonai lépéseket. A küzdelem nem csak a hadszíntéren, hanem a média bázisain is zajlik. A harctéren jelen vannak a kamerák, amelyek elkötelezettségük szerint igazolni törekednek a háború igazságos jellegét, vagy annak ellenkezőjét. A morális felelősség valamiféle uniformizálása ugyanakkor igen kényes, szinte lehetetlen kívánalom. Bonyolulttá váltak a világfolyamatok, nincsenek egyértelmű igazságok, és sokrétű a véleményalkotás. Az eltérő civilizációk, a Közel-Kelet nem szűnő konfliktusa, a délszláv nacionalizmusok, az önállósuló volt szovjet köztársaságok frontjain dolgozó sajtómunkásoknak nem egyszerű félretenniük elkötelezettségüket, álláspontjukat, érzelmeiket, hogy tudósításaik maradéktalanul megfeleljenek a sajtóetika legáltalánosabb elvárásainak. Gyakran dolgoznak

---

¹⁹⁰ Ld. Tálás Péter – Trautmann Balázs: A terrorizmus világa. [2.] Változó fogalmak. Magyar Honvéd, 2009. 4. sz. 8-9. p. A terrorizmus fogalmának változását taglaló cikk a Palesztin Felszabadítási Szervezet, az Afrikai Nemzeti Kongresszus, az algériai felszabadító mozgalom, bizonyos vonatkozásban a Koszovói Felszabadítási Hadsereg példáit idézi, illetve a posztmodern iszlám terrorszervezetek sokrétű társadalmi beágyazottságát.

¹⁹¹ Deák Péter: Biztonságpolitikai előrejelzések módszertani kérdései. Magyar Tudomány, 1994, 9. sz., 1086. p.

életveszélyben, illetve olyan körülmények között, amikor nem képesek kivonni magukat az átéltek hatása alól.¹⁹²

---

¹⁹² A Nemzetközi Újságíró Szövetség elvárja és számon kéri az etikus magatartást, de akkor is szolidáris valamennyi szakmabelivel, ha nem mindenben osztja álláspontjukat.

Összegzés

A tömegkommunikációs eszközök fejlődése forradalmasította az információ továbbításának lehetőségeit térben és időben egyaránt. *Napjainkban valamennyi fontos esemény, jelenség szinte azonnal, szemléletesen és egyszerre több csatornán eljut a véleményalkotó közösségekhez. Igaz ez akkor is, ha még jelentős a világ civilizációs-technológiai egyenetlensége, és eltérő a médiairányítás eszköz- és követelményrendszere.*

A média és a politika viszonya igen összetetté vált. A közéleti kommunikáció a különféle elitcsoportok együttműködésén alapul, miközben bonyolult viszonyrendszerük rejtve marad a közönség előtt. A médiakonform események megrendezése, a politikai marketing pedig – mint a versengés fő műsorpolitikai eszköze – még áttekinthetlenebbé teszi a nyilvánosság szerkezetét, és visszahat a politika napirendjére is.

A hírközlők ma már nem pusztán bemutatják és értelmezik a történéseket, hanem befolyásolják, alakítják is azokat. *A média szerepe a társadalmi folyamatok alakításában, a közgondolkodás formálásában mára megkerülhetetlen lett.* Nem csekély része van abban, hogy a kül- és belpolitikai eseményeket, így a konfliktusokat, a háborúkat gyakorta heves reakciók, olykor népmozgalmak, tömegmozgalmak kísérik, amelyek törekvései eltérnek a hatalmi céloktól, vagy éppen ellentétesek azokkal. E mozgalmakban nem ritkán kap hangot a morális megfontolás; az erőszak elvetése, az igazság, a szabadság vágya és tisztelete. *Számos példa bizonyítja a közelmúlt történetéből, hogy a hatalom meghajolni kényszerült a nyilvánosság ereje előtt, és a mértékadó elektronikus médiumok befolyásának meghatározó szerepe volt ebben.*

Az elektronikus média a maga sokoldalú eszköztárával azt is megmutatja, amit a szó és az írás – bármily érzékletes – nem képes visszaadni. Ezért van különös jelentősége és felelőssége a megrázó, elrettentő világesemények, így a fegyveres konfliktusok plasztikus ábrázolásában. Szerepe azonban nem merül ki ebben; *olyan kommunikációs eszközzé fejlődött, amely ma már jelentős részt vállalhat a konfliktuskezelésben, a szembenálló felek közötti párbeszédben, a biztonság szavatolásában.*

Az egyetemes értékek mellett elkötelezett szervezetek és személyek napjainkban mind nagyobb figyelmet szentelnek katonai kérdéseknek is, megfogalmazzák a modern háborúk sajátos körülményei között főképp a civil lakossággal szemben elvárható katonai viselkedési normákat. *A média, így az elektronikus média súlya és felelőssége e téren is megsokszorozódott: az objektív tájékoztatás kötelezettsége valamint a valós értékek melletti kiállás meghatározó erkölcsi követelménnyé vált.*

Az elektronikus média szerepe alapvetően változott meg a modern háborúban és fegyveres összeütközésekben, és ma már meghatározó része van a biztonság illetve fenyegetettség percepciójának alakulásában. A változásoknak ez a folyamata azonban még nem fejeződött be és nemcsak pozitív hozadéka van: a tömegtájékoztatási eszközök – mindenekelőtt az internet – lehetőségeinek növekedésével annak veszélye is növekszik, hogy a konfliktusok túlnőnek az állami politika által kontrollálható kereteken. Ennek következményei lehetnek globális szerveződések, így terrrorszervezetek internacionális akciói is.

A katonai médiastratégiának harmonizálnia kell azzal a nemzeti biztonsági stratégiával, amely az európai és a nemzeti érdekek összehangolt képviselésével, továbbá a transzatlanti elkötelezettség értékeit képviselve mutat be katonai, katonapolitikai eseményeket. Nem mond ellent a média deklarált szabadságának, ha állásfoglalásait is ez az értékrend hatja át.

Az elektronikus média elterjedése globalizálódó világunkban új fejezete, sok tekintetben alakítója is lett a közelmúlt, a jelen, és lesz a jövő katonapolitikai eseményeinek.

Tudományos eredmények

Az értekezés tudományos eredményeinek a fentiek alapján a következőket tartom:

- bebizonyítottam, hogy az elektronikus média térhódításával alapvető változás következett be a katonai események nyilvánosságában, tartalmi és formai

megjelenítésében, aminek következtében meghatározóvá vált a közvélemény illetve közgondolkodás formálásában;

- igazoltam, hogy az elektronikus média szerepe kiszélesedett a modern hadviselésben: mai funkciója már a tájékoztatás, a hírközlés és a haditechnikai felhasználás komplexitásában jelenik meg, következésképpen hatását, befolyását a háborúk, a fegyveres összecsapások társadalmi megítélésében a politikai és katonai döntéshozók sem hagyhatják figyelmen kívül;
- vizsgálataimra alapozva rámutattam, hogy az elektronikus média megjelenítő erejének meghatározó szerepe van abban, hogy – társadalmi nyomásra – előtérbe kerültek a modern háborúk etikai, hadijogi valamint morális megfontolásai;
- elemzéseim alapján megállapítottam, hogy az informatikai és a hírközlési technológia rohamos fejlődése potenciális veszélyforrássá vált, és ellenérdekelt erők, így terrorszervezetek a civilizáció ellen is fordíthatják;
- bizonyítottam, hogy a jelenkor fegyveres összeütközései során az elektronikus média tevékenysége és a biztonságtudat alakulása között szoros és közvetlen összefüggés mutatható ki.

A kutatás eredményeinek lehetséges felhasználási területei

A dolgozatban vizsgált és elemzett kérdések valamint a levont következtetések érdeklődésre tarthatnak számot a média, különösen az elektronikus média katonai szerepével foglalkozó szakemberek, a téma iránt érdeklődők körében. Kiinduló, gondolatébresztő forrásul szolgálhatnak a katonai cselekmények, fegyveres összeütközések médiamegjelenésének hatására irányuló vizsgálatokhoz. A bibliográfiai jegyzék és a gazdag forrásanyag referenciaként használható fel a témakör további kutatása során. Az értekezés felhasználható továbbá a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen folyó képzésben, illetve a külföldi

misszióra készülő katonák felkészítésében forrásmunkaként illetve háttér-információs anyagként.

Publikációs jegyzék

Paul Virilio Háború és televízió c. művének margójára. Társadalom és Honvédelem 2003. 1. szám

A keresztény és az iszlám kultúra viszonyának elemei a konfliktusokhoz és a háborúhoz. Kard és Toll 2006. 3. szám

A tudománymetria eredményeinek alkalmazása a tudományos kutatómunkában. Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum 2006. 3. szám

Rendhagyó fejtegetés korunk médiaszerepéről. Társadalom és Honvédelem (megjelenés alatt)

Interjú Pásztor Zsolttal. Társadalom és Honvédelem 2009. 1. szám

Fegyveres konfliktusok és tömegmédia (Вооруженные конфликты и СМИ). Hadmérnök 2009. június

Könyv a kiberháború víziójáról. Recenzió. Hadtudományi Szemle (megjelenés alatt)

Developing Network and Internet Services at The ZMNDU. Előadás. (Társszerző: dr. Molnár Mihály)

Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”. 2008. december

Az elektronikus média egyes politikai-katonapolitikai aspektusai. (Társszerző: dr. Láng Péter). Honvédségi Szemle (megjelenés alatt)

Az elektronikus média szerepe korunk háborúiban. TIT HABE kiadvány (megjelenés alatt)

Gondolatok *A médiaerőszak – tények, mítoszok, viták* című könyv kapcsán. Társadalom és Honvédelem (megjelenés alatt).

Felhasznált és áttanulmányozott irodalom

Könyvek

„... a háború szolgálatában” Főszerkesztői értekezletek 1941. szeptember 22. – 1943. augusztus 25. (Szerk. Joó András). Budapest, 2007, Napvilág Kiadó – Magyar Távirati Iroda

1910-1930. Zwanzig Jahre Weltgeschichte in 700 Bildern. Berlin, 1931, Transmare Verlag

A fegyveres összetűzések joga. (Szerk. Ádány Tamás Vince, Bartha Orsolya, Törő Csaba.) Budapest, 2009, Zrínyi Kiadó

Andor László – Tálás Péter – Valki László: Irak. Háborúra ítélve. Budapest 2004, Zrínyi Kiadó

Angelusz Róbert: Kommunikáló társadalom. Budapest, 1983, Gondolat Kiadó

Antal Zsolt – Gászó Tibor – Kubinyi Tamás: Média-befolyásolási technikák kislexikona. Budapest, 2005, Századvég Kiadó

Arendt, Hannah: Múlt és jövő között. Budapest, 1995, Osiris Kiadó – Readers International

Aronson, Elliot: A társas lény. Budapest, 2008, Akadémiai Kiadó

Aronson, Elliot – Pratkanis, Anthony R.: A rábeszélőgépj (élni és visszaélni a meggyőzés mindennapos mesterségével.) Budapest, 1992, Ab Ovo

Az afganisztáni Baghlan tartomány CIMIC kézikönyve. 2007, A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnokság kiadványa.

Az információs társadalom. Az elmélettől a politikai gyakorlatig. (Szerk. Pintér Róbert.) Budapest, 2007, Gondolat Kiadó – Új Mandátum

Babbie, Earl: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest, 2003, Balassi Kiadó

Bajomi-Lázár Péter (szerk.): Magyar médiatörténet – a késő Kádár kortól az ezredfordulóig. Budapest, 2005, Akadémiai Kiadó

Bajomi-Lázár Péter: Média és társadalom. Budapest, 2008, Antenna

Balogh Gábor (szerk.): Az információs társadalom dimenziói. Budapest, 2006, Gondolat-Infonia

Barabási Albert-László: Behálózva – A hálózatok új tudománya. Budapest, 2003, Magyar Könyvklub

Barbier, Frédéric – Bertho Lavenir, Catherine: A média története Diderot-tól az internetig. Budapest, 2004, Osiris Kiadó

Bayer József – Bajomi-Lázár Péter (szerk.): Globalizáció, média, politika. Budapest, 2005, MTA Politikai Tudományok Intézete

Bayer József: A politikai gondolkodás története. Budapest, 2005, Osiris Kiadó

Bayer József: A politikatudomány alapjai. Budapest, 1999, Napvilág Kiadó

Bertho Lavenir, Catherine: A demokrácia és a média a 20. században. Debrecen, 2005, Csokonai Kiadó

Bihari Mihály – Pokol Béla: Politológia. Budapest, 1992, Tankönyvkiadó

Boldizsár Gábor – Galgóczi István – Padányi József: A civil-katonai együttműködés lehetőségei a nemzetközi feladatokban részt vevő magyar katonák biztonságának növelésében. Budapest, 2006, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem

Borsi-Kálmán Béla: Pillanatkép. Budapest, 2003, Nyitott Könyv

Bourdieu, Pierre: Előadások a televízióról. Budapest, 2001, Osiris Kiadó

Briggs, Asa – Burke, Peter: A médiatársadalom története. Gutenbergtől az internetig. Budapest, 2004, Napvilág Kiadó

Buzinkay Géza: Kis magyar sajtótörténet. Budapest, 1993, Haza és Haladás Alapítvány

Carlyle, Thomas: Hősökről. Budapest, 2003, N-Press

Castells, Manuel: A hálózati társadalom kialakulása. Budapest, 2005, Gondolat-Infonia

Castells, Manuel: Az évezred vége. Budapest, 2007, Gondolat-Infonia

Castells, Manuel: Az identitás hatalma. Budapest, 2006, Gondolat-Infonia

Csermely Ákos – Ráduly Margit – Sükösd Miklós (szerk.) A média jövője. Internet és hagyományos média az ezredfordulón. Budapest, 1999, Média Hungária Könyvek.

Csikós Jenő: A másik front. A szellemi harc módszerei és fegyverei. Budapest, 1942, Singer és Wolfner.

Csoma Mózes: Egy nemzet, két ország. Budapest, 2008, Napvilág Kiadó

Dessewffy Tibor – Z. Karvalics László (szerk.): Internet.hu – a magyar társadalom digitális gyorsfényképe, Budapest, 2003, Aula

Domokos Lajos: Press. A nyomtatott és az elektronikus újságírás elmélete, gyakorlata. Budapest, 2002, Domokos Press & Pr Kft.

Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe. Budapest, 2007, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft.

Egyetemes értékek lehetősége nemzetközi konferencia. (Szerk. Birher Nándor). Veszprém, 2008, Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola

Farkas Attila Erik: Digitalizáció – A médiajövő. Antal Zsolt – Gázsó Tibor (szerk.): Magyar médiahelyzet. Budapest, 2005, Századvég Kiadó.

Festinger, L.: A kognitív disszonancia elmélete, Budapest, 2000, Osiris Kiadó

Friedman, Thomas L.: ...És mégis lapos a Föld. A XXI. század rövid története. Budapest, 2006, HVG Kiadó.

Frydman, Marcel: Televízió és agresszió. Budapest, 1999, Pont Kiadó

Friedrich Kittler: Optikai médiumok, Budapest, 2005, Magyar Műhely Kiadó – Ráció Kiadó

Fukuyama, Francis: A nagy szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend újjászervezése. Budapest, 2000, Európa Könyvkiadó

Fukuyama, Francis: A történelem vége és az utolsó ember. Budapest, 1994, Európa Könyvkiadó

Fukuyama, Francis: Amerika válaszáton. Budapest, 2006, Századvég

Galló Béla: A túlélés tudománya. A nemzetközi politikai viszonyok vetélkedő elméletei. Budapest, 2000, Helikon Kiadó

Gászpör Réka: A társadalmi lét változásai. Budapest, 2009, Pont Kiadó

Gellner, Ernest: A szabadság feltételei. A civil társadalom és vetélytársai. Budapest, 2004, Typotex Kiadó

Gerbner, George: A média rejtett üzenete. Budapest, 2000, Osiris Kiadó – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport

Giddens, Anthony: Elszabadult világ. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? Budapest, 2005, Napvilág Kiadó

Giovannini, Giovanni: A kovakőtől a szilíciumig: A tömegkommunikációs eszközök története Budapest, 1990, Püski Kiadó

Gondolatok és vélemények a biztonságunkról. A biztonságkultúra kérdései. (Szerk. Vámosi Zoltán). Budapest, 2008, TIT HABE

Görög István – Padányi József: Az IFOR - SFOR magyar műszaki kontingens: 1996-2002. Budapest, 2005, Zrínyi Kiadó

Graubard, Stephen: Az elnökök. Az amerikai elnöki hivatal átalakulása Theodore Rooseveltől George W. Bushig. Pécs, 2007, Alexandra

Habermas, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Budapest, 1999, Osiris Kiadó

Hadtudományi lexikon (Főszerk. Szabó József) Budapest, 1995, MHTT

Halmai Gábor (szerk.): A nyilvánosság rendszerváltozása, Budapest, 1998, Új Mandátum

Harai Dénes: A kommunikáció jelentősége, funkciói és sajátosságai a Magyar Honvédségnél az állomány közgondolkodásának, meggyőződésének, közvéleményének formálásában. Kandidátusi értekezés. Budapest, 1991, Magyar Honvédség Zrínyi Miklós Katonai Akadémia

Harai Dénes: Katonadolog? Budapest, 2003, Masszi Kiadó

Harclerode, Peter: A háború eszközei. Budapest, 2002, Magyar Könyvklub

Hautzinger Gyula: Babiloni képes napló: egy év a háborúban, napról-napra. Budapest, 2006, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Társadalomtudományi Intézet

Huntington, Samuel P: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Budapest, 1999, Európa Könyvkiadó

Huntington, Samuel P: A katona és az állam. Budapest, 1994, Zrínyi Kiadó

Innis, Harold A. A sajtó – a 20. század gazdaságtörténetének mellőzött szereplője. Budapest, 2002, Aula Kiadó

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: A tömegkommunikáció szimbolikus üzenetei. Budapest, é.n., Sajtóház Kiadó

Keane, John: Média és demokrácia, Budapest, 1999, Helikon

Kennedy, Paul: A huszonegyedik század küszöbén. Budapest, 1997, Napvilág Kiadó

Kiss J. László: Vesztfálián „innen” és „túl”. In: Vértessy László (szerk.): Katakлизмák csapdája. Budapest, 2008. TSR Modell Kft.

Kommunikációkultúra: szöveggyűjtemény. (Szerk. Vincze Lajos). Budapest, 2006, Zrínyi Miklós nemzeti védelmi Egyetem

Kondor Zsuzsanna – Fábri György (szerk.): Az információs társadalom és a kommunikációtechnológia elméletei és kulcsfogalmai. Budapest, 2003, Századvég Kiadó

Kondor, Zsuzsanna: Embedded Thinking. Multimedia and New Rationality. Frankfurt am Main, 2008, Peter Lang Verlag

Korán, ford. Simon Róbert. Budapest, 1997, Helikon

Krokovay Zsolt: Médiaetika. Budapest, 2003, L'Harmattan Kiadó

Kutrovátz Gábor – Láng Benedek – Zemplén Gábor: A tudomány határai. Budapest, 2008, Typotex

Manferto de Fabians, Valeria (főszerk.) A háborúk százada. Budapest, é.n., Officina Kiadó

Martin, Hans Peter – Schumann, Harald: A globalizáció csapdája. Budapest, 1998, Perfect Kiadó

Martin, Hans Peter – Schumann, Harold: A globalizáció csapdája.

Masuda, Yoneji: Az információs társadalom mint posztindusztriális társadalom. Budapest, 1988, OMIKK

Mazzoleni, Gianpietro: Politikai kommunikáció. Budapest, 2002, Osiris Kiadó

McLuhan, Marshall – Fiore, Quentin: War and peace in the global village. New York; Toronto, 1968, McGraw-Hill Book Company

McLuhan, Marshall: A Gutenberg-galaxis. Budapest, 2001, Trezor Kiadó

McQuail, Denis: A tömegkommunikáció elmélete. Budapest, 2003, Osiris Kiadó

Média, nyilvánosság, közvélemény. Szöveggyűjtemény. Szerk. Angelusz Róbert, Tardos Róbert, Terestyéni Balázs. Budapest, 2007, Gondolat Kiadó

Médiakritika. Tanulmányok a média kritikai megközelítésének témaköréből. (Szerk. Terestyéni Tamás) Budapest, 1997, Osiris Kiadó – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport

Miller, Judith – Mylroie, Laurie: Szaddám Huszein és az Öböl-válság. Budapest, 1991, Kossuth Könyvkiadó

Montesquieu: A törvények szelleme. Budapest, 2000, Osiris Kiadó.

O'Sullivan, Tim – Dutton, Brian – Rayner, Philip: Médiaismeret. Budapest, 2002, Korona Kiadó

Padányi József: Békefenntartás Boszniában: A magyar műszaki kontingens. Budapest, 2004, SVKK

Price, Monroe E.: A televízió, a nyilvános szféra és a nemzeti identitás. Budapest, 1998, Magvető

Raffai Mária: Az információ – Szerep, hatás, információ-menedzsment. Győr, 2006, Palatia Nyomda és Kiadó

Ropolyi László: Az Internet természete. Budapest, 2006, Typotex

Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén. Budapest, 1998, Aula

Rostoványi Zsolt: Az iszlám világ és a Nyugat. Budapest, 2004, Corvina

Sarkady Ildikó: Médiajogi írások. Budapest, 2005, Új Mandátum

Sebők János: A harmadik világháború. Mítosz vagy realitás? Budapest, 2007, Népszabadság Zrt.

Silverstone, Roger: Miért van szükség a média tanulmányozására? Budapest; 2008, Akadémiai Kiadó

Solomon, Norman – Erlich, Reese: A célpont: Irak. Ami a médiatudósításokból kimaradt. Pécs, 2003, Alexandra

Spengler, Oswald: A nyugat alkonya. Budapest, 1995, Európa

Stachó László – Molnár Bálint (szerk.): A médiaerőszak – tények, mítoszok, viták. Budapest, 2009, Századvég Kiadó

Stehr, Nico: A modern társadalmak törékenysége. Budapest, 2007, Gondolat-Infonia

Stiglitz, Joseph E.: A viharos kilencvenes évek. A világ eddigi legprosperálóbb tíz évének új története. Budapest, 2005, Napvilág Kiadó

Szegő Krisztina: Hahitudoítók a XX. században. Budapest, 2004, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem

Szekfü András: Kommunikáció, nyilvánosság, esélyegyenlőség Magyarországon. A távirótól a web 2.0-ig. Budapest, 2007, Gondolat Kiadó

Tallár Ferenc: A szabadság és az európai tradíció. Budapest, 1999, Atlantisz Könyvkiadó

Terestyéni Tamás: Kommunikációelmélet a testbeszédtől az internetig Budapest, 2006. AKTI-Typotex

Tibi, Bassam: Keresztes háborúk és dzsiháid. Budapest, 2003, Corvina

Todorov, Tzvetan: A rossz emlékezete, a jó kísértése. Mérlegen a XX. század. Budapest, 2005, Napvilág Kiadó

Toffler, Alvin: A Harmadik Hullám - Információs Társadalom A-tól Z-ig. Budapest 2001, Typotex.

Tomka Béla: Európa társadalom-története a 20. században. Budapest, 2009, Osiris Kiadó

Tomka János: A megosztott tudás hatalom. Budapest, 2009, Harmat Kiadó

Toynbee, Arnold J: Válogatott tanulmányok. Budapest, 1971, Gondolat

Tömegkultúra és tömegmanipuláció a modern társadalmakban. (Szerk. Szretykó György) Pécs, 2005, Comenius

Varga F. János (szerk.): Színes Magyarország – a kezdetektől 1956-ig. Hungary Color – from the beginning to 1956. Budapest, 2003, Magyar Hivatalos Közlönykiadó Kft.

Vámosi Zoltán (szerk.): Az új világrend kihívása: terrorizmus és biztonság. Budapest, 2001, TIT Hahitudományi és Biztonságpolitikai Egyesület.

Várhegyi István – Makkay Imre: Információs korszak, információs háború, biztonságkultúra. Budapest, 2000, OMIKK.

Vértessy László (szerk.): Katakliizmák csapdája. Budapest, 2008, TSR Modell Kft.

Virilio, Paul: Az információs bomba. Budapest, 2002, Magus Design Stúdió Kft.

Virilio, Paul: Háború és televízió. Budapest, 2003, Magus Design Stúdió Kft.

Wisinger István: A televízió háborúba megy. Budapest, 2008, Printx Budavár Rt.

Z. Karvalics László: Információ, társadalom, történelem. Budapest, 2003, Typotex Kiadó

Folyóirat cikkek

Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Útban az Internet-galaxis felé? Tájékpé az új technikák hazai expanziójáról. JEL-KÉP 1999. 2. sz.

Angelusz Róbert: Amíg híreként megjelennek ... Az eseményektől a hírekig. Jel-Kép, 2003. 3. sz.

Bajomi-Lázár Péter: A politika mediatizálódása és a média politizálódása. Médiakutató, 2005. tavasz.

Bajomi-Lázár Péter: Manipulál-e a média. Médiakutató, 2006. nyár.

Bajomi-Lázár Péter: Média, hatalom. A médiaimperializmus tézise. Médiakutató, 2001. tavasz.

Bayer József: Globális média, globális kultúra. Magyar Tudomány, 2002. 6. sz.

Békés Csaba: Szuperhatalmi politika a hidegháborúban 1945-1962. Magyar Tudomány, 2008. 3. sz.

Belknap, Margaret H.: The CNN Effect: Strategic Enabler or Operational Risk? Parameters, Autumn 2002. In: http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/225/Belknap_CNN_Effect.pdf 2009.02.05.

Bodoky Tamás: A hírportál mint tömegmédiium. Médiakutató, 2005. nyár.

Braun Róbert: A WTC elleni támadás kommunikációs hatásai. A united we stand ereje. Marketing és Menedzsment, 2002, 1. szám.

Cull, J. Nikolas: 'The Perfect War': US Public Diplomacy and International Broadcasting During Desert Shield and Desert Storm, 1990/1991 <http://tbsjournal.com/CullPF.html> 2009.02.08.

Csabai György: A második Öböl-háború problematikája. Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum. 2003. április-május.

Darley, William M.: War Policy, Public Support and the Media. Parameters, Summer 2005. In: <https://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/05summer/darley.htm> 2009.02.05.

Deák János: Napjaink és a jövő háborúja. Hadtudomány. 2005. 1. sz.

Deák Péter: Biztonságpolitikai előrejelzések módszertani kérdései. Magyar Tudomány, 1994. 9. sz..

Dékány István: A sajtó szerepe a természetes és mesterséges közvélemény alakításában. A Sajtó, 1938. 3–4. sz.

Ernyei Frigyes: Új eszközök és feladatok a sajtó- és a rádió-hírszerzésben. A Sajtó, 1939. 4. sz.

Gelsei András – Siposné Kecskeméthy Klára – Vincze Lajos: Kommunikációs képzés a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem vezérkari tanfolyamán. In: http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegesi_szemle/kommunikacios_kepzes 2009.05.30.

Herczeg Géza: Az ENSZ biztonsági rendszere az Öböl-háború után. Magyar Tudomány, 1991. 9. sz., 1087-1093.p.

Kiss Balázs: Missziótól marketingig. Fejezetek a propaganda elméletétörténetéből. Médiakutató, 2006. tavasz

Komanovics Adrienne: A nyilvánosság követelménye az Európai Unióban I – II. Gondolatok a Bizottság Zöld Könyve kapcsán. Európai Tükör, 2007. 12. sz.. és 2008. 1. sz.

Mándi Tibor: Realizmus, idealizmus és „neorealizmus”. Az amerikai külpolitika válsága az 1970-es években és a neokonzervatív fordulat. Politikatudományi Szemle, 2008. 1. sz.

O’Hanlon, Michael – Kamp, Nina: Is the Media Being Fair in Iraq? The Washington Quarterly, Autumn 2006. In: http://www.brookings.edu/articles/2006/autumn_iraq_ohanlon.aspx 2008.12.30.

Payne, Kenneth: The Media as an Instrument of War. Parameters, Spring 2005. In: <https://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/05spring/payne.pdf> 2009.02.05.

Peterecz Zoltán: Az unilateralizmus az amerikai külpolitikában. Külügyi Szemle 2008. 1. sz.

Pirityi Sándor: A terrorizmus manipulatív kezeléséről. . Hadtudomány. 2005. 4. sz. In: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_11.html 2009.06.30.

Resperger István: A terrorizmus és az aszimmetrikus hadviselés jellemzői a jelenkori műveletekben. Honvédségi Szemle. 2009. 3. sz.

Resperger István: Villámháború az Öbölben. Új Honvédségi Szemle. 2006. 2. sz.

Seib, Philip: The News Media and the „Clash of Civilizations”. Parameters, Winter 2004-2005. In:
<http://www.questia.com/googleScholar.qst?docId=5008625827> 2009.02.09.

Sipos Péter: Az Egyesült Államok, a NATO és az 1968-as csehszlovákiai szovjet intervenció. In: Történelmi szemle, 2008. 3. sz. 383-405.p.

Szabó A. Ferenc: A ruandai népirtás.
<http://www.historia.hu/archivum/2004/0404szabo.htm> 2009.07.20.

Szabó Gabriella: Internetes portálok médiászociológiai és politológiai elemzése. In: Politikatudományi Szemle. 2008. 4. sz.

Szabó Sára: Katasztrófamaraton avagy „a tények gigantikus elkendőzése”. Médiakutató, 2004. tél.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2004_04_tel/06_katasztrofamaraton/08.html
2009.01.20.

Szécsi Gábor: Politikai kommunikáció az átalakuló médiatérben. Világosság, 2008. 11-12. sz.

Szternák György: A szélsőséges, erőszakos szervezetek (csoportok) működésének társadalmi háttere. Szakmai szemle: a Katonai Biztonsági Hivatal Tudományos Tanácsának kiadványa. 2008. 1. sz. In:
http://www.kbh.gov.hu/publ/szakmai_szemle/2008_1_szam.pdf 2009.06.30.

Tálas Péter: A terrorizmus elleni küzdelem néhány dilemmájáról. Hadtudomány. 2005. 4. sz. In:
http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_33.html
2009.05.05.

Tálas Péter: A terrorizmusról hét évvel 9/11 után. Nemzet és Biztonság 2008. 9. sz.

Tasnádi Attila: Az internet játékelméleti modellezése. Magyar Tudomány. 2009. 5. sz.

Шурхало Д.: ЗМІ у збройних конфліктах сучасності. Українські варіанти. – 1999. - № 3-4.

Internetes források

A szerb média háborús bűnökben játszott szerepét vizsgálják
<http://www.emasa.hu/cikk.php?id=5196> 2009.06.15.

Az Európai Parlament 2009. január 15-i állásfoglalása Szrebrenicáról
http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0028+0+DOC+XML+V0//HU#def_1_1 2009.06.15.

BBC archívum: <http://www.bbc.co.uk/archive/index.shtml>

CNN archívum: <http://edition.cnn.com>

Denis McQuail: On the Mediatization of War
<http://www.promusica.se/Library/Electronic%20texts/McQuail2006.pdf>
2009.02.10.

Hautzinger Gyula: Gondolatok egy amerikai tábornok könyvének elolvasása után
<http://mhtt.eu/hadtudomany/123-131.pdf> 2009.06.12.

Hautzinger Gyula: Magyar katonai részvétel az Iraki Szabadság műveletben.
http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_18.html
2008.10.10.

Holm, Jason D.: The Military-Media Continuum. In:
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/holm.pdf> 2009.06.07.

http://infwar.ru/articles.php?art_v=1 2009.03.02.

<http://ips.sagepub.com/> Online ISSN: 1546-8364

<http://www.day.az/news/armenia/147153.html> 2009.02.21.

http://www.globalsecurity.org/military/ops/restore_hope.htm 2009.04.24.

<http://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/hungarian/history.html>
2008.12.30.

<http://www.origo.hu/nagyvilag/20030503ipiporazon.html> 2009. 01.09.

<http://www.rus.org/afgan> 2008.11.22.

<http://www.wars.ru/list-of-wars/afghanistan-war-1979> 2009.06.12.

Johnson, Douglas V.: The Impact of the Media on National Security Policy Decision Making

In: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/ssi/media.pdf> 2008.12.06.

Kot, Wielław: Plemienna Planeta. Wprost, 1997, 52. sz. In:

<http://www.forrasfolyoirat.hu/0407/ryszard.html> 2009.01.23.

Média – a kommunikáció, a közösség és az együttműködés hálója In:

http://www.magyarKurir.hu/index.php?m_op=view&id=10372 2008.06.16.

MTI archívum: <http://www.mti.hu/kereses>

MTV online híradó: <http://www.hirado.hu/>

Révész Béla: Manipulációs technikák a hidegháború korai időszakában. In:

<http://mek.niif.hu/01900/01988/01988.htm> 2009.07.05.

Silverstone, Roger: A közönségről

<http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/38/05silver.htm> 2009.05.12.

Szeles Péter: Kommunikációs paradigmaváltás szükségessége a Magyar Honvédségben. In:

http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_23.html

2009.07.02.

Zelizer, Barbie: CNN, the Golf War and the Journalistic Practice.

<http://ics.leeds.ac.uk/papers/pmt/exhibits/1232/zelizer.pdf> 2009. 06.22.

Андреев, А. – Давыдовыч, С.: Об информационном противоборстве в ходе вооруженного конфликта в Косово <http://psyfactor.org/warkosovo.htm>

2009.03.01.

Війна в Іраку та ЗМІ <http://revolution.allbest.ru/journalism/00001305.html>

2008.10.04.

Журналистика и война. (Освещение российскими СМИ военных действий в Чечне). Редактор: Рихтер, А.Г.

<http://www.medialaw.ru/publications/books/war/> 2009.02.23.

Ибраева Г. Ж.: Региональные конфликты и средства массовой информации http://www.library.cjes.ru/online/?a=con&b_id=19 2009.02.26.

Малышев В.: использование возможностей средств массовой информации в локальных вооруженных конфликтах

<http://ww-4.narod.ru/warfare/page0006.htm> 2009.02.28.

Міжнародні події в українських ЗМІ. <http://anonym123.livejournal.com/>

2009.05.23.

Почепцов, Георгий: Информационные войны.

http://www.koob.ru/books/iwar/pochepcov_info_wars.rar 2009.02.23.

Провал американской информационной политики в Ираке

<http://www.vrazvedka.ru/wv2/content/view/91/88888896/> 2009.02.23.

ЗМІ та Ірак <http://yu7.livejournal.com/1221.html> 2009.03.05.

Függelék

A médiakutatás elméleti és katonai témákkal foglalkozó jeles képviselői

Alexander, Jeffrey C. (1945-) A Yale Egyetem mellett számos külföldi egyetemen is tevékenykedik, mint ahogy a nemzetközi szociológiai életben is vezető szerepet tölt be. Normaközpontú elemzéseinek tárgyai konkrét eseménysorozatok, a vietnami háború és a Watergate-botrány médiabeli megjelenése. Szociológiatörténeti munkái után az elmúlt évtizedekben kutatásainak középpontjában egy ilyen hangsúlyú kultúraelmélet kidolgozása állt.

Allport, Gordon W. (1897-1967) iskolateremtő amerikai pszichológus, évtizedekig a Harvard Egyetem professzora. A rémhírekről szóló, Leo J. Postmannel közösen írott tanulmányában a II. világháború Pearl Harbor-i tragédiáját vizsgálta. Elsősorban pszichológiai megközelítéssel foglalkozott a háborús körülmények és a felbomlott társadalmi normák médiatükröződésével.

Bagdikian, Ben H. (1920-) amerikai médiakritikus, az University of California emeritus professora, Pulitzer-díjas újságíró. Behatóan foglalkozott a vietnami háborúval. Nyilvánosságra hozta a Pentagon titkos dokumentumait, amit az Egyesült Államokban a sajtószabadság kormányzati korlátozásának leküzdéseként értékelték. Tézisei jelentek meg a médiatulajdonlás koncentrációjáról és annak következményeiről.

Baudrillard, Jean (1929-) Német irodalmi tanulmányai és oktatói tevékenysége után fordult a filozófia és szociológia felé. Tevékenységének fő színtere hosszabb időn keresztül a párizsi egyetem (Nanterre), az IRIS és a CNRS kutatóközpontjai. Tudományos munkássága mellett kiterjedt publicisztikai, esszéista, társadalomkritikai tevékenységet fejt ki az elmúlt évtizedek nemzetközi folyamatait, jelentősebb fordulatait illetően.

Bourdieu, Pierre (1930-2002) Francia szociológus, etnográfus. Elméleti munkásságát jelentős empirikus programok támasztották alá, középpontban a megkülönböztetésekről szóló

mára klasszikussá vált munkával, amely a kulturális megközelítések és a kommunikációs folyamatokat középpontba helyező kutatások számára is alapvető kiindulópontul szolgál.

DeFleur, Melvin L. (1923-) Amerikai szociálpszichológus. Empirikus kutatásait a médiahatásról, a hírterjesztésről, a globalizáció folyamatának a konfliktusokat is érintő kérdéseiről számos tanulmányban tette közzé.

Dröge, Franz (1937-2002) Német kommunikáció és publicisztika professzor, a brémai egyetem tanára. Történelmi elemzéseiben nagy teret szentel a médiának. Legismertebb munkáiban a II. világháború időszakának hitleri propagandagépezetét vizsgálja: a személyes kommunikáció erejét, a háborús vereségek megtévesztő médiatálalását és annak tömeghatását.

Galtung, Johan (1930-) Norvég szociológus, politológus, a béke- és konfliktuskutatás ismert alakja, az oslói nemzetközi kutatóintézet létrehozója. A tömegkommunikáció területén a hírérték-elméletekkel és szelektív folyamatokkal foglalkozott, különös tekintettel a háborús konfliktusok médiaanyagára.

Gans, Herbert (1927-) Német származású Amerikában élő szociológus, a Columbia Egyetem emeritus professora. A hírtipológia, a modern hírérték és a tömegkommunikáció szelektív folyamatainak kutatója. 1995-ben megjelent *The War Against the Poor* című könyve szakmai körökben nagy elismerést keltett.

Gerbner, George (1919-2005) Magyar származású amerikai tudós. A philadelphiai Pennsylvania Egyetem professzoraként a kultivációs megközelítés és hatás kidolgozója. Ebből a szemszögből tárta fel a televíziós erőszak jellemzőit is. A philadelphiai kívül Kaliforniában is kommunikációs iskolát alapított. Tanulmánygyűjteményét *A média rejtett üzenete* címmel magyar nyelven is kiadták.

Habermas, Jürgen (1929-) Német társadalomfilozófus, szociológus egyetemi tanár, hazai és külföldi egyetemek vendégprofesszora, a Max Planck Intézet korábbi igazgatója. A kommunikáció területéről több nagyhatású könyvet írt. Foglalkozott a polgári nyilvánosság átalakulásával, jelentésének újraértelmezésével. A nyilvánosságról szóló irodalom legtöbbet idézett, megkerülhetetlen műve, *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása* magyarul is többször megjelent.

Innis, Harold Adams (1894-1952) Torontói iskolateremtése, gazdaságtörténeti munkássága alapozta meg a kanadai társadalomtudomány tekintélyét. Figyelemre méltóak kommunikációtörténetbe ágyazott társadalom- és politikátörténeti tanulmányai, illetve a tudás időbeli és térbeli terjedésének és a médiumok fizikai tulajdonságainak összefüggésével foglalkozó munkái. A társadalmi változások mögött álló szerkezetek információtechnológiai meghatározottságát vallotta.

Iyengar, Shanto Az 1966 óta Amerikában élő indiai származású szociálpszichológus, politológus, médiakutató a Stanfordi Egyetem professzora. Kísérleti eredményei a médiahatások új típusú megközelítésében már pályája korai szakaszában elismerést arattak. Az öbölháborút elemző írása Adam F. Simonnal a közvélemény tematizálódását, a háború indításának és folytatásának változó közönség-attitűdjeit vizsgálta. Számos publikációja jelent meg a televíziónak az amerikai politikára gyakorolt hatásáról.

Lang, Kurt (1924-) Az University of Washington emeritus professzora és házastársa, **Gladys E. Lang** (1919-) német származású amerikai társadalomkutatók, a kommunikációs szociológia nemzetközi hírű művelői. Kutatási területük a média integratív szerepe, a közvélemény és a média, a politika és a televízió összefüggései. Elemezték az ifjúsági megmozdulások bemutatásának eltéréseit a nyomtatott és az elektronikus orgánumban, továbbá a hazai és nemzetközi konfliktusok kezelését a médiában. A Lang-házaspár kutatása a televíziózás hőskorában módszertanilag is újdonság volt.

Lazarsfeld, Paul F. (1901-1976) Az Ausztriában született, majd a nácizmus elől Amerikába emigrált szociológus kulcsszerepet vállalt a survey-elemzést is bekapcsoló empirikus szociológia létrehozásában, fontos a tömegkommunikáció-kutatási programokat indított és jelentőset alkotott a közvélemény elmélete s a survey-metodológia terén is, egyfajta hidat képezve a klasszikus hagyomány és az empirikus közvélemény-kutatások között.

Lasswell, Harold D. (1902-1978) Az amerikai politikatudomány egyik megalapítója. Munkássága a szociológia chicagói iskolájához kötődik, kutatási területei között a háborús propaganda, a pszichológiai hadviselés és stratégiai kérdések szerepeltek. E súlypontok politikaelméleti munkáit és a II. világháború idején folytatott stratégiai kutatásait is erősen áthatották. Részint e témákkal összefüggésben számos médiaelemzést is elvégzett.

Lippmann, Walter (1889-1974) Német származású amerikai külpolitikai újságíró. Munkásságának elemi élményanyaga az I. világháború publicisztikájához és propagandatevékenységéhez kötődik. Mintegy fél évszázadot átfogó publicisztikai, társadalomkritikai és politikafilozófiai munkássága – a demokratikus kommunikáció és akaratképzés lehetőségeire mind szkeptikusabban tekintve – kora valamennyi nagy történést górcső alá vonta.

McQuail, Denis Az amszterdami egyetem professzora, tömegkommunikáció és a média teoretikusa. Több mint egy tucat könyve jelent meg; kutatásai közül a média és a közönség viszonyával, a tömegkommunikáció biztonsági vonatkozásaival, valamint a politikai kommunikációval kapcsolatosak a legjelentősebbek. Legismertebb műve, A tömegkommunikáció elmélete magyarul is megjelent.

Merton, Robert K. (1910-2003) Szociológus, többek közt a funkcionális elemzés és a középszintű elméletek nagyhatású teoretikusa, akinek nevéhez olyan fogalmak fűződnek, mint például kommunikációs vonatkozásban az „önbeteljesítő jóslat”. Az amerikai tömegkommunikáció-kutatás és az európai tudásszociológia összehasonlításán kívül az empirikus szociológia, illetve a kommunikációkutatás terén is maradandót alkotott, a fókuszált interjútól a rádiós vizsgálatokig.

Price, Monroe E. (1938-) Bécsi születésű amerikai médiakutató, a Pennsylvanai Egyetem kommunikációs intézetének és a londoni Stanhope kommunikációs kutatóintézetnek az igazgatója, a budapesti CEU kommunikációs és média központjának elnöke, a Yeshiva Egyetem média-jogász professzora. Fő kutatási területei az információs szabadságjogok, a médiaglobalizáció hatásai és a posztkommunista országok médiaszabályozása.

Postman, Leo J. (1919-2004). Amerikai tudós, a Berkeley Egyetem pszichológiaprofesszora. Elemezte a média által gerjesztett társadalmi reakciókat. Mesterével, Gordon W. Allporttal tanulmányt írt a média szerepéről a hamis hírek keletkezésében, valamint a rémhírek keltette pánikról, amely máig alapműnek számít.

Saxer, Ulrich (1931-) Svájci kutató, egyebek között a publicisztika, a művészet-szociológia, a germanisztika foglalkoztatta. Oktatott svájci, osztrák és olasz egyetemeken. Normaközpontú médiaelméleti tanulmányaiban konkrét világeseményeket elemzett, így a vietnami háború megjelenését az elektronikus médiában.

Tuchman, Gaye (1945-) Amerikai kommunikációs szociológus, a Connecticut Egyetem professzora. Kritikai vizsgálatai a hírvilág produkciós folyamataira és a látványteremtés gyakorlatára terjednek ki. Behatóan tanulmányozta az ellenségképzés érzelmekre ható stratégiáját és a híverseny következtében létrejövő torzulásokat.

Virilio, Paul (1932-) Francia urbanista, filozófus, a sebesség, a (hadi)technika és a médiumok teoretikusa, kutatási témái közé tartoznak az urbanizálódás katonai, térbeli és szervezési jellegzetességei. Számos közérdekű, kulturális témájú munkája jelent meg a városiasodásról, a sebességről, az információ-robbanásról, a virtualitás és a valóság viszonyáról, az új technológiák stratégiai jelentőségéről, a valós idejű médiaábrázolásról, valamint a televízió szerepéről az Öböl-háborúban.

Zaller, John R. (1949-) Politológus, vezető amerikai médiakutató, a kaliforniai egyetem professzora. Behatóan foglalkozott a háborús események, konfliktusok hírértékével, a rémhírek keletkezésével és természetével. Vizsgálta a vélemények formálásának kontextuális kereteit, valamint a nyilvánosság intézményes összefüggéseit.

Szemelvények a háborúk képi dokumentumaiból

Második angol-holland háború, 1666

Austerlitz csata, 1805

Krími háború, 1853-1856

Krími háború, 1853-1856

Első világháború, 1914-1918

Első világháború, 1914-1918

Első világháború, 1914-1918

Első világháború, 1914-1918

Első világháború, 1914-1918

Első világháború, 1914-1918

Első világháború, 1914-1918

Első világháború, 1914-1918

Spanyol polgárháború, 1936-1936

Spanyol polgárháború, 1936-1936

Spanyol polgárháború, 1936-1936

Spanyol polgárháború, 1936-1936

Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

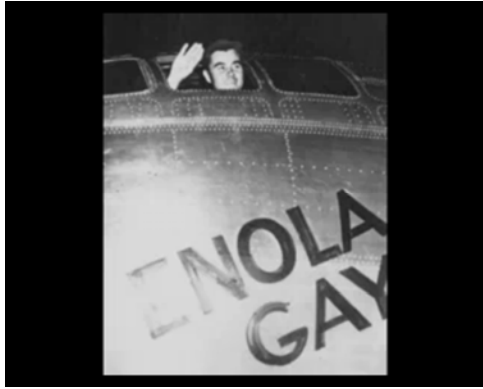
Második világháború, 1939-1945

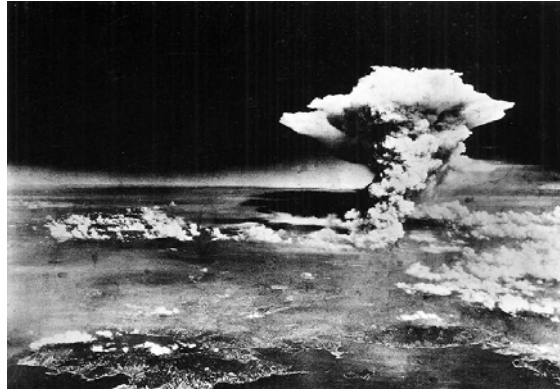
Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

Második világháború, 1939-1945

Koreai háború, 1950-1953

Koreai háború, 1950-1953

Kubai rakétaváság, 1962

Kubai rakétaváság, 1962

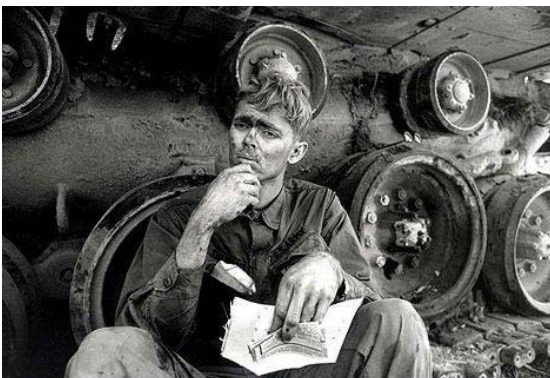
Vietnami háború, 1957-1975

Vietnami háború, 1957-1975

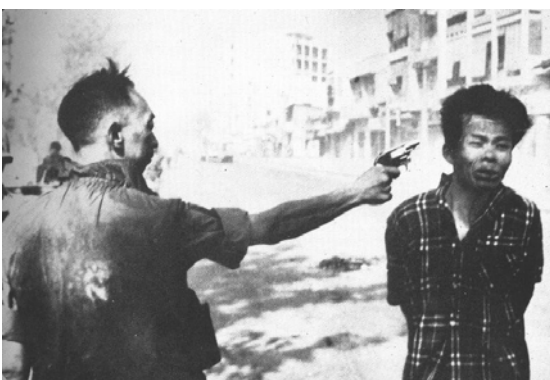
Vietnami háború, 1957-1975

Vietnami háború, 1957-1975

Vietnami háború, 1957-1975

Vietnami háború, 1957-1975

Vietnami háború, 1957-1975

Vietnami háború, 1957-1975

Afganisztáni háború, 1979-1989

Afganisztáni háború, 1979-1989

Afganisztáni háború, 1979-1989

Afganisztáni háború, 1979-1989

Afganisztáni háború, 1979-1989

Afganisztáni háború, 1979-1989

Falkland-szigeteki háború, 1982

Falkland-szigeteki háború, 1982

I. Öböl-háború, 1990-1991

I. Öböl-háború, 1990-1991

I. Öböl-háború, 1990-1991

I. Öböl-háború, 1990-1991

I. Öböl-háború, 1990-1991

I. Öböl-háború, 1990-1991

I. Öböl-háború, 1990-1991

I. Öböl-háború, 1990-1991

Délszláv válság, 1992-2000

Délszláv válság, 1992-2000

Délszláv válság, 1992-2000

Délszláv válság, 1992-2000

Délszláv válság, 1992-2000

Délszláv válság, 1992-2000

Délszláv válság, 1992-2000

Délszláv válság, 1992-2000

New York-i terrortámadás, 2001

New York-i terrortámadás, 2001

New York-i terrortámadás, 2001

New York-i terrortámadás, 2001

New York-i terrortámadás, 2001

New York-i terrortámadás, 2001

Madridi terrortámadás, 2004

Londoni terrortámadás, 2005

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-

Iraki háború, 2003-